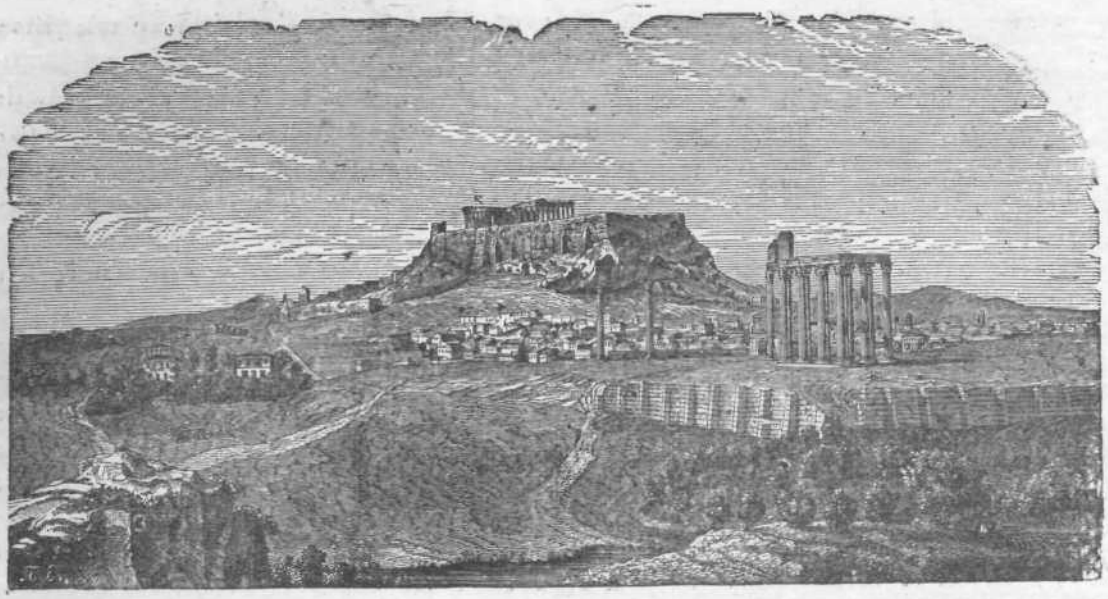

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΙΟΥΝΙΟΥ, 1871. ΤΟΜΟΣ ΚΒ'. ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 510

ΠΕΡΙ
ΑΝΑΤΡΟΦΗΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ
ΤΟΥ
ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ *).

Περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος σχολικοῦ ἔτους ἐπ' ἄλλην τῆς πατρίδος λειτουργίαν κληθεὶς ὁ περισπούδαστος τοῦ ἑλλ. ἐκπαιδευτηρίου ἱδρυτὴς καὶ μὴ βουλόμενος νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν πικροτάτην ἀπόφασιν τῆς διαλύσεως μηδὲ τὴν πρόσκαιρον διακοπὴν τῆς ἐνεργείας τοῦ διὰ τοσούτων ἀγώνων καὶ θυσιῶν συντηρηθέντος πολυετοῦς ἱδρύματος στέργων, θαῤῥοῦντος ἀνέθετό μοι τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ, τὴν ὁποίαν μετὰ ζήλου καὶ προθυμίας ἀναδεχθεὶς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἀπολήγοντος ἤδη σχολικοῦ ἔτους καὶ δεόντως ἐκτιμήσας τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς πολυτίμου ταύτης παρακαταθήκης, βαθέως, ὡς εἰκὸς συνῃσθάνθην τὸ μέγεθος τῆς εὐθύνης, ἥν περ ἀνέλαβον ἀπέναντι τῶν φιλοτέκνων γονέων, οἵτινες ἐπὶ τῶν ἀγλαῶν τοῦ παρελθόντος καρπῶν ἐρειδόμενοι, ἠξίωσαν ἀκλόνητον νὰ διατηρήσωσι τὴν ἑαυτῶν πεποίθησιν πρὸς τὸ τοσοῦτον εὐεργετικὸν τοῦτο τῶν Μουσῶν καθίδρυμα.

Ὑπὸ τοιαύτην δὲ συναίσθησιν τῶν ἱερῶν τῆς θέσεως καθηκόντων διατελέσας καθ' ὅλον τὸ διελθὸν χρονικὸν διάστημα, ἀσμένως σήμερον, προκειμένης μοι τῆς τῶν πεπραγμένων λογοδοσίας, ἀναβαίνω τὸ πρῶτον ἐπὶ τοῦ βήματος τούτου τῆς ἀληθείας, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη περιοδικῶς ἀντηχοῦντες οἱ εὐφραδεῖς καὶ εὔγλωττοι λόγοι τοῦ πολυμαθοῦς ἐπιμελητοῦ τοῦ ἐκπαιδευτηρίου, κατεκήλουν τὰς ψυχὰς τοῦ κατὰ πᾶσαν τελετὴν τῆς τῶν βραβείων διανομῆς παρισταμένου φιλομούσου καὶ φιλοκάλου ἀκροατηρίου, καὶ εἰλικρινῶς ὁμολογῶ ὅτι πᾶσαν μὲν κατέβαλον προσπάθειαν καθ' ὅλον τὸν ἐνιαυτὸν ἵνα προσηκόντως ἀνταποκριθῶ εἰς τὰς προσδοκίας τῶν διαπιστευθέντων μοι τὰ φίλτατα αὐτῶν, δικαιώσω τὰς διαπύρους εὐχὰς τοῦ προκατόχου μου, ἐφόρου τοῦ καταστήματος γενομένου καὶ μηδόλως ἀποψεύσω τὰς χρηστὰς ἐλπίδας πάντων τῶν φίλων τοῦ ἐκπαιδευτηρίου, ἰδίᾳ δὲ τῆς σεβαστῆς ἡμῶν κυβερνήσεως, ἥτις, ὡς γνωστὸν τοῖς πᾶσιν, ἀείποτε πατρικῶς μεριμνῶσα ὑπὲρ τῆς προόδου πάντων τῶν ἐκπαιδευτι-

*) ΣΗΜ. ΠΑΝΔ. Τὸν ἀνωτέρω λόγον ἀπήγγειλε κατὰ τὴν τελετὴν τῆς διανομῆς τῶν βραβείων ὁ Κ. Μαργαρίτης Γ. Δήμιτσας, ὅς τις ἀφ' ἑνὸς ἔτους διεδέχθη τὸν Κ. Γ. Γ. Παππαδόπουλον ὡς ἐπιμελητὴς τοῦ Ἑλλ. Ἐκπαιδευτηρίου. Ὁ Κ. Μ. Γ. Δήμιτσας, γνωστὸς πρὸ πολλοῦ τοῖς ἀναγνώσταις τῆς «Πανδώρας» ἐκ διαφόρων ἀξίων λόγου πραγματειῶν, διευθύνει μετὰ πολλῆς ὡσαύτως ἐμπειρίας τὸ Ἐκπαιδευτήριον, φροντίζων ἰδιαιτέρως καὶ περὶ τῆς ἠθικῆς διαγωγῆς τῶν μαθητῶν.

κῶν καταστημάτων, προθύμως ἐχορήγησέ μοι τὴν κατὰ νόμον ἀπαιτουμένην ἔγγραφον ἄδειαν τῆς διαδοχῆς καὶ ἀντικαταστάσεως τῆς διευθύνσεως. Ἀλλὰ κατὰ πόσον οἱ καταβληθέντες κόποι καὶ ἀγῶνες ἐκαρποφόρησαν καὶ ὑπὸ τῆς ἐπιτυχίας ἐστέφθησαν, τοῦτο οἱ μὲν παρασταθέντες ἐν ταῖς ἐξετάσεσιν ἐξ οἰκείας ἔγνωσαν ἀντιλήψεως, τοῖς δὲ μὴ αὐτόπταις καὶ αὐτηκόοις αὐτῶν γενομένοις ἀποχρώντως μαρτυροῦσι τὰ ὁσονοῦπω ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διαπραχθέντων διανεμηθησόμενα βραβεῖα τοῖς διακριθεῖσι κατὰ τὸν ἀγῶνα γενναίοις καὶ ἀγαθοῖς ἀγωνισταῖς.

Ταῦτα τοίνυν κατ' ἀνάγκην προτάξας, ὤφειλον ἴσως νὰ ἐπισυνάψω ἀμέσως τὴν τῶν πεπραγμένων ἔκθεσιν. Ἀλλ' ἐπειδήπερ ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ ἐκπαιδευτηρίου ὁ ἱδρυτὴς καλῶς διοργανώσας αὐτὸ καθ' ὅλους τῆς παιδαγωγικῆς τοὺς κλάδους, εἰσήγαγε καὶ τὸ κάλλιστον καὶ λυσιτελέστατον ἔθος τῆς ἀπαγγελίας πραγματείας, ἑλληνικὴν ἐχούσης ὑπόθεσιν, τοῦτο περὶ πλείστου ποιούμενος, σκοπιμώτατον ὑπέλαβον νὰ ἐξακολουθήσω, καθ' ὅσον μάλιστα καὶ ἐν τῇ φίλῃ πατρίδι Μακεδονίᾳ ἐπὶ πολλὰ ἔτη διδάξας ὡς διευθυντὴς καὶ γυμνασιάρχης τακτικώτατα δὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ χρῆσιν αὐτοῦ ἐποιούμην. Ὅθεν καὶ σήμερον ἑπόμενος τῇ παιδαγωγικῇ ἐπιστήμῃ, ἥτις τοσοῦτον ἀναπτυχθεῖσα ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις θαυμασίως προώδευσε παρὰ τοῖς πεπολιτισμένοις ἔθνεσι, καὶ εὐχόμενος ἵνα καὶ παρ' ἡμῖν, πολλῶν μὲν δεομένοις, ἐν πολλοῖς δ' ἀπολείπουσιν ἐκείνων, λάβῃ τὴν προσήκουσαν ἐπίδοσιν, προθύμως ἐπιχειρῶ νὰ παραθέσω τοῖς ἀξιώσασιν αὐτοπροσώπως νὰ τιμήσωσι τὴν τελετὴν καὶ πανήγυριν τῆς ἡμέρας ταύτης λιτοτάτην πνευματικὴν ἑστίασιν, ἀδιστάκτως πιστεύων ὅτι ἡ τοιαύτη κρατύνει μὲν τὸν λογισμόν, ἰσχυρὰν δ' ἀπεργάζεται τὴν ψυχὴν καὶ ἐντονωτέραν καὶ φιλοσοφωτέραν κατὰ τὴν ἀλάνθαστον τῶν ἀρχαίων δοξασίαν, τῶν ὁποίων ὁ μὲν Πυθαγόρας, Διογένης ὁ Λαέρτιος καὶ Κικέρων τὸν ἀνθρώπινον βίον παραβάλλουσι πρὸς πανήγυριν ἐν γένει, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ μὲν ἀγωνιούμενοι, οἱ δὲ κατ' ἐμπορίαν, οἱ δέ γε βέλτιστοι θέας χάριν ἔρχονται, ὁ δὲ Χρυσόστομος ἐντεῦθεν φαίνεται τὸ ἐνδόσιμον λαβὼν δικαίως ἀναβοᾷ· «Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον εἰς μὲν πανήγυριν βιωτικὴν ἀπιόντας σπουδάζειν πάντα τὰ ἐκ τῆς πανηγύρεως λαβόντας ἐπανελθεῖν οἴκαδε καὶ ταῦτα ἀντὶ πολλῶν χρημάτων. Ἐνταῦθα δὲ εἰς τὴν πανήγυριν ταύτην τὴν πνευματικὴν ἐρχομένους μὴ πᾶσαν ποιεῖσθαι σπουδὴν, λαβόντας τι τῶν χρησίμων καὶ εἰς τὴν ψυχὴν ἐναποτιθεμένους ἐπανιέναι, καὶ μάλιστα ὅτε οὐδὲ χρημάτων δαπάνην ἐργάσασθαι δεῖ, ἀλλὰ καὶ προθυμίαν μόνον εἰσενεγκεῖν ἵν' ἔχωμεν ἐφόδια ἐντεῦθεν ἐξελθόντας, μὴ μόνον αὐτοῖς ἀρκεῖν, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις ἐπιχορηγεῖν, καὶ τὴν γυναῖκα διορθοῦν, καὶ τοὺς οἰκέτας καὶ τοὺς γείτονας καὶ τὸν φίλον καὶ τὸν ἐχθρὸν αὐτόν.»

Ταύτην τὴν ὄντως εὐαγγελικὴν καὶ λαμπρὰν εἰκόνα τῆς πνευματικῆς πανηγύρεως πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες καὶ εἰς τὴν σοφὴν τοῦ χρυσορρήμονος εἰσήγησιν ὑπείκοντες, στέργειν μὲν ὀφείλουσι τὰ παρατιθέμενα οἱ φιλόμουσοι ἀκροαταὶ καὶ μηδὲν ἄλλο ζητεῖν ἐκτὸς αὐτῶν, μηδὲ βαρέως φέρειν εἰ ταῦτά εἰσι καταδεέστερα τῶν ποθουμένων.

Ὅθεν στρέφοντες τὸ βλέμμα ἡμῶν πρὸς τὸ λαμπρὸν καὶ ἔνδοξον παρελθὸν τῆς πολιᾶς καὶ πανσόφου ἀρχαιότητος ἀφ' ἑνὸς, ἐκθαμβούμενοι δὲ καὶ ἐκ τῶν μεγαλουργημάτων καὶ θαυμάτων τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἀφ' ἑτέρου, καὶ ἀνυπομόνως ζητοῦντες τὰ αἴτια καὶ ἐλατήρια τούτων, εὐκόλως κατανοοῦμεν ὅτι ἐν μέσῳ τῆς ἀδιαλείπτου καὶ ἀκαθέκτου κινήσεως τῆς ἀνθρωπότητος, ἥτις ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ἐλευθέρα δημιουργηθεῖσα ὑπὸ τοῦ πανσόφου καὶ παντοδυνάμου δημιουργοῦ καὶ διηνεκῶς ἀγωνιζομένη πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἀνθρωπίνου προορισμοῦ, τοσαῦτα μεγάλα κατορθώματα διεπράξατο καθ' ὅλους τοῦ ἀπεράντου παρελθόντος τοὺς αἰῶνας, ἐν μέσῳ ταύτης λέγω τῆς παγκοσμίου κινήσεως ἀνυψούμενος ὁ ὀξυδερκὴς ὀφθαλμὸς τοῦ παρατηρητοῦ καὶ ἐκ τοῦ ἐνεστῶτος μακρότατα ἀποσκοπῶν καὶ εἰσδύων εἰς τὸ βάθος τοῦ ἀμετατρέπτου παρελθόντος, δύο μέγιστα καὶ σπουδαιότατα ἀποκαλύπτει αἴτια τῆς ἀνυψώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ εὐκόλως ἀνευρίσκει ὅτι τὰ δύο ταῦτα καὶ μόνα εἰσὶν οἱ δραστηριώτατοι καὶ συντελεστικώτατοι παράγοντες τῆς προόδου τῶν τε ἀρχαίων καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

Ἀλλὰ τίνες εἰσὶν οὗτοι οἱ παντοδύναμοι καὶ θαυματουργοὶ παράγοντες; Ἕκαστος, νομίζω, πρὶν ἀκούσῃ ἐκ τοῦ στόματός μου, ἂν μικρὸν ἀναλογισθῇ, δύναται νὰ μαντεύσῃ περὶ αὐτῶν. Προλαμβάνων ὅμως ἕκαστον ἐν τῷ συλλογισμῷ, ἀναγγέλλω ὅτι αὐτοί εἰσιν ἡ ἀνατροφὴ καὶ ἐκπαίδευσις τοῦ ἀνθρώπου, ἐξ ὧν πάντες τὰ μέγιστα ἐνδιαφέρονται ἄνθρωποι, μικροὶ καὶ μεγάλοι, πλούσιοι καὶ πένητες, κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες. Ἄνευ γὰρ τῆς ἀνατροφῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως ὁ ἄνθρωπος γεννώμενος, εἶναι ἐκ φύσεως τὸ ἀμαθέστατον, ἀνεπιτηδειότατον καὶ ἀσθενέστατον πάντων τῶν λοιπῶν δημιουργημάτων, διὰ δὲ ταύτης καθίσταται τὸ συνετώτατον, δεξιώτατον καὶ κράτιστον πάντων, γίνεται κυρίαρχος πάσης τῆς οἰκουμένης καὶ τῶν ἐν αὐτῇ, καὶ καθὼς παρατηρεῖ ὁ μέγιστος τῶν φυσιολόγων καὶ φυσιοδιφῶν τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων Ἀλέξανδρος ὁ Οὐμβάλδος, μόνῳ τῷ πεπαιδευμένῳ ἀνθρώπῳ ἐπιτετραμμένον καὶ δυνατόν ἐστι νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰ ἄδυτα τῆς συστάσεως καὶ ἁρμονίας τοῦ παντὸς, εἰμὴ

πανταχοῦ ἐνεργῶν, ἀλλ' ὅμως γινώσκων καὶ κατανοῶν, ὑψοῦται ὑπεράνω τοῦ οἰκητηρίου αὐτοῦ, περιέρχεται τοὺς λοιποὺς πλανήτας καὶ τὸ σύμπαν ὑποτάσσει εἰς τὴν διάνοιαν αὐτοῦ.

Ἀλλ' ἵνα πεισθῶμεν ἐμφανέστερον περὶ τῆς μεγίστης καὶ θαυματουργικῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας αὐτῆς, ἀρκεῖ νὰ ῥίψωμεν ἓν βλέμμα ἐφ' ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος, τὴν ὁποίαν ἐξετάζων τις μετὰ προσοχῆς εὑρίσκει ὅτι αὕτη κατὰ τὴν ἀνατροφὴν καὶ ἐκπαίδευσιν δύναται νὰ διαιρεθῇ εἰς τρεῖς ἀνίσους τάξεις. Καὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ἀνάγονται πάντα τὰ ἔθνη ἢ ἄμεινον εἰπεῖν πάντες οἱ ἄνθρωποι οἱ κατὰ δυσμοιρίαν καὶ ἀνατροφῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως ἐστερημένοι, οἵτινες μόνον κατὰ τὸ ἀείποτε ἀκαλλιέργητον διαμένον παρ' αὐτοῖς λογικὸν διαφέροντες τῶν ἀλόγων ζώων, καλοῦνται βάρβαροι καὶ ἀπολίτιστοι, πάμπαν μὲν τὸ διδακτικώτατον παρελθὸν ἀγνοοῦντες, πολλοστοῦ δὲ μέρους τοῦ ἐνεστῶτος συνείδησιν ἔχοντες, ἤτοι μόνου τοῦ ὑπὸ τὴν περιωρισμένην ἐνέργειαν τῶν αἰσθήσεων ὑποπίπτοντες, ἀποβιοῦσιν, ὡς ἐβίωσαν, μηδὲν ἴχνος τῆς ὑπάρξεως καὶ πορείας αὐτῶν ἐν τῷ μέλλοντι καταλιμπάνοντος, καὶ τοιοῦτοί εἰσι κατὰ δυστυχίαν οἱ πλεῖστοι τῶν κατοίκων τῆς γῆς, ζῶντες ἐν πάσαις σχεδὸν ταῖς ἠπείροις διεσπαρμένοι, ἀτεράμονες καὶ δίκην νυκτερίδων μὴ δυνάμενοι ἀντιβλέψαι τῷ πνευματικῷ φωτί. Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ κατατάσσονται οἱ ἄμοιροι μὲν ἀνατροφῆς, ἐκπαιδεύσεως δέ τινος κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον τυχόντες, οἵτινες ἀναλόγως τῆς βαθμίδος αὐτῆς καθορῶντες τὸ παρελθὸν, βιοῦσιν ἐν τῷ ἐνεστῶτι, προσπαθοῦντες μὲν νὰ καλύψωσι τὴν τῆς ἀνατροφῆς ἔλλειψιν διὰ τῆς τυχούσης παιδεύσεως, ἀγωνιζόμενοι δὲ καὶ ἴχνη τῆς πορείας αὐτῶν νὰ καταλίπωσιν ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ οὗτοι δικαίως δύνανται νὰ ὀνομασθῶσιν ἡμιπολιτισμένοι. Οὐχ ἧττον ὅμως ἐν πάσῃ ἐνεργείᾳ ἤτοι ἐν λόγοις καὶ ἔργοις ὑπεμφαίνεται ἡ τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν ἔλλειψις· καὶ οἱ τοιοῦτοί εἰσι πολυάριθμοι μὲν καθ' ἑαυτοὺς θεωρούμενοι, πολλοστὸν ὅμως μέρος τοῦ συνόλου ἀποτελοῦντες. Καὶ ἐν τῇ τρίτῃ τελευταῖον τάξει ὑπάγονται πάντες οἱ εὐμοιρήσαντες νὰ ἀπολαύσωσιν ἀνατροφῆς τε καὶ ἐκπαιδεύσεως, οἵτινες πληρεστάτην καὶ ἀκριβεστάτην τοῦ παρελθόντος γνῶσίν τε καὶ συνείδησιν ἔχοντες, ἀόκνως μοχθοῦσι καὶ ἀκαμάτως σταδιοδρομοῦσι καὶ ὡς ἀγαθοὶ καὶ γενναῖοι ἐργάται τῆς προόδου μετὰ πλείστης ὅσης ἐπιτυχίας διηνεκῶς ἐργαζόμενοι ὑπὲρ τῆς βελτιώσεως καὶ προαγωγῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, θυσιάζουσι καὶ τὴν ζωὴν αὐτῶν ὑπὲρ τῆς προόδου τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, τῶν ὁποίων τὰ θαύματα πραγματικῶς ἐκπλήττοντα τὸν ἀνθρώπινον νοῦν εἰς θαυμασμὸν καὶ δυσπιστίαν φέρουσιν ἡμᾶς περὶ τῆς πραγματικότητος καὶ ἀληθείας αὐτῶν. Καὶ οὗτοι ἐπαξίως καλούμενοι πεπολιτισμένοι καὶ πεφωτισμένοι, εἰσὶν οἱ πλεῖστοι τῶν κατοίκων τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς.

Ἂν δ' ἐκ τῶν γενικῶν τούτων στρέψωμεν τὸ βλέμμα ἡμῶν ἐπὶ τὰ μερικὰ, παρατηροῦμεν ὅτι τῶν ἀνέκαθεν τὴν Εὐρώπην οἰκούντων χριστιανικῶν ἐθνῶν εἰς τέσσαρα μεγάλα στοιχεῖα διαιρουμένων, ἤτοι τὸ Ἑλληνικὸν, τὸ Λατινικὸν, τὸ Γερμανικὸν καὶ τὸ Σλαβικὸν, ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις τὸ Λατινικὸν καὶ τὸ Γερμανικὸν προέχουσι τῶν λοιπῶν κατὰ τὴν ἀνατροφὴν καὶ ἐκπαίδευσιν καὶ τούτων πάλιν πρωταγωνιστεῖ καὶ τὸν χορὸν τοῦ πνευματικοῦ κράτους ἄγει σήμερον τὸ Γερμανικὸν ἀπαραλλάκτως, ὡς τὸ πάλαι οἱ Ἀθηναῖοι προΐσταντο τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων, περὶ τῆς ἀνεφίκτου προόδου τῶν ὁποίων λίαν ὀρθῶς παρατηρῶν εἷς τῶν κορυφαίων ποιητῶν τῆς Γερμανίας ὁ Σχίλερος ἀποφαίνεται «ἡ ἐμφάνισις τῶν Ἑλλήνων ἐν τῷ κόσμῳ ὑπῆρξε τὸ μέγιστον καὶ ὕψιστον ἀγαθὸν, οἵτινες φθάσαντες εἰς τὸ κατακόρυφον σημεῖον τῆς ἀναπτύξεως καὶ θεωρίας δὲν ἠδύναντο οὔτε νὰ διαμείνωσιν ἐπ' αὐτοῦ, οὔτε περαιτέρω νὰ ἀνυψωθῶσιν· δὲν ἠδύναντο μὲν νὰ διαμείνωσιν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, διότι ὁ νοῦς διὰ τῆς ὑπερβολικῆς γενομένης περιουσίας, ἣν ἐκτήσατο, ἀπαραιτήτως ἔπρεπε νὰ καταναγκασθῇ, ἀποχωρισθεὶς ἐκ τῆς αἰσθήσεως καὶ θεωρίας, νὰ σπεύδῃ πρὸς σαφήνειαν τῶν γνώσεων· οὐδὲ νὰ προβῇ περαιτέρω ἠδύνατο, διότι μόνον ὡρισμένος βαθμὸς σαφηνείας μεθ' ὡρισμένης ἀφθονίας περιουσίας δύναται νὰ συνυπάρξῃ. Οἱ Ἕλληνες εἰς τοῦτον τὸν βαθμὸν τῆς ἀναπτύξεως ἔφθασαν, καὶ ἂν ἤθελαν νὰ προχωρήσωσι πέραν τοῦ ὑψηλοῦ τούτου ὁρίου, τότε ἔπρεπε νὰ ἀποβάλωσι τὸ σύνολον τῆς οὐσίας αὐτῶν καὶ δι' ἄλλης ὁδοῦ νὰ παρακολουθήσωσι τὴν ἀλήθειαν.» Λέγω δὲ ὅτι σήμερον οἱ Γερμανοὶ πρωταγωνιστοῦσι τῶν λοιπῶν ἐθνῶν ἐν τῷ σταδίῳ τῆς ἀνατροφῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως· διότι οὗτοι ἐπὶ τῶν ἰχνῶν τῶν Ἀθηναίων βαίνοντες καὶ πρότυπον αὐτοὺς ἔχοντες, ὅλως ἀντίθετον ὁδὸν ἀκολουθοῦσιν ἐν τῇ πνευματικῇ καὶ ὑλικῇ προόδῳ παρὰ τὴν ὁποίαν πορεύονται τὰ λοιπὰ τῆς Εὐρώπης ἔθνη· διότι ἐν ᾧ ταῦτα ἐπιδιώκουσι τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν ἐκ τῆς ἀναπτύξεως καὶ προαγωγῆς τῶν ὑλικῶν δυνάμεων καὶ προϊόντων, οἱ Γερμανοὶ τἀνάπαλιν κατορθοῦσιν ἐπιτυχῶς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ προαγωγὴν τῶν ὑλικῶν δυνάμεων καὶ προϊόντων διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν πνευματικῶν δυνάμεων.

Καὶ ἐν ᾧ τὸ μὲν Λατινικὸν στοιχεῖον ἐπιδιώκει μᾶλλον τὴν ἐμπειρίαν καὶ πρᾶξιν παρὰ τὴν θεωρίαν, τὸ Γερμανικὸν ἐξ ἐναντίας ἀποβλέπει πρὸ πάντων εἰς τὸ θεωρητικὸν καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου κατέστη ἡ διάνοια τοῦ κόσμου ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρό-

νοις, ἐν ᾧ πρὸ μιᾶς ἑκατονταετηρίδος πολὺ ὑποδεέστερον τοῦ Λατινικοῦ ὑπῆρχε καὶ ἐχαρακτηρίζετο ὑπ' ἐκείνου ὡς «barbares du nord,» διότι ἐν πάσαις ταῖς θεωρητικαῖς ἐπιστήμαις ἔκτοτε ἀναφαίνονται Γερμανοὶ ὡς ἔξοχα πνεύματα ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ, ἅτινα βλέπουσιν ὅπερ μέχρι τοῦδε ἀόρατον καὶ ἄγνωστον ἦν καὶ ἐκφράζονται ἐκεῖνα, δι' ἃ δὲν ἠδύνατό τις νὰ εὕρῃ λέξεις πρὸς παράστασιν.

Ὑπὸ ταύτην δὲ τὴν ἔποψιν ὁ μὲν δεινὸς καὶ ἔξοχος τῆς ῥωμαϊκῆς ἱστορίας συγγραφεὺς Γεώργιος Νειβοῦρος ἐπιτείνων καὶ γενικεύων τὴν σύγκρισιν τῆς Γερμανίας πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ πλεῖον ἴσως τοῦ δέοντος μεγαλαυχῶν ἐπὶ Γερμανισμῷ ἔγραφε πρὸ ἐτῶν « ὅτι ἡ Γερμανία ἐστὶν Ἑλλάς.» Ὁ δὲ περικλεέστατος Αὔγουστος Βοίκχιος μετριοφρονέστερος καὶ κριτικώτερος τοῦ Νειβούρου ἐξ ἕδρας ἐκήρυττεν ὅτι τὰ πάντα ὀφείλονται τῷ ἑλληνισμῷ, καὶ εἰ καὶ ἐσεμνύνετο ἐπὶ Γερμανισμῷ, οὐχ ἧττον ὅμως ἀνεγνώριζεν ὅτι ἡ Γερμανία εἰσέτι δὲν ἔφθασεν εἰς τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑλλάδος καὶ ἑπομένως δὲν δύναται καθ' ὁλοκληρίαν νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ μόνον πρὸς μίαν ἐποχὴν αὐτῆς καὶ δὴ πρὸς τὴν Ἀλεξανδρινήν· διότι ἔλεγεν ὁ ἀοίδιμος ὅτι ὅπως οἱ Ἕλληνες ἀρξάμενοι ἀπὸ τῶν παναρχαίων μυθικῶν χρόνων καὶ δυοκαίδεκα περίπου αἰώνων χρονικὴν περίοδον διανύσαντες ἔφθασαν εἰς τὸ κατακόρυφον σημεῖον τῆς ἀνθρωπίνης προόδου διὰ τοῦ μεγάλου Ἀριστοτέλους, μετὰ τὸν ὁποῖον παύει ἡ τῶν πνευματικῶν προϊόντων πρωτοτυπία καὶ ἄρχεται ἡ τῆς πολυμαθείας περίοδος τῶν Ἀλεξανδρινῶν, οὕτω καὶ ἡμεῖς οἱ Γερμανοὶ ἀρξάμενοι ἀπὸ τοῦ μέσου αἰῶνος καὶ ἴσον περίπου διατρέξαντες χρονικὸν διάστημα κατωρθώσαμεν νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ σημεῖον οὐχὶ τῆς πρωτοτυπίας, ἀλλὰ τῆς πολυμαθείας, τοῦτέστιν εἰς τὴν Ἀλεξανδρινὴν ἐποχήν· διότι οὐδὲν ἔργον σπουδαῖον καὶ ἔξοχον ἔχομεν νὰ παρουσιάσωμεν εἰς τὴν τράπεζαν τῆς προόδου, ὅπερ νὰ μὴ ἔχῃ τὴν πηγήν, τὴν ῥίζαν καὶ τὴν βάσιν ἐν ἑλληνικῷ πρωτοτύπῳ. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι καὶ οἱ Ἕλληνες τὰ πρῶτα σπέρματα καὶ τὰς πρώτας ἀρχὰς τοῦ πολιτισμοῦ παρέλαβον παρὰ τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν λοιπῶν ἀνατολικῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ ταῦτα μετὰ τοσαύτης ἐπιτηδειότητος καὶ τέχνης ἐκαλλιέργησαν καὶ συνεχώνευσαν, ὥστε πάντες οἱ καρποὶ καὶ πάντα τὰ προϊόντα τῶν σπερμάτων ἐκείνων λαβόντα τοῦ ἑλληνισμοῦ τὴν σφραγῖδα οὐδὲν ἴχνος Ἀσιατισμοῦ φέρουσι καὶ ἐμφαίνουσιν. Ἄδηλον δὲ μένει ἂν οὕτω βαίνοντες φθάσωμέν ποτε, ὡς ἐκεῖνοι, τὰ πάντα νὰ συγχωνεύσωμεν καὶ νὰ ἀποβῶμεν ἐντελῶς ἀνεξάρτητοι τῶν Ἑλλήνων.» Τοιαῦτα ἐπρέσβευεν ὁ ἀείμνηστος καὶ διάπυρος θεράπων τῶν ἑλληνίδων Μουσῶν, ὁ ἑρμηνευτὴς τοῦ Πινδάρου καὶ τῶν ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν, ὁ συγγραφεὺς τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας τῶν Ἀθηναίων, ὁ ἐπὶ ἑξήκοντα ὁλοκλήρους ἐνιαυτοὺς διατελέσας μυσταγωγὸς τῆς τε γερμανικῆς καὶ ἑλληνικῆς νεολαίας εἰς τὰ μυστήρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τὸ Γερμανικὸν ἔθνος κατ' οὐσίαν μὲν καὶ ποιότητα μέγιστον ὂν πάντων τῶν τῆς Εὐρώπης ἐθνῶν, καὶ πολιτικῶς ἤθελεν ἀποβῇ ἰσχυρότερον πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἂν ἤρχετο ὑφ' ἑνὸς καὶ μόνου καὶ ἂν ὡμονόει, καὶ κατὰ τοῦτο χθὲς καὶ πρῴην ὡμοίαζε πρὸς τὴν Ἑλλάδα μικρὰν καὶ κατακερματισμένην οὖσαν εἰς πολλὰ μικρὰ κράτη, ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξάρτητα καὶ πολλάκις διχονοοῦντα καὶ πολεμούμενα. Κατὰ ποσότητα δὲ πρὸς τὸ μέγα Θρᾳκικὸν ἔθνος περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Ἡρόδοτος λέγει «θρηϊκῶν ἔθνος μέγιστόν ἐστι μετά γε Ἰνδοὺς πάντων ἀνθρώπων· εἰ δὲ ὑπ' ἑνὸς ἄρχοιτο ἢ φρονέοι κατὰ τωὐτό, ἄμαχον τ' ἂν εἴη καὶ πολλῷ κράτιστον πάντων ἐθνέων κατὰ γνώμην τὴν ἐμήν. Ἀλλὰ γὰρ τοῦτο ἄπορόν σφι καὶ ἀμήχανον μή ποτε ἐγγένηται· εἰσὶ δὴ κατὰ τοῦτο ἀσθενέες.» Ὥστε δίκαιον εἶχε κατά τι ὁ ἀτυχέστατος αὐτοκράτωρ τοῦ Μεξικοῦ Μαξιμιλιανός, καίπερ Γερμανὸς καὶ περιπαθέστατα τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα ἀγαπῶν, νὰ ὀνειδίζῃ τοὺς Γερμανοὺς πρὸ τῶν συμβάντων τοῦ 1866 ἐπὶ πολιτικῇ μηδαμηνότητι, ὡς γίνεται γνωστὸν ἔκ τινος σκιαγραφίας αὐτοῦ, ἣν λογία τις Γερμανὶς πρό τινος χρόνου ἐδημοσίευσεν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν « ἀναμνήσεις τοῦ αὐτοκράτορος Μαξιμιλιανοῦ,» ἔνθα ἀναφέρεται ὅτι συνδιαλεγόμενός ποτε ὁ δυστυχὴς μετά τινος κυρίας εἶπεν «ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀγαπῶ καὶ τιμῶ ἐν ὑμῖν, μὴ τολμῶν νὰ ἐκφράσω ἐνώπιον ὑμῶν μίαν ἐναντίαν γνώμην, εἶναι ἡ πρὸς τὴν Γερμανίαν καὶ τοὺς Γερμανοὺς ἀγάπη ὑμῶν.» Ἡ κυρία παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ἀκούσασα ἐκ τοῦ στόματος τοῦ αὐτοκράτορος τὴν παρεμβληθεῖσαν φράσιν «μὴ τολμῶν νὰ ἐκφράσω ἐναντίαν γνώμην» ἀπεκρίθη «πολὺ κακὸν εἶναι νὰ ἔχητε μίαν ἐναντίαν γνώμην περὶ τῶν Γερμανῶν» ἐντεῦθεν στενοχωρηθεὶς ὁ Μαξιμιλιανὸς ἀπήντησε «κακὸν μέν, ἀλλ' ἀληθές· διότι πολιτικῶς οἱ Γερμανοὶ εἰσι μηδὲν, καὶ ὅμως τιμῶ αὐτοὺς καὶ ἀγαπῶ «politisch sind die Deutshen null, sonst ehre und liebe ich Sie.» Δὲν ἐπέζησεν ὁ δυστυχὴς νὰ ἴδῃ καὶ τὴν ἔναρξιν καὶ τὴν κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος πραγματοποίησιν τῆς πολιτικῆς ἑνότητος καὶ σημασίας τῶν συμπατριωτῶν αὐτοῦ.

Ἀλλ' οὕτω λεληθότως πως ὁλισθήσαντι ἐκ τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως καὶ περιπεσόντι μοι εἰς τὴν πολιτικὴν συνέβη τὸ ἀντίστροφον τῶν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν συμβάντων ἐν ταῖς Ἀμερικανικαῖς καὶ Γαλλικαῖς βουλαῖς· διότι οἱ μὲν Ἀμερικανοὶ κορεσθέντες ἔν τινι συνεδριάσει ἐκ τῶν πολιτικῶν συζητήσεων ἐτράπησαν εἰς φιλολογικὰς καὶ οὕτω περιέπεσαν εἰς τὸ περὶ ὑπάρξεως τοῦ Ὁμήρου πολυθρύλητον ζήτημα· οἱ δὲ Γάλλοι ἐν μέσῳ τῶν περὶ ἐμπορικῆς συνθήκης συζητήσεων ἤρχισαν νὰ ἀναμιμνήσκωνται τῶν ὀνομάτων τοῦ Ῥουσσῶ, τοῦ Βολταίρου, τοῦ Κολβέρτου καὶ τοῦ Φώξ. Τοιαύτη εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς προόδου, τοιοῦτος εἶναι ὁ αἰὼν τῶν θαυμάτων καὶ παραδόξων. Τούτων οὕτως ἐχόντων, οὐκ ἀτόπως, οὐδ' ἀλόγως ἴσως ἠδύνατό τις νὰ ὑποκρούσῃ μοι «Ἀλλὰ τί κοινὸν μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν Γερμανῶν, προκειμένου λόγου περὶ ἀνατροφῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως; Τί κοινὸν μεταξὺ ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων κατοικούντων ἐν τῇ νοτιανατολικῇ ταύτῃ γωνίᾳ τῆς Εὐρώπης καὶ τῶν Γερμανῶν κατοικούντων ἐν τῇ ἀντιθέτῳ ἄκρᾳ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἠπείρου καὶ ἐκτεινομένων μέχρι τοῦ κέντρου αὐτῆς; Μέγα τὸ κοινὸν καὶ στενὸς ὁ πνευματικὸς σύνδεσμος· διότι ὅπως οἱ Γερμανοὶ νύκτωρ μεθ' ἡμέρας ἀνελίσσοντες καὶ ἀναδιφῶντες τὰ πνευματικὰ προϊόντα τῶν ἡμετέρων προγόνων μετὰ σεβασμοῦ προφέρουσι τὰ ὀνόματα αὐτῶν καὶ μετὰ μοναδικῆς ὄντως καρτερίας καὶ σπανίας ἐπιτυχίας μεθερμηνεύοντες αὐτὰ ἐγγράφως τε καὶ προφορικῶς, καθίστανται μεγάλοι εὐεργέται τῆς ἀνθρωπότητος μὲν ἐν γένει, ἡμῶν δὲ τῶν Ἑλλήνων κατ' ἐξοχήν· οὕτω καὶ ἡμεῖς ὠφελούμενοι ἐκ τῶν κόπων καὶ σοφῶν ἐργασιῶν ἐκείνων ἐν πάσῃ εὐκαιρίᾳ καὶ περιστάσει ὀφείλομεν νὰ ἀποδίδωμεν αὐτοῖς, εἰ μὴ πλείονα, τοὐλάχιστον τὰ ἴσα.

Οὕτω τοίνυν οἱ ἡμέτεροι εὐεργέται ἐκ τοῦ καλλιεργηθέντος θησαυροῦ τῶν ἡμετέρων προγόνων ἀντλήσαντες πάντα τὰ περὶ ἀνατροφῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως, περιῆλθον εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀνατροφὴ καὶ ἐκπαίδευσις τοσοῦτον στενῶς συνδεδεμένα εἰσὶ πρὸς ἄλληλα, ὥστε συναποτελοῦσι πνευματικὸν γάμον καὶ ἀμφότερα κατ' ἀνάγκην συμπληροῦνται ἀμοιβαίως, ἵνα ἐν τοιαύτῃ ἁρμονικῇ ἐνεργείᾳ προαγάγωσι τὰ τέκνα αὐτῶν, ἤτοι τὴν ἀνθρωπότητα, εἰς τὸν σκοπὸν τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς τελειότητος. Καὶ ἡ μὲν ἀνατροφὴ πᾶν κακὸν καὶ φαῦλον ἐκριζοῦσα καὶ ἐκκόπτουσα ὁμοιάζει πρὸς ἀδιάλειπτον ἐξορκισμὸν, ἡ δὲ ἐκπαίδευσις πᾶν ἀγαθὸν καὶ καλὸν ἐμφυσοῦσα καὶ ἐμπνέουσα τῷ πνεύματι, δικαίως ὀνομάζεται βάπτισμα καὶ φώτισμα αὐτοῦ διηνεκές. Ἐπειδὴ δὲ ἕκαστον ἄτομον, ἕκαστος ἄνθρωπος διττῶς θεωρεῖται, τοὐτέστιν ὡς ἰδιώτης, ἐνῷ ἐκδηλοῦται ἡ ἰδιάζουσα φύσις αὐτοῦ καὶ ὡς πολίτης ἀποτελῶν μέρος ἑνὸς μεγάλου ὅλου, ἔνθα πρέπει νὰ ἐπικρατῇ τὸ γενικὸν συμφέρον, τούτου ἕνεκα τὸ ἔργον τῆς ἀνατροφῆς, ἐκριζούσης τὰ κακὰ, καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἐμφυτευούσης τὰ ἀγαθὰ, εἶναι νὰ ἀναπτύξῃ τὰ φυσικὰ, τὰ πνευματικὰ καὶ τὰ ἠθικὰ πλεονεκτήματα ἑνὸς ἑκάστου, ἵνα ὅσον οἷόν τε προσαρμόσῃ τῷ ἰδεώδει ἑνὸς ἰδιώτου καὶ πολίτου, ὅπερ κατὰ τὰς διαφόρους βαθμίδας τῆς μορφώσεως τῶν διαφόρων ἐθνῶν καὶ ἀτόμων τελειοποιεῖται ὁτὲ μὲν κατὰ τὸ μᾶλλον, ὁτὲ δὲ κατὰ τὸ ἧττον.

Ἐκ πάντων τῶν προεκτεθέντων δεόντως κατανοοῦντες τὴν σπουδαιοτάτην σημασίαν καὶ μεγίστην ἐπιῤῥοὴν τῆς ἀνατροφῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως, ἐπαγγελλομένης ὡς ἐκ θαύματος νὰ μεταμορφώνῃ τὸ ἀτελέστατον τῶν δημιουργημάτων εἰς τὸ ἐντελέστατον, εὐλογως δύνανται νὰ ἐρωτήσωσιν οἱ φιλόμουσοι ἀκροαταὶ περὶ τίνος ἀνατροφῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως πρόκειται ἡμῖν ὁ λόγος, περὶ τῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις γενομένης ἢ περὶ τῆς παρὰ τοῖς νεωτέροις. Ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ μὴ τοσοῦτον καλῶς παρ' ἡμῖν γενόμενα καὶ ἐν τῇ ἀνατροφῇ καὶ ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει, ὠφείλομεν ἀναντιῤῥήτως τὸ τελευταῖον νὰ προτιμήσωμεν ὡς μᾶλλον κατεπεῖγον καὶ ἀναγκαιότερον τῇ ἡμετέρᾳ καταστάσει. Ἀλλ' ἐπειδὴ πάσης σοφίας καὶ ἐπιστήμης δημιουργοὶ καὶ πατέρες εἰσὶν οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι, οἷς, ὡς προείρηται, τὰ πλεῖστα τῆς παιδαγωγικῆς ὀφείλουσι καὶ οἱ προέχοντες ἡμῶν νεώτεροι, οἰκειότερον ἡμῖν ὑπολαμβάνω τὸ πρῶτον, καὶ τούτου μερικὸν καὶ μοναδικὸν ἴσως ἐκλέγων παράδειγμα τὰ περὶ ἀνατροφῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου, οὐδόλως ἀμφιβάλλω ὅτι ἡ ἔκθεσις τούτων διδακτικωτάτη καὶ ἐπωφελεστάτη δύναται νὰ ἀποβῇ πᾶσι τοῖς φιλοτέκνοις γονεῦσι καὶ φιλομούσοις ἀκροαταῖς· διότι ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ τῆς ἀνατροφῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως τοῦ ἀνδρὸς ἐσπάρησαν τὰ ἀγαθὰ ἐκεῖνα σπέρματα, ἐδιδάχθησαν αἱ σοφαὶ ἐκεῖναι διδασκαλίαι ἐκ τῶν ὁποίων ἐβλάστησαν ἀκολούθως ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ καὶ σταδίῳ οἱ λαμπρότατοι καρποὶ καὶ ἀπειργάσαντο τὸ ἀνέφικτον μεγαλεῖον τοῦ ἀνδρὸς, ὅπερ παρὰ πάντων ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων ἐθαυμάσθη, θαυμάζεται καὶ θαυμασθήσεται εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα.

Τοῖς πᾶσιν ὁμολογουμένου ὄντος ὅτι πρὸς παραγωγὴν καὶ κατόρθωσιν οἱουδήποτε μικροῦ ἢ μεγάλου καλοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἀπαιτεῖται θέλησις ἀγαθὴ, δύναμις ἀποχρῶσα καὶ συνδρομὴ εὐνοϊκῶν περιστάσεων, καὶ ὅτι οἱονδήποτε τῶν τριῶν τούτων ἂν λείπῃ, κατὰ τοῦτο ἀνάγκη ἀτελὲς νὰ μείνῃ τὸ καλὸν, ἀναντιῤῥήτως βεβαιότατόν ἐστιν ὅτι πολὺ πλείονα περιστατικὰ ὤφειλον νὰ συνδράμωσιν εἰς προπαρασκευὴν καὶ διάπραξιν τοῦ μεγαλείου τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐν οἷς πρώτιστον μὲν καὶ κυριώτατον πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἔσχε πατέρα τὸν Φίλιππον, ἄνδρα ἱκανώτατον ἀναδειχθέντα ἐν τῇ πολιτικῇ καὶ πολεμικῇ ἐπιστήμῃ καὶ κραταιότατον πάντων τῶν συγχρόνων ἡγεμόνων ἀποβάντα, ὁ ὁποῖος τοῖς πᾶσι τὰ πάντα ἐγίνετο ἵνα τοὺς πάντας κερδήσῃ τοὐτέστιν ὑποχειρίους καὶ φίλους ἑαυτῷ ποιήσῃ καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀνώτερον ἀναδείξῃ· ὅθεν δικαίως ἐξαίρουσιν αὐτὸν ἐκ μὲν τῶν Ἑλλήνων ὁ Θεόφραστος

καὶ Πολύβιος, τῶν δὲ Ῥωμαίων ὁ Κικέρων καὶ Πομπήϊος Τρόγος ἀποκαλοῦντες αὐτὸν μέγαν.

Ὅσον ἀφ' ἑνὸς εὔκολον καὶ πρόχειρόν ἐστιν εὑρεῖν παραδείγματα ἀνδρῶν μεγάλων καὶ μάλιστα ἡγεμόνων καὶ βασιλέων ἐξ εὐτελῶν καὶ ἀσήμων γονέων καταγομένων, ὡς ῥητῶς ἀναφέρει ἡ ἱστορία ὅτι Διονύσιος μὲν ὁ 38 ἔτη τυραννήσας τῆς Σικελίας ὀνηλάτου ἦν υἱός, Ἀγαθοκλῆς δὲ ὁ Συρακουσίων τύραννος ἦν υἱὸς κεραμέως, Δαρεῖος δὲ ὁ Περσῶν βασιλεὺς ἦν υἱὸς ἀστάνδου, Πῶρος δὲ ὁ τῶν Ἰνδῶν βασιλεὺς ἦν υἱὸς κουρέως, Ἀρχέλαος δὲ ὁ τῆς Μακεδονίας βασιλεὺς ἦν υἱὸς δούλης τῆς Σιμίχης, Βάρδυλλις δὲ ὁ Ἰλλυριῶν βασιλεὺς ἀνθρακεὺς ἦν, Ὀρθαγόρας δὲ ὁ Σικυῶνος τύραννος ἦν μάγειρος, Θεμιστοκλῆς δὲ ὁ Νεοκλέους ἦν υἱὸς Θρᾴττης Ἀβρότονον καλουμένης, Φωκίων δὲ ὁ χρηστὸς ἦν υἱὸς ἀνθρώπου δοίδυκας ἐργαζομένου καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἄσημοι καὶ ἐξ ἀσήμων καταγόμενοι ἐγένοντο βασιλεῖς καὶ ἄνδρες ἔνδοξοι. Τοσοῦτον ἀφ' ἑτέρου δύσκολον καὶ σπανιώτατον εἶναι νὰ εὕρῃ τις υἱοὺς ἐνδόξους καταγομένους ἐξ ἐνδόξων γονέων· διότι ἐν πάσῃ σχεδὸν τῇ ἀρχαίᾳ ἱστορίᾳ, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὸν ἔνδοξον Κίμωνα υἱὸν τοῦ ἐνδοξοτάτου στρατηγοῦ Μιλτιάδου καὶ τὸν ἐνδοξότατον γενόμενον Ἀλέξανδρον τὸν υἱὸν τοῦ ἐνδόξου Φιλίππου, οὐδένα σχεδὸν ἄλλον εὑρίσκομεν οὔτε ἐν τοῖς πολιτικοῖς πράγμασιν, οὔτε ἐν τοῖς γράμμασι διαπρέψαντα· διότι οὔτε μεταξὺ τῶν ἐνδοξοτάτων ποιητῶν Ὁμήρου, Ἡσιόδου καὶ Πινδάρου, οὔτε μεταξὺ τῶν ἐπισημοτάτων τραγικῶν Αἰσχύλου, Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου, οὔτε μεταξὺ τῶν ἐπιφανεστάτων φιλοσόφων Σωκράτους, Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους, οὔτε μεταξὺ τῶν διασημοτάτων ἱστορικῶν Ἡροδότου, Θουκυδίδου καὶ Ξενοφῶντος, οὔτε μεταξὺ τῶν ἐξοχωτάτων πολιτικῶν ἀνδρῶν Περικλέους, Ἀριστείδου καὶ Θεμιστοκλέους, οὔτε τέλος πάντων μεταξὺ τῶν δεινοτάτων ῥητόρων Ἰσοκράτους, Δημοσθένους καὶ Φωκίωνος ἀνεδείχθη υἱὸς ἄξιος τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς δόξης τοῦ πατρός. Παρὰ δὲ τοῖς Ῥωμαίοις εὑρίσκομεν τὴν μεγίστην ἀντίθεσιν μεταξὺ πατέρων καὶ υἱῶν, οἷον ὁ μὲν ἐνδοξότατος Αὔγουστος κατέλιπε θετὸν υἱὸν εἰς τὸν θρόνον τὸν μιαρώτατον καὶ αἱμοβορώτατον Τιβέριον, ὁ δὲ ἀγαθώτατος Οὐεσπεσιανὸς τὸν ἀπηνέστατον δήμιον τῆς ἀνθρωπότητος Δομετιανόν, ὁ δὲ Μάρκος Αὐρήλιος, ὁ ὀνόματι καὶ πράγματι φιλόσοφος οὗτος ἡγεμών, ὅς τις ἔλεγεν ὅτι ἐβασίλευεν ὡς ὑπηρέτης τῶν θεῶν πρὸς εὐδαιμονίαν τῆς ἀνθρωπότητος, κατέλιπεν υἱὸν τὸν ἐξωλέστατον Κόμμοδον καὶ τὸ τέρας τοῦτο παριστᾷ τὴν μεγίστην ἀντίθεσιν καὶ ἀπόστασιν μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ.

Δεύτερον δὲ ἡ μοναδικὴ πρόνοια καὶ φροντὶς τοῦ πατρὸς Φιλίππου πρὸς εὕρεσιν ἀξίου διδασκάλου καὶ ἐκπαίδευσιν τοῦ υἱοῦ, ὁ ὁποῖος καίπερ βάρβαρος καὶ τριςβάρβαρος Μακεδὼν κατὰ τὴν δυσμενεστάτην καὶ ἐμπαθεστάτην κρίσιν τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ προμνησθέντος Νειβούρου, ἀποκλειστικῶς ἀποδεχθέντος ὡς ἀλανθάστους καὶ μὴ ὑπερβολικὰς τὰς κρίσεις τοῦ Δημοσθένους, μεγίστας ὅμως κατέβαλε προσπαθείας ἵνα ἀποβαρβαρώσῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀλέξανδρον, καὶ ἡ μοναδικὴ αὕτη πρόνοια καὶ προσπάθεια τοῦ Φιλίππου, ἥτις ὡς τύπος καὶ ὑπογραμμὸς ὄντως ἔμφρονος καὶ φιλοτέκνου πατρὸς πρέπει νὰ χρησιμεύῃ εἰς πάντας τοὺς ἡγεμόνας καὶ βασιλεῖς καὶ εἰς πάντας τοὺς φιλοτέκνους γονεῖς, ἤρκει νὰ περιποιήσῃ μεγίστην τιμὴν τῷ βαρβάρῳ Μακεδόνι. Καὶ τρίτον δὲ καὶ σπανιώτατον πάντων ἐστὶν ἡ μοναδικωτάτη σύμπτωσις τοῦ ἐπισημοτάτου καὶ ἐπιφανεστάτου τῶν διδασκάλων τοῦ κόσμου καὶ τοῦ εὐφυεστάτου καὶ μεγαλοφυεστάτου μαθητοῦ, περὶ τῆς ὁποίας ὁ μὲν περιώνυμος τῆς Ἀγγλίας φιλόσοφος Βάκων θαυμάζων τὸν Ἀλέξανδρον λέγει «ἀλλ' ὁ θαυμασμός μου διὰ τὸν ἡγεμόνα τοῦτον, ὃν ὀφείλω νὰ θεωρήσω οὐχὶ ὡς Ἀλέξανδρον τὸν μέγαν, ἀλλὰ μόνον ὡς μαθητὴν τοῦ Ἀριστοτέλους ἠδυνήθη ἴσως νὰ μὲ παρασύρῃ μακρότερον τοῦ δέοντος·» ἕτερος δὲ τῶν νεωτέρων ἐπισήμων ἐπιγραμματιστῶν ὁ Ἰωάννης Ὄββεν, τὸ μὲν προσφυέστατα ἐξεικονίζων τὴν μοναδικὴν ταύτην σύμπτωσιν, τὸ δὲ ἐξαίρων τὸν μὲν Ἀλέξανδρον ὑπὲρ πάντας τοὺς βασιλεῖς, τὸν δὲ Ἀριστοτέλη ὑπὲρ πάντας τοὺς φιλοσόφους καὶ ὑπὲρ τὸν βασιλέα μαθητὴν ἐν τῷ ἀκολούθῳ τετραστίχῳ καὶ λατινιστὶ γεγραμμένῳ κλασικῷ ἐπιγράμματι λέγει

«Maximus hic regum, doctissimus ille sophorum
magnus Alexander, major Aristoteles
doctus Alexandrum meliorem reddidit ille
non hic majorem magnus Aristotelem.»

Ἤτοι

«Μέγιστος μὲν οὗτος τῶν βασιλέων, σοφώτατος δ' ἐκεῖνος τῶν [σοφῶν
Ἀλέξανδρος ὁ μέγας, μείζων ὁ Ἀριστοτέλης
διδάξας μὲν τὸν Ἀλέξανδρον κρείττονα ἀνέδειξεν ἐκεῖνος
οὐχ οὗτος δ' ὁ μέγας μείζονα τὸν Ἀριστοτέλη.»

Ἐκ πάντων τούτων καὶ πολλῶν ἄλλων ὁμολογεῖται καὶ ἀναμφισβήτητον καθίσταται ὅτι ὁ μὲν Ἀλέξανδρος μόνον διὰ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἤτοι ὁ βασιλεὺς διὰ τοῦ διδασκάλου μέγας ἐγένετο, οὐχὶ δὲ καὶ τἀνάπαλιν ὁ Ἀριστοτέλης διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἤτοι ὁ διδάσκαλος διὰ τοῦ βασιλέως μαθητοῦ· διότι τὸ μὲν ἀπέραντον τοῦ βασιλέως κράτος πάραυτα μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ διελύθη εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη. Τὸ πνευματικὸν ὅμως κράτος τοῦ διδασκάλου οὐ μόνον δὲν διελύθη μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ αὐξανούσης τῆς τῶν ἐπιστημῶν προόδου, εὐρυνόμενον καὶ ἐπὶ πλεῖστον τῆς ἀνθρωπότητος ἐξαπλούμενον ἐπ' ἀγαθῷ αὐτῆς δεσπόζει, ὡς πρότερον ἐδέσποζε καὶ εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα δεσπόσει ἐφ' ὅσον ὑφίσταται ἡ ἀνθρωπότης.

Ἀλλὰ τούτου τεθέντος, ζητεῖται διὰ ποίαν ἄραγε αἰτίαν ὁ αὐτὸς διδάσκαλος καὶ ἄλλους πολλοὺς διδάξας μαθητὰς συγχρόνως δὲν ἀνέδειξε καὶ αὐτοὺς βασιλεῖς; Εἰς ἀπάντησιν μὲν τῆς ἐρωτήσεως ταύτης ἠδύνατό τις εὐκόλως καὶ εὐλόγως νὰ προβάλῃ ὅτι ὁ μαθητὴς οὗτος ἦν υἱὸς βασιλέως καὶ βασιλεὺς Φιλίππου, καὶ ἑπομένως ὤφειλε νὰ διαδεχθῇ τὸν πατέρα αὐτοῦ ἅμα δολοφονηθέντα. Ἀλλ' ὡς ἐν οἰκείῳ δηλωθήσεται τόπῳ ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι βασιλόπαιδες μαθηταὶ τοῦ αὐτοῦ διδασκάλου καὶ συμμαθηταὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἀλλ' ὅμως οὗτοι οὔτε βασιλεῖς οὔτε μεγάλοι ἐγένοντο. Ὅθεν πρὸς λύσιν τῆς ἀπορίας ταύτης, πρέπει νὰ ὁρισθῇ ἀκριβῶς ποῦ κεῖται ἡ αἰτία, εἰς τὸν διδάσκαλον ἢ εἰς τὸν μαθητὴν ἢ καὶ ἴσως εἰς ἀμφοτέρους. Καὶ ἂν μέν τις παραδεχθῇ τὸ πρῶτον, πρέπει νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ὁ διδάσκαλος ἄλλως μὲν καὶ ἄλλα ἐδίδαξε μαθήματα τὸν Ἀλέξανδρον, δι' ὧν ἐγένετο μέγας, καὶ ἄλλως καὶ ἄλλα ἐδίδαξε τοὺς ἄλλους μαθητὰς καὶ βασιλόπαιδας μαθήματα, δι' ὧν δὲν ἀνεδείχθησαν οἷος ὁ Ἀλέξανδρος. Ὅτι μὲν ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε καὶ τοιαύτας ἀξιώσεις γίνεται δῆλον ἐκ τῆς ἑπομένης ἐπιστολῆς, τὴν ὁποίαν βραδύτερον ἀπηύθυνε πρὸς τὸν διδάσκαλον παραπονούμενος διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν ἀκροαματικῶν λεγομένων λόγων.

»Ἀλέξανδρος Ἀριστοτέλει εὖ πράττειν.

»Οὐκ ὀρθῶς ἐποίησας ἐκδοὺς τοὺς ἀκροαματικοὺς τῶν λόγων. Τίνι γὰρ διοίσομεν ἡμεῖς τῶν ἄλλων, εἰ καθ' οὓς ἐπαιδεύθημεν λόγους, οὗτοι πάντων ἔσονται κοινοί; ἐγὼ δὲ βουλοίμην ἂν ταῖς περὶ τὰ ἄριστα ἐμπειρίαις ἢ ταῖς δυνάμεσι διαφέρειν. Ἔρρωσο.»

Ὅτι δὲ ὁ φιλόσοφος διδάσκαλος δὲν ἐτήρησεν ἀπόῤῥητα μαθήματα μεταξὺ τῶν μαθητῶν τῶν ἀκροαματικῶν λόγων κατὰ τὴν τοῦ φιλοτίμου μαθητοῦ ἀξίωσιν μαρτυρεῖται ἐκ τῆς διφορουμένης ἀποκρίσεως, ἣν ἐποιήσατο ὁ διδάσκαλος διὰ νὰ ἐξοικονομήσῃ τὴν διάπυρον φιλοτιμίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐν ᾗ λέγει·

«Ἀριστοτέλης βασιλεῖ Ἀλεξάνδρῳ εὖ πράττειν.

»Ἔγραψάς μοι περὶ τῶν ἀκροαματικῶν λόγων, οἰόμενος δεῖν αὐτοὺς φυλάττειν ἐν ἀπορῥήτοις. Ἴσθι οὖν αὐτοὺς καὶ ἐκδεδομένους καὶ μὴ ἐκδεδομένους· ξυνετοὶ γάρ εἰσι μόνοις τοῖς ἡμῶν ἀκούσασιν. Ἔρρωσο.»

Τοῦ πρώτου τοίνυν τῶν εἰρημένων οὕτως ἔχοντος, πρέπει νὰ ἐξετασθῇ τὸ δεύτερον, τουτέστιν ἂν αἴτιον τοῦ ἀνεφίκτου μεγαλείου αὐτὸς καὶ μόνος ὁ Ἀλέξανδρος ἦν. Πρὸ τούτου ὅμως ἠδύνατο νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν καὶ ὁ πατὴρ τοῦ Ἀλεξάνδρου Φίλιππος, ἐὰν οὗτος ἔζη ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, καθ' οὓς οἱ νεώτεροι πολλὰ περὶ πολλῶν γράψαντες, δὲν ὤκνησαν νὰ γράψωσι καὶ περὶ τέχνης τῆς γεννήσεως μεγάλων ἀνδρῶν· οὕτω λ. χ. διάσημός τις μαιευτὴρ τῶν Παρισίων πρό τινων ἐτῶν ἔγραψε βιβλίον ἐπιγραφόμενον «Magalanthropogénésie» ἤτοι «μεγαλανθρωπογένεσις» ἐν ᾧ διδάσκει τὴν τέχνην τοῦ ποιεῖν καὶ γεννᾷν μεγάλους ἄνδρας, περὶ τῆς ἀληθείας καὶ πραγματικότητος τοῦ ὁποίου μόνον οἱ ἀποπειραθέντες νὰ ἐφαρμόσωσι τὴν διδασκαλίαν τῆς θαυμαστῆς ταύτης τέχνης δύνανται ν' ἀποφανθῶσιν. Ἐν δὲ τῇ προκειμένῃ περιπτώσει ἕνεκα τοῦ μεγάλου ἀναχρονισμοῦ κατατασσομένου τοῦ βιβλίου εἰς τὸν χῶρον τῶν Γαλλικῶν μύθων, πᾶσα περαιτέρω ἔρευνα ἀποβαίνει περιττὴ καὶ ἑπομένως ζητητέα ἡ αἰτία τοῦ μεγαλείου εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, πρὸς εὕρεσιν τῆς ὁποίας ἐμπίπτομεν εἰς τὸ πολύκροτον καὶ λελυμένον ἤδη φιλοσοφικὸν ζήτημα, δηλαδὴ ἂν πάντες οἱ ἄνθρωποι ἔχουσι τὴν αὐτὴν νοητικότητα ἢ ὄχι. Οἱ φιλόσοφοι καὶ ἰδίως οἱ ψυχολόγοι καὶ παιδαγωγοὶ εἰς δύο διῃρέθησαν στρατόπεδα, οἱ μὲν τὸ πρῶτον, οἱ δὲ τὸ δεύτερον πρεσβεύοντες· καὶ τῶν πρώτων προΐστατο πρό τινων ἐτῶν καὶ προεῖχεν ὁ διασημότατος τῶν παιδαγωγῶν τῆς Γαλλίας Jacotot, ὅστις πρῶτον μὲν δικηγόρος, εἶτα δὲ καθηγητὴς τῶν φιλανθρωπικῶν λεγομένων ἐπιστημῶν, ἀκολούθως δὲ γραμματεὺς τοῦ ὑπουργείου τῶν στρατιωτικῶν καὶ ἔπειτα καθηγητὴς τῆς Γαλλικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας χρηματίσας καὶ τὰ μέγιστα συντελέσας εἰς τὴν τελειοποίησιν τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης, περιέπεσεν εἰς τὴν ἐσφαλμένην δοξασίαν ὅτι «tous les hommes ont l'égale intelligence· καὶ καθὼς διὰ τῆς λαμπρᾶς μεθόδου τῆς διδασκαλίας enseignement universel ἀπέκτησε πολλοὺς ὀπαδοὺς καὶ θαυμαστάς· διότι οὐ μόνον ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Ἀμερικῆς ἔτρεχον ἄνδρες ἵνα σπουδάσωσι τὴν νέαν μέθοδον αὐτοῦ καὶ εἰσαγάγωσιν αὐτὴν εἰς πάντα τὰ ἐκπαιδευτήρια· οὕτω διὰ τῆς ἐσφαλμένης δοξασίας καὶ ἀρχῆς περὶ τῆς ἰσότητος τῆς νοητικότητος προὐκάλεσε πολλοὺς ἀντιπάλους πρεσβεύοντας ὀρθῶς ἀρχὴν ὅλως ἐναντίαν καὶ ἐκ διαμέτρου ἀντικειμένην, ὅτι δηλ. πάντες οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔχουσιν ἴσην νοητικότητα. Τῶν δὲ πρεσβευόντων τὴν ὀρθὴν ταύτην ἀρχὴν προΐστατο ὁ τέως διασημότατος τῶν ψυχολόγων καὶ φυσιολόγων Φραγκῖσκος Ἰωσὴφ Γάλλ· καὶ κατὰ μὲν τοῦ Jacotot ἔγραψεν ὁ ἀρχιδοὺξ Λέβις, ὁ ὁποῖος λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν ἐπιστολῇ τὰ ἑξῆς· «Ἡ μὲν ἄσκησις ἀναντιῤῥήτως βελτιόνει πάσας τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς, ἡ ἀπόστασις ὅμως ἀπὸ τοῦ βλακὸς μέχρι τοῦ μεγαλοφυοῦς μεγάλη εἶναι, καὶ ἡ βαθμίς, τὴν ὁποίαν δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ ὑπερπηδήσῃ εἶναι ὡρισμένη ἐπὶ τῆς ἀπεράντου κλίμακος δι' ἕκαστον ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς πρώτης ἀρχῆς τοῦ ὀργανισμοῦ του.»

Εἰ ὄντως ἴση ἦν ἡ νοητικότης παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις, ἔπρεπεν ἡ ἰσότης αὕτη νὰ ἐπεκταθῇ ἐφ' ὅλων τῶν φυλῶν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Οἱ Ἐσκιμῶοι π. χ. οἱ Ἐδαμινοὶ οἱ ἄγριοι καὶ οἱ ἀνθρωποφάγοι ἔπρεπε παιδευόμενοι νὰ ἐξισωθῶσι πρὸς τοὺς Ἄγγλους, Γάλλους, Γερμανοὺς καὶ λοιποὺς Εὐρωπαίους. Ἀλλ' ἡ φύσις ἐν τῇ ἀπείρῳ ποικιλίᾳ αὐτῆς οὐδὲν ὅμοιον παράγει· δύναται μέν τις νὰ ἐπισπεύσῃ καὶ ἐπιταχύνῃ τὴν αὔξησιν δένδρου τινὸς διὰ τῆς προσηκούσης θεραπείας καὶ περιποιήσεως, τὸ μέγεθος ὅμως τὸ ὁποῖον εἰς τὸ εἶδος αὐτοῦ ἀνήκει καὶ εἰς τὸν πυρῆνα, ἐξ οὗ κατάγεται, δὲν δύναται νὰ ὑπερπηδήσῃ τὰ ὁρισθέντα αὐτῷ ὅρια· οὕτως ἔχει καὶ πρὸς τὴν μόρφωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ τῶν δυνάμεων αὐτοῦ.» Ὁ δὲ Γάλλ ἀποδεικνύων λογικώτατα καὶ τὰς ἀποδείξεις του ἐπὶ τῆς πείρας στηρίζων προσεπάγεται τὸ ἑπόμενον παράδειγμα «Εἰσέρχομαι εἰς τὸ μέσον πολυμελοῦς οἰκογενείας, τῆς ὁποίας πάντα τὰ μέλη ζῶσιν ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐπίῤῥοιαν καὶ ὑπὸ τὰς αὐτὰς σχέσεις. Οἱ γονεῖς λέγουσί μοι ὅτι τὰ τέκνα μας δὲν εἶναι ὅμοια καὶ μάλιστα τοσοῦτον διαφέρουσιν ἀπ' ἀλλήλων ὡς νὰ μὴ εἶχον τὸν αὐτὸν πατέρα καὶ τὴν αὐτὴν μητέρα. Τρώγουσιν ἐπὶ τῆς αὐτῆς τραπέζης τὴν αὐτὴν τροφὴν καὶ ἔχουσι τὰς αὐτὰς ἐργασίας· ὁ πρεσβύτερος υἱός μας φαίνεται ὅτι αἰσχύνεται ἐπὶ τῇ καταγωγῇ του· ἀφ' οὗ εἶδεν ἄνθρωπον κεκοσμημένον μετὰ παρασήμων, ἤρχισε νὰ περιφρονῇ τοὺς συντρόφους του καὶ ζητεῖ νὰ ἀφήσῃ ἡμᾶς καὶ νὰ ὑπάγῃ εἰς μεγαλόπολίν τινα· δὲν εἶναι εὐχαριστημένος ἐκ τῶν ἐνδυμάτων του, ἐπιδείκνυται ἄλλην γλῶσσαν καὶ προσποιεῖται διάφορον βάδισμα τοῦ ἡμετέρου· ὁ δεύτερος υἱός μας ἐξ ἐναντίας εὐχαριστούμενος χαίρει εἰς τὰς οἰκιακὰς ἐργασίας, αὐτὸς οἶναι τορνευτής μας, ξυλουργὸς καὶ τέκτων, καὶ χωρίς ποτε νὰ μάθῃ τι δεικνύει εἰς ὅλα τὰ ἔργα του σπανίαν ἐπιτηδειότητα καὶ ἐπινοητικὸν πνεῦμα, ὅπερ συνεχῶς ἐκπλήσσει ἡμᾶς. Αὕτη ἡ θυγάτηρ μας οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ μάθῃ τὰς ἐπιπόνους ἐργασίας τῆς βελόνης, τραγῳδεῖ ὅμως νύκτα καὶ ἡμέραν πρὸς χαρὰν ὅλου τοῦ χωρίου· ἅμα ἀκούσῃ ἆσμά τι, πάραυτα μανθάνει αὐτὸ καὶ ᾄδει καλλίτερον παντὸς ἄλλου. Ἐνταῦθα ἔχομεν ἕνα ἄλλον παῖδα, ἕνα ἀληθῶς μικρὸν διάβολον, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος τοῦ χωρίου· αὐτὸς ζητεῖ ἀφορμὰς φιλονεικίας πρὸς καθένα, δέρει πάντοτε καὶ δέρεται, διηγεῖται μετὰ μεγάλου ζήλου πάντα τὰ νέα πολέμου ἢ μάχης τινὸς καὶ μετ' ἀνυπομονησίας περιμένει τὴν στιγμὴν διὰ νὰ γείνῃ στρατιώτης· ἡ θήρα εἶναι πάθος αὐτοῦ καὶ ὅσῳ περισσότερα φονεύει, τόσῳ εὐτυχέστερον νομίζει ἑαυτόν. Πάντα ταῦτα τὰ ἄτομα ἔχουσιν ὡσαύτως τὴν ἱκανότητα, τὴν αἴσθησιν, τὴν προσοχὴν, τὴν κρίσιν, τὰς ἐπιθυμίας, τὴν θέλησιν καὶ τὴν ἐλευθερίαν. Τὸ αὐτὸ συμπέρασμα ἐξάγομεν καὶ ἂν ἐπισκεφθῶμεν σχολεῖόν τι, ὅπου οἱ μαθηταὶ ὑπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν διδασκαλίαν σπουδάζοντες διατελοῦσιν, ἐν οἷς καί περ αὐστηρῶς ἐπιτηρουμένοις, εὑρίσκομεν ὅμως κακοήθεις τινὰς καὶ ἀναγώγους, ἄλλους τοὐναντίον ἐπὶ ἐπιμελείᾳ, προόδῳ καὶ χρηστοηθείᾳ διαπρέποντας. Τούτων ὁ μὲν διακρίνεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὁ δὲ ἐν τῇ ποιήσει, ἄλλος ἐν τοῖς μαθηματικοῖς καὶ ἄλλος ἐν τῇ καλλιτεχνίᾳ. Τὸ αὐτὸ τοῦτο παρατηροῦμεν καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέροις ἐκπαιδευτηρίοις.»

Ἐκ πάντων τοίνυν τούτων καὶ ἐκ τῆς καθημερινῆς πείρας τρανώτατα ἀποδείκνυται ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔχουσι τὴν αὐτὴν νοητικότητα καὶ ἂν κατὰ τὴν βεβαίαν ταύτην ἀρχὴν ὑποθέσωμεν κλίμακα μεγάλην ἀπὸ τῆς γῆς μέχρι τοῦ οὐρανοῦ ἀφικνουμένην καὶ τοσαύτας ἔχουσαν βαθμίδας, ὅσοι εἶναι καὶ οἱ ἄνθρωποι, τότε δικαίως πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐν μὲν τῇ κατωτάτῃ βαθμίδι ἵσταται ὁ βλὰξ ἄνθρωπος, ἐν δὲ τῇ ἀνωτάτῃ ἢ τοὐλάχιστον ἐν μιᾷ τῶν ἀνωτάτων ὁ Ἀλέξανδρος, περὶ τοῦ ὁποίου εὐλόγως λέγει ὁ Σατωβριάνδος· « Si quelqu'un des hommes était semblable à dieu, c'était Alexandre le grand.» Ἐπὶ δὲ τῶν λοιπῶν βαθμίδων ἵστανται πάντες οἱ λοιποὶ ἄνθρωποι. Τὴν δὲ αἰτίαν τῆς μεγάλης ταύτης διαφορᾶς τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἀποδίδουσιν οἱ φιλόσοφοι καὶ ψυχολόγοι εἰς τὴν διάφορον ποιότητα καὶ ποσότητα τῶν συστατικῶν μερῶν τοῦ ἐγκεφάλου, τὰ ὁποῖα κατὰ τὰς διαφόρους ἡλικίας τοῦ ἀνθρώπου διαφόρως καὶ ἀναπτύσσονται· π. χ. ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ πλειότερον ἀναπτύσσονται τὰ ὀπίσθια παρὰ τὰ ἐμπρόσθια μέρη τοῦ ἐγκεφάλου καὶ συνεπείᾳ τούτου αἱ κατώτεραι αἰσθήσεις καὶ δυνάμεις ὑπερέχουσι τῶν ἀνωτέρων, ἐν ᾧ εἰς ἡλικιωμένους ἀνθρώπους συμβαίνει τἀνάπαλιν· διότι ὁ ἐγκέφαλος εἶναι τὸ ὄργανον τοῦ πνεύματος, αὐτὸς εἶναι ἡ ἀκρόπολις τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, αὐτὸς εἶναι ὁ ἡγεμὼν καὶ διευθυντὴς πασῶν τῶν πράξεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἕδρα τῆς ψυχῆς.

Ἀφ' οὗ λοιπὸν, ὡς προείρηται, ἡ αἰτία τοῦ μεγαλείου τοῦ Ἀλεξάνδρου δὲν κεῖται εἰς τὸν διδάσκαλον, ὑπολείπτεται νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι αὕτη ἐνυπάρχει εἰς τὸν μαθητήν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο, ὡς κατωτέρω θέλομεν παρατηρήσει, δὲν εἶναι ἀληθές· διότι ὁ Ἀλέξανδρος, καίπερ εὐμοιρήσας πάντων τῶν τῆς φύσεως δώρων, οὐδέποτε ὅμως ἤθελε δυνηθῇ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ὑπάτην ἐκείνην βαθμίδα, ἂν πάντα ἄλλον διδάσκαλον εἶχε παρὰ τὸν Ἀριστοτέλη. Οἱ δὲ ἀρχαῖοι διαφωνοῦσι περὶ τῆς ἰσχύος καὶ δυνάμεως τῆς τε φύσεως καὶ μαθήσεως· διότι ὁ μὲν Κικέρων λέγει ὅτι πολλοὶ ἄνθρωποι ἐξόχων δώρων τῆς φύσεων τυχόντες, ἄνευ παιδείας ἐγένοντο σώφρονες καὶ σπουδαῖοι καὶ ὅτι ἡ φύσις εἶναι ἐπικρατεστέρα τῆς μαθήσεως καὶ κατὰ τὴν δοξασίαν ταύτην μόνος ὁ Ἀλέξανδρος θὰ ἦτο ἡ αἰτία τοῦ μεγαλείου του. Ὁ δὲ Πλούταρχος τοὐναντίον ἀποφαινόμενος λέγει « ὅτι ἡ μὲν φύσις ἄνευ μαθήσεως τυφλόν· ἡ δὲ μάθησις δίχα φύσεως ἐλλιπὲς,» καὶ ὅτι ἡ μάθησις δύναται νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν τῆς φύσεως ἔλλειψιν καὶ κατὰ τοῦτο αἰτία τοῦ μεγαλείου τοῦ Ἀλεξάνδρου θὰ ἦτο μόνος ὁ διδάσκαλος. Πρὸς δὲ τοὺς μὴ θέλοντας νὰ παραδεχθῶσι τὴν γνώμην του ὡς ἀληθῆ ἐπιφέρει, «εἰδέ τις οἴεται τοὺς οὐκ εὖ πεφυκότας, μαθήσεως καὶ μελέτης τυχόντας ὀρθῶς πρὸς ἀρετὴν οὐκ ἂν τὴν τῆς φύσεως ἐλάττωσιν εἰς τοὐνδεχόμενον ἀναδραμεῖν, ἴστω πολλοῦ, μᾶλλον δὲ τοῦ παντὸς διαμαρτάνων· φύσεως μὲν γὰρ ἀρετὴν διαφθείρει ῥᾳθυμία, φαυλότητα δ' ἐπανορθοῖ διδαχὴ, καὶ τὰ μὲν ῥᾴδια τοὺς ἀμελοῦντας φεύγει, τὰ δὲ χαλεπὰ ταῖς ἐπιμελείαις ἁλίσκεται.»

Ἀλλὰ νομίζω, ἐπὶ τῆς ἀλανθάστου πείρας στηριζόμενος, ὅτι αὕτη ἡ δοξασία τοῦ Κικέρωνος δὲν δύναται νὰ ἦναι καθ'ὁλοκληρίαν ἀληθής· διότι ὁ ἀμαθὴς καὶ ἀπαίδευτος ἄνθρωπος ὁσωνδήποτε δώρων τῆς φύσεως καὶ ἂν εὐμοιρήσῃ δὲν δύναται νὰ διαπράξῃ τι μέγα καὶ σπουδαῖον ἀγαθόν· οὔτε ἡ τοῦ Πλουτάρχου, καίπερ πολλὰ ἐπιφέροντος παραδείγματα πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς· διότι ὁ βλὰξ ἄνθρωπος, ὁ παντὸς πνευματικοῦ δώρου ἄμοιρος δύναται μὲν διὰ μαθήσεως ὅσης ἐπιδεκτικός ἐστι, νὰ γείνῃ κρείττων μόνον ἑαυτοῦ, οὐδέποτε ὅμως θέλει δυνηθῇ νὰ ἀναπληρώσῃ καθ' ὁλοκληρίαν τὴν τῆς φύσεως ἔλλειψιν, ὡς διατείνεται αὐτός. Ἡ δὲ ἀλήθειά ἐστιν ὅτι ἀμφότερα ἥ τε φύσις καὶ ἡ μάθησις συνελθόντα εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἄτομον δύνανται νὰ ἀπεργασθῶσι τὸ τέλειον καὶ νὰ καταστήσωσι τὸν ἄνθρωπον εὐδαίμονα, ὡς ὁ αὐτὸς ὁμολογεῖ Πλούταρχος «εὐδαίμων οὖν καὶ θεοφιλὴς εἴ τῳ ταῦτα θεῶν τις ἀπέδωκεν. Ταῦτα διατεινόμενος εἴποιμι ὅτι συνῆλθε καὶ συνέπνευσεν εἰς τὰς τῶν παρ' ἅπασιν ᾀδομένων ψυχὰς, Πυθαγόρου καὶ Σωκράτους καὶ τῶν ὅσοι δόξης ἀειμνήστου τετυχήκασιν.»

Ἀμφότερα τοίνυν ταῦτα συμπεσόντα ἀπειργάσαντο τὸ τέλειον καὶ ἀνέφικτον μεγαλεῖον τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ δὲ Κικέρων ἐν ταύτῃ τῇ τάξει καταλέξας μόνον τοὺς συμπατριώτας αὐτοῦ, οἷον Σκηπίωνα τὸν Ἀφρικανὸν, τὸν Λαίλιον, τὸν Φούριον καὶ τὸν Κάτωνα μεγάλως ἠδίκησε τὸν Ἀλέξανδρον, εἰς τὸν ὁποῖον δικαιότατα ἔπρεπε νὰ ἐφαρμοσθῇ ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀρχιφιλοσόφου Σωκράτους λέγοντος παρὰ Ξενοφῶντι « ὅτι αἱ ἄρισται δοκοῦσαι εἶναι φύσεις μάλιστα παιδείας δέονται.» Ἀλλ' οὐδὲν παράδοξον διὰ τὴν τοιαύτην δοξασίαν τοῦ Κικέρωνος· διότι καὶ ὁ συμπατριώτης αὐτοῦ Λίβιος πάντα τὰ κατορθώματα τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς μόνην τὴν τυφλὴν τύχην ἀποδίδει. Ἀλλὰ τὴν ἐσφαλμένην ταύτην δοξασίαν ἱκανῶς ἀνεσκεύασεν ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ περὶ τύχης λόγῳ· συνῳδὰ δὲ τῷ Πλουτάρχῳ, καὶ ὁ Βοσσουέτος ἐν τῷ περὶ γενικῆς ἱστορίας λόγῳ ἀποφαίνεται καὶ πᾶν τοὐναντίον διϊσχυριζόμενος λέγει, «ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἐκ μυστηριώδους ἐν τῇ καρδίᾳ πεποιθήσεως ἠσθάνετο ὅτι ἦν γεγεννημένος οὐχ ἵνα παρακολουθήσῃ τὴν τύχην, ἀλλ' ἵνα σύρῃ αὐτὴν εἰς τοὺς σκοπούς του καὶ βιάσῃ τὰς Μοίρας» ὡς ῥητῶς λέγει ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἀλεξάνδρου «Ἀλέξανδρος βουλόμενος τῷ θεῷ χρήσασθαι περὶ τῆς στρατείας ἦλθεν εἰς Δελφοὺς, καὶ κατὰ τύχην ἡμερῶν ἀποφράδων οὐσῶν, ἐν αἷς οὐ νενόμισται θεμιστεύειν, πρῶτον μὲν ἔπεμπε παρακαλῶν τὴν πρόμαντιν· ὡς δὲ ἀρνουμένης καὶ προϊσχομένης τὸν νόμον, αὐτὸς ἀναβὰς βίᾳ πρὸς τὸν ναὸν εἵλκεν αὐτὴν, ἡ δὲ ὥσπερ ἐξηντημένη τῆς σπουδῆς εἶπεν «Ἀνίκητος εἶ ὦ παῖ.» Τοῦτ' ἀκούσας Ἀλέξανδρος οὐκέτι ἔφη χρήζειν ἑτέρου μαντεύματος, ἀλλ' ἔχειν ὃν ἐβούλετο παρ' αὐτῆς χρησμόν.»

Ἀποδειχθέντος λοιπὸν ὅτι ἀμφότερα ἥ τε φύσις καὶ μάθησις ἀπετέλεσαν τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ἀλεξάνδρου, εὐλόγως ἠδύνατό τις νὰ ζητήσῃ ἀκριβῶς νὰ ὁρισθῇ κατὰ πόσον συνετέλεσεν ἡ φύσις καὶ κατὰ πόσον ἡ μάθησις, καὶ ἂν ἡ δευτέρα ἀπέβη ἐπικρατεστέρα τῆς πρώτης, ὡς διατείνεται ὁ Πλούταρχος, ἢ τἀνάπαλιν ἡ πρώτη ἐπεκράτησε τῆς δευτέρας ὡς πρεσβεύει ὁ Κικέρων. Ἀλλὰ νὰ θελήσῃ τις τοῦτο νὰ ἐξετάσῃ καὶ μετὰ μαθηματικῆς ἀκριβείας νὰ ὁρίσῃ καὶ ἀποδείξῃ, εἶναι ματαία καὶ ἀδύνατος ἐπιχείρησις· διότι ὡς ἐν οἰκείῳ τόπῳ γενήσεται λόγος τὰ πλεῖστα τῶν τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἀφορώντων συγγραμμάτων δυστυχῶς ἀπωλέσθηναν. Ταῦτα ἐν εἴδει προλόγου προτάξας τῆς κυρίας ὑποθέσεως ἴσως ἐφάνην μακρηγορήσας. Ἀλλ' ἐάν τις λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἀνδρὸς, εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ ὁμολογήσῃ ὅτι καὶ ταῦτά εἰσιν ὀλίγα· διότι τῶν νεωτέρων τις σοφῶν ὁ Ideler ἐκτενῆ πραγματείαν συντάξας μόνον περὶ τῆς ἡμέρας τῆς γεννήσεως, ἀνέγνωσεν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τοῦ Βερολίνου· τούτου δὲ γενομένου, ἔπρεπε νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν κυρίαν τοῦ λόγου ὑπόθεσιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ φοβοῦμαι μήπως ἡ ἡμετέρα ὑπομονὴ καὶ ἀνοχὴ ἐξηντλήθη ἤδη ὑπὸ τῆς μακρολογίας μου, διακόπτω ἐνταῦθα τὸν λόγον, ἐκθεὶς μόνον τὴν κεφαλὴν τοῦ ὅλου καὶ ἐπ' ἄλλην ἐπιφυλασσόμενος εὐκαιρίαν, θεοῦ θέλοντος, νὰ παραθέσω τὸ σῶμα ἀκέφαλον ἐν τῇ πνευματικῇ τραπέζῃ καὶ συμπληρώσω τὸ τοῦ λόγου θέμα.

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ *).

Οὐδέποτε ἴσως ἐφηρμόσθη προσφυέστερον τὸ τετριμμένον ἐκεῖνο μυθολόγημα τοῦ καιομένου καὶ ἐκ τῆς ἰδίας τέφρας ἀναβιοῦντος φοίνικος, ὅσον ἐπὶ τοῦ ἐν Κωνστ/πόλει Ἕλλην. Συλλόγου· διότι, ἐνῷ πρὸ ἔτους τὸ πῦρ κατέβρω ἀμείλικτον καὶ κτίριον, καὶ βιβλία, καὶ χειρόγραφα, καὶ ἐργαλεῖα, καὶ πᾶν ἑνὶ λόγῳ τὸ αὐτῷ ἀνῆκον, διὰ μιᾶς ἀναγεννᾶται ἀκμαιότερος ἢ προτοῦ. Καὶ τοῦτο λέγοντες δὲν ὑπεραίρομεν τὴν ἀλήθειαν· ἐξ ἐναντίας καὶ ἐνέργεια συντονωτέρα καὶ ἔρανοι δαψιλέστεροι, καὶ προθέσεις εὑρύτεραι μαρτυροῦσιν ὅτι ἡ ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Συλλόγου ὠφέλεια ἔσται τοῦ λοιποῦ καὶ ποικίλη καὶ γενικωτέρα, καὶ, τὸ πάντων σπουδαιότατον, ἐθνικωτέρα, καθόσον εἰς τὰς μέχρι τοῦδε ἁπλᾶς διαλέξεις καὶ λόγων ἀπαγγελίας, προσετέθησαν καὶ ἕτερά τινα, οἷα ἡ ἐπιμέλεια τῆς παιδείας καὶ μάλιστα *τῆς κατωτέρας, καὶ ἡ ὑποστήριξις σχολείων, ἰδίως τῶν δημοτικῶν*, πρακτικώτερα καὶ διὰ τοῦτο κοινωφελέστερα. Δακτυλοδεικτοῦμεν δὲ κατ' ἐξαίρετον τὸν τελευταῖον τοῦτον σκοπὸν, διότι καὶ ἡμεῖς ἔχομεν ἀκλόνητον τὴν πεποίθησιν ὅτι ἄνευ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως ἤτοι ἀνατροφῆς τοῦ λαοῦ, ἀδύνατον ν' ἀποκτήσῃ ἓν ὁποιονδήποτε ἔθνος ἐκεῖνο ὅπερ ὀνομάζεται σήμερον πολιτισμὸς, ἢ κάλλιον εἰπεῖν ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ. Ὕπαρξιν δὲ ἐννοοῦμεν οὐχὶ τὴν φυσικὴν, τὴν κτηνώδη, ἣν καὶ ὁ φθισιῶν παρατείνει ἐνίοτε μέχρις ἐσχάτου γήρως, ἀλλὰ τὴν ἠθικὴν ἀκμὴν καὶ εὐρωστίαν τῆς καρδίας.

Ταύτης λοιπὸν τῆς εὐρωστίας καὶ ἀκμῆς κρατίστη καὶ ἀπαραίτητος κρηπὶς εἶναι ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις· καὶ τοσούτῳ μάλιστα ἀπαραίτητος, ὅσῳ ἄνευ αὐτῆς ἀδύνατον νὰ μὴ καταῤῥεύσῃ ὡς ἀθεμελίωτον εὐθὺς ἢ ὕστερον ὁλόκληρον τὸ κοινωνικὸν οἰκοδόμημα. Ναὶ μὲν ἐνίοτε, καὶ ἐφ' ἱκανὸν μάλιστα χρόνον, τὸ ἠθικῆς ἀγωγῆς στερούμενον ἔθνος περιβάλλει ἑαυτὸ διὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἐκείνων ἐμβλημάτων, ὧν τὸ στιλπνὸν γοητεύει τοὺς ὀφθαλμούς· ἀλλὰ μὴ δὲν τερπώμεθα πολλάκις βλέποντες δένδρα θάλλοντα μὲν πρὸς καιρὸν τοὺς κλῶνας, τὴν ῥίζαν ὅμως ἔχοντα σαθρὰν καὶ τὸν μυελὸν σεσηπότα;

Ὀρθότατα λοιπὸν ποιῶν ὁ Σύλλογος ἔταξε μεταξὺ τῶν καιριωτάτων τὸ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως κεφάλαιον· ἀλλ' ὁποία ἔσεται ἡ ἐκπαίδευσις αὕτη; Ἰδοὺ ζήτημα πολὺ πλέον τοῦ πρώτου περισπούδαστον.

Ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι δημοτικὴν παιδείαν δοξάζουσι κοινῶς,—κρίνομεν δὲ ἐκ τῶν γινομένων καὶ οὐχὶ ἐκ τῶν γραφομένων, — τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀναγνώσεως, τῆς γραφῆς καὶ ἄλλων τινῶν στοιχειωδῶν γνώσεων. Εἰς τοῦτο καὶ μόνον περιστρέφεται ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις. Ὁ διδάσκαλος ἢ μᾶλλον ὁ ἀρχαιότερος μαθητὴς, κατὰ τὸ γεγηρακὸς τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς σύστημα, διδάσκει τὸ παιδίον νὰ ἀναγινώσκῃ εἰς τὸν πίνακα τὸ «Θεὸν σέβου,» τὸ «γονεῖς τίμα,» τὸ «ῥέργε τὸ δίκαιον,» ἀλλ' ἐπειδὴ οὔτε αὐτὸς ὁ διδάσκων ἐδιδάχθη ποτὲ ὁποῖον τὸ πρὸς Θεὸν σέβας καὶ ἡ πρὸς τοὺς γονεῖς τιμὴ καὶ ἡ στοργὴ πρὸς τὴν δικαιοσύνην, τὸ παιδίον ἀναμασᾶται ξηρὰς τὰς λέξεις, τὰ δὲ τρία ἐκεῖνα οὐράνια ἀξιώματα, ἐν οἷς συλλήβδην πᾶσ' ἀρετή ἐστιν, οὐδένα φέρουσι καρπὸν, κεῖνται δὲ καὶ ἀφανέστερα τοῦ ὑπὲρ ταῦτα ἀναστηλουμένου ἐνίοτε τούτου ἀποφθέγματος, στιχηροῦ μάλιστα κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ Σόλωνος ὅπως ἀπομνημονεύεται εὐκολώτερον·

«Τιμὴ εἰς τὸν διδάσκαλον καὶ δῶρα εἰς τὰς χεῖρας,
»τότε νὰ 'δῇς πῶς γίνεται ὁ μαθητὴς φωστῆρας.»

Πλὴν λοιπὸν τῆς διδασκαλίας τῆς ἁπλῆς ἀναγνώσεως ὑπάρχει καὶ ἑτέρα, πρώτη μάλιστα κατὰ τὴν τάξιν, ἡ τῆς χρηστότητος, ἥ τις ἀνάγκη νὰ γίνεται διά τε λόγου καὶ παραδείγματος. Αἱ δὲ δύο αὗται διδασκαλίαι εἰσὶν ἀχώριστοι, ἢ ἄν ποτε χωρισθῶσιν, ἐπειδὴ συνήθως ὑπερισχύει, ὡς δυστυχῶς παρ' ἡμῖν σήμερον, ἡ τῶν γραμμάτων, συμβαίνει ἀφεύκτως τὸ ὑπὸ τοῦ θείου Πλάτωνος ῥηθὲν, ὅτι «πᾶσα ἐπιστήμη χωριζομένη δικαιοσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς πανουργία οὐ σοφία φαίνεται» [1]). Τοὺς ἁπλῶς *γραμματισμένους*, ὡς ἐπικαλοῦμεν σήμερον τοὺς λογίους, στερουμένους δὲ ἀγωγῆς, ἐφοβεῖτο ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἄξιον φόβου ὁ ἀθηναῖος φιλόσοφος, προτιμῶν καὶ αὐτὴν τὴν ἐντελῆ ἀμάθειαν. «Μᾶλλον δ' ἔτι δέδοικα, ἔλεγε, τοὺς ἡμμένους μὲν αὐτῶν τούτων τῶν μαθημάτων κακῶς δ' ἡμμένους· οὐδαμοῦ δεινὸν, οὐδὲ σφοδρὸν ἀπειρία τῶν πάντων, οὐδὲ μέγιστον κακὸν, ἀλλ' ἡ πολυπειρία καὶ πολυμαθία μετὰ κακῆς ἀγωγῆς γίνεται πολὺ μείζων ζημία» [1]). Καὶ εἶχε δίκαιον ὁ Πλάτων, διότι ἐκ τοιαύτης ἀναγώγου παιδείας πηγάζει ἡ πρὸς τὸ ψεῦδος, τὴν συκοφαντίαν, τὴν οἴησιν, τὸν φθόνον, τὴν ἀλλοτριοπραγμοσύνην καὶ τὴν ἐν γένει πονηρίαν ῥοπὴ, ἣν βλέπομεν ἐπικρατοῦσαν καὶ καθ' ἑκάστην πλατυνομένην.

Τὰ περὶ τῆς διττῆς ταύτης ἐκπαιδεύσεως πολλάκις καὶ διὰ μακρῶν ἐγράφησαν ἐν τῷ ἀνὰ χεῖρας περιοδικῷ ὑπὸ τῶν δοκιμωτέρων κοινωνιολόγων καὶ τῶν μετά τινος ἐπιστασίας μελετησάντων τὰ τοιαῦτα· δὲν ἀναμιμνήσκομεν δὲ ταῦτα ὅπως συμβουλεύσωμεν, ἄπαγε! τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύλλογον, διότι οὐδεὶς πλέον ἡμῶν ἐξετίμησε τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν φιλοπατρίαν τῶν μελῶν, οὐδ' ἐνθερμότερον ηὐχήθη ὑπὲρ τῆς αἰσίας ἐκβάσεως τῶν ἀγώνων αὐτοῦ· ἀλλ' ἔχομέν τινας δισταγμοὺς, οὓς παραμυθεῖται μὲν ἡ πρὸς ἡμᾶς ἐπιστολὴ ἡ ἑρμηνεύουσα τὸν νέον Κανονισμὸν, δὲν ἐξαλείφει ὅμως ἐντελῶς· φοβούμεθα μὴ τὰ τῆς παιδείας διεξαχθῶσι καὶ ἐν τῇ ὑποτελεῖ Ἑλλάδι κατὰ μίμησιν τῶν τῆς ἐλευθέρας, ὅπου καλῶς μὲν ἐν γένει διετάχθησαν τὰ περὶ αὐτῆς, κακῶς δὲ ἐνεργοῦνται τὰ διατεταγμένα. Ὁ νόμος φέρ' εἰπεῖν ὁ ἀπ' αὐτῆς τῆς ἱδρύσεως τοῦ βασιλείου ἐκδοθεὶς, ἀπαιτεῖ αὐστηρῶς νὰ φοιτῶσι πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ παιδία εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα· ἐπὶ τοσοῦτον ὅμως παροῤῥᾶται, ὥστε μετὰ κυβέρνησιν τακτικὴν τεσσαράκοντα ὡς ἔγγιστα ἐτῶν, ἀκούομεν ἐν μέσαις Ἀθήναις πλείστους τῶν ἀρχαιοτέρων αὐτῆς κατοίκων λαλοῦντας ἀλβανιστὶ, καὶ ταῦτα ἐνῷ τὸ πανεπιστήμιον παραγεμίζεται ἀδιακόπως διὰ νέων καθηγητῶν. Καὶ δι' ἄλλον δὲ λόγον ἀποτυγχάνει ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις, δι' ἔλλειψιν τακτικῆς καὶ αὐστηρᾶς ἐπιτηρήσεως. Ὁ νόμος ἀπαιτεῖ νὰ ἐπιθεωρῇ κατ' ἔτος τὰ σχολεῖα τῶν δήμων ὁ ἀνώτερος διευθυντὴς, νὰ ἐφορῶσι δὲ αὐτὰ καὶ ἐπιτροπαὶ καὶ διοικητικαὶ ἀρχαί· καὶ ὅμως οὐδὲν τούτων γίνεται. Καὶ ἐνῷ ἀδιακόπως θαυμάζομεν τὰ τῆς Ἀγγλίας, δὲν ἐνθυμούμεθα ὅτι εἰς τοιαύτην συνεχῆ καὶ ἀκριβῆ ἐπιτήρησιν ὀφείλεται ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐκεῖ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως.

Προσοχὴ ἄρα μεγίστη μὴ «ἡ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἀνωτέρων ἐπιστημῶν, ἥ, κατὰ τὴν εἰκονικὴν ἔκφρασιν τοῦ Συλλόγου, οὖσα τῆς ἐπιστημονικῆς πυραμίδος κορυφὴ, προτιμηθῇ τῆς δημοτικῆς παιδεύσεως, ἥτις ἐστὶν ὁμολογουμένως ἡ στερεὰ καὶ ἀκράδαντος αὐτῆς βάσις.» Προσοχὴ μὴ καὶ ἐκεῖ γίνῃ ὅ,τι καὶ ἐνταῦθα, ὅπου ἡ προπετὴς καὶ ἀχαλίνωτος φαντασία ἀναπτερουμένη πρὸς τὴν κορυφὴν τῆς πυραμίδος, καὶ μηδόλως φροντίζουσα περὶ τῶν βάσεων, κατακρημνίζεται μετὰ τῆς αὐτῆς εὐκολίας μεθ' ἧς μετεωρίσθη, καὶ προκαλεῖ τῶν μὲν τὸν οἶκτον, τῶν δὲ τὸν γέλωτα, καὶ, τὸ δεινότερον, ἀντὶ ὠφελείας προξενεῖ βλάβην εἰς τὴν πατρίδα.

Ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς κυρίως βιομηχανικῆς τάξεως, τῆς τῶν ἐργαστηριακῶν καὶ βαναύσων, ἥ τις πυκνοτέρα οὖσα πάσης ἄλλης, καὶ διὰ καθημερινῆς συγκοινωνίας παρατριβομένη μεταδίδει ἀμοιβαίως τὰς ἰδίας ἐλλείψεις καὶ πλέον πάσης ἄλλης καταφέρεται πρὸς τὸ ἐλάττωμα, τὰς παντοειδεῖς παρεκτροπὰς καὶ τὰς ταραχὰς, θέλει μεριμνήσει βεβαίως ἐπιμελέστερον ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύλλογος. Τὸ δὲ παράδειγμα τῆς ἐν Ἀθήναις Ἑταιρίας τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ, ἥτις καὶ διὰ μαθημάτων καὶ διὰ διδασκαλίας καὶ διὰ βιβλίων [1]) συντελεῖ εἰς τὴν ὑλικὴν καὶ τὴν πνευματικὴν διαμόρφωσιν τῆς τάξεως ταύτης, δὲν φαίνεται ἀνάξιον μιμήσεως.

Περὶ δὲ τῆς ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως νομίζομεν ὅτι καιρὸς νὰ σκεφθῶσι συντονώτερον οἱ ἐν τῇ βασιλίδι τῆς ἀνατολῆς περὶ συστάσεως οὐ μόνον ἐντελεστέρων γυμνασίων ἀλλὰ καὶ πανεπιστημίου. Μὴ πτοῶσιν αὐτοὺς αἱ θυσίαι· διότι πρῶτον μὲν καὶ δύναμιν ἔχουσι πρὸς τοιαύτας, καὶ προαιρέσεως, ὡς φαίνεται, δὲν στεροῦνται· δεύτερον δὲ τὰ ἐν Ἀθήναις γενόμενα, ὅπου καὶ Πανεπιστήμιον καὶ Φιλεκπαιδ. ἑταιρία καὶ Ἀμαλίειον καὶ Ὀρφανοτροφεῖον καὶ ἕτερα ὁμοίας φύσεως ἱδρύματα ἐκ σμικρῶν ὁρμηθέντα ἀνεβιβάσθησαν εἰς τὴν σημερινὴν ἀκμὴν, ἐνισχύουσι τὸ θάῤῥος αὐτῶν. Πλὴν τούτου ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπάρχουσιν ἤδη τρεῖς σχολαί, ἡ ἐν Φαναρίῳ φιλοσοφικὴ τοῦ Γένους, ἡ ἐν Χάλκῃ τῆς θεολογίας καὶ ἡ ἐν Περαίᾳ τῆς ἰατρικῆς, μικρᾶς ἴσως δεόμεναι μεταῤῥυθμίσεως ὅπως μετασκευασθῶσιν εἰς πανεπιστημιακάς. Οὐδεὶς δὲ αὐτῶν ἀγνοεῖ, ὑποθέτομεν, ὅτι καὶ ἡ μέχρις ἐσχατιῶν διάδοσις ὑγιοῦς διδασκαλίας καὶ βιβλίων ἀνυψούντων τὸ ἐθνικὸν φρόνημα καὶ ἠθοποιούντων τὴν καρδίαν, πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἵδρυσις ἀνωτάτου ἐκπαιδευτηρίου ἐν τῷ κυριωτάτῳ κέντρῳ τῆς ἀνατολῆς, εἰσὶν οἱ ἰσχυρότατοι προμαχῶνες οἵ τινες θέλουσιν ἀποκρούσει εὐδοκίμως τὰς ἐπιβούλους ἐπιδρομὰς, δι' ὧν ἀπειλεῖται ἡ ἀκρόπολις τοῦ ἡμετέρου ἐθνισμοῦ καὶ δόγματος.

Ἰδοὺ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Συλλόγου, ὑπὲρ τῆς ἐνισχύσεως τοῦ σκοποῦ οὗ τινος ἐπικαλούμεθα τὴν πρόθυμον συνδρομὴν παντὸς φίλου τῆς πατρίδος.

---

*) Κανονισμὸς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικοῦ φιλολογικοῦ Συλλόγου.—Ἐν Κωνσταντ. 1871.— Ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς «Πανδώρας» τῇ 16 Ἰουνίου 1871.— Τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλλην. φιλ. Συλλόγου τὰ περισωθέντα. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1871.

[1]) Μενέξ. 246. [2]) Πλάτ. Νόμ. Ζ'.

[1]) Κατὰ τὴν ἡμετέραν κρίσιν, γεννηθεῖσαν ἔκ τε τῆς παρατηρήσεως καὶ τῆς πείρας, πολὺ ἀναγκαιοτέρα εἶναι ἡ ἔκδοσις καὶ διάδοσις βιβλίων χρησίμων εἰς τὸν λαὸν καὶ προσιτῶν εἰς τὴν κατάληψιν αὐτοῦ, ἢ ἡ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας ἣν προτίθεται ὁ Σύλλογος. Πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐγράψαμεν ὅτι εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς δούλης Ἑλλάδος τὸ τερπνότερον καὶ ἠθικώτερον ἀνάγνωσμα τοῦ λαοῦ εἶναι καὶ σήμερον, ὅτε παταγοῦμεν μεγαλαυχοῦντες ἐπὶ προόδῳ, ὁ Βερτόλδος, ὁ Βερτολδῖνος, τοῦ Σπανοῦ καὶ τοῦ Γαϊδάρου αἱ φυλλάδες καὶ τὰ Συναξάρια. Ὅς τις δὲ διστάζων θέλει νὰ πεισθῇ, εὐκόλως μανθάνει ὅτι διὰ τῆς καθ' ἕκαστον ἔτος ἐπαναλαμβανομένης τυπώσεως τῶν ἀνωτέρω καὶ ἄλλων ὁμοίων βιβλίων τρέφονται τὰ ἐν Ἑνετίᾳ πιεστήρια. Ἐπικαλούμεθα δὲ ἰδίως τὴν προσοχὴν τοῦ Συλλόγου εἰς τὸ πρὸ διετίας διαδοθὲν ὑπὸ τῆς Ἑταιρίας τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ καὶ καρποφορῆσαν βιβλίον, τὸ ἐπιγραφόμενον «Ἐγκόλπιον τοῦ ἐργατικοῦ λαοῦ ἢ συμβουλαὶ πρὸς τοὺς χειρώνακτας.» Τὰ βιβλία εἶναι καὶ τῶν σχολείων προτιμότερα, διότι εἰς ταῦτα ἢ ὀλίγοι ἢ ὀλίγον φοιτῶσιν, ἐνῷ ἐκεῖνα κρούουσι καὶ τὰς ἀπωτέρω καλύβας καὶ εἰσέρχονται εἰς αὐτὰς φέροντα γνώσεις, καὶ διδασκαλίαν χρηστότητος, καὶ ὁδηγίας πρὸς βελτίωσιν τῶν ἠθῶν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς διανοίας.

«Διαβιβάζοντες ἡμῖν κατ' ἐντολὴν τοῦ Συλλόγου τὸν νέον αὐτοῦ κανονισμὸν, καθῆκον ἡμῶν θεωροῦμεν ἵνα δώσωμεν ἐξηγήσεις τινὰς ἐπ' αὐτοῦ.

» Ὁ σκοπὸς τοῦ Συλλόγου ἐστὶ κατὰ τὸν νέον κανονισμὸν διττός, ἡ *καλλιέργεια τῶν γραμμάτων καὶ ἐπιστημῶν καὶ ἡ διάδοσις αὐτῶν κατὰ τὴν Ἀνατολὴν, μάλιστα τῆς κατωτέρας παιδεύσεως*, ἥτις ἐστὶν ὁμολογουμένως ἡ στερεὰ καὶ ἀκράδαντος βάσις τῆς ἐπιστημονικῆς πυραμίδος ἑκάστου ἔθνους, ὡς ἡ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἀνωτέρων ἐπιστημῶν ἐστιν ἡ κορυφή.

»Ὁ Σύλλογος τὸ κατ' ἀρχὰς, ὅτε συνέστη, ἐνδιέτριβε μᾶλλον περὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων διὰ τῆς ἐγγράφου ἢ προφορικῆς ἀνακοινώσεως φιλολογικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν μελετημάτων καὶ συζητήσεως ἐπ' αὐτῶν· κατὰ μικρὸν δὲ ἐνθαρρυνθεὶς ὑπὸ τῆς εὐμενοῦς ὑποδοχῆς, ἧς ἔτυχε παρὰ τοῦ δημοσίου, καὶ ὑπὸ τῆς ἐπιδοκιμασίας πολλῶν λογίων τῆς τε σοφῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, καὶ ὑπὸ τῶν ἀναγκῶν τῆς ἡμετέρας χώρας προαγόμενος, ἤρξατο νὰ εὐρύνῃ τὸν κύκλον τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ ἀναδεχθεὶς καὶ ἄλλα ἔργα, οἷά εἰσιν αἱ δημόσιαι διαλέξεις, ἄλλων τε καλῶν γενόμεναι ἀφορμὴ καὶ τῆς συστάσεως πολλῶν ἐπιστημονικῶν σωματείων ἐν τῇ ὀθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ, ἡ ἔκδοσις τοῦ περιοδικοῦ, ἡ σύστασις δημοσίας βιβλιοθήκης πρὸς θεραπείαν τῆς μεγάλης ἐλλείψεως, ἣν πᾶς τις αἰσθάνεται ἐν τῇ μεγαλοπόλει ταύτῃ καὶ ἡ σύστασις διαγωνισμάτων πρὸς λύσιν φιλολογικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν ζητημάτων.

»Διατηρῶν τὰ μέσα ταῦτα τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ ὁ Σύλλογος ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον ἵνα κατατάξῃ μεταξὺ αὐτῶν ἐν τῷ νέῳ αὐτοῦ κανονισμῷ καὶ τὸ τῆς *ὑποστηρίξεως τῶν ἀπόρων σχολείων καὶ τῆς καθιδρύσεως νέων*, ὅπου ἀνάγκη παρίσταται. Τὸ μέσον τοῦτο ὁ Σύλλογος ἡμῶν καθιέρωσιν ἐν τῷ κανονισμῷ αὐτοῦ, διότι ἐθεώρησεν αὐτὸ ὡς τὴν θετικωτέραν ὁδὸν τῆς διαδόσεως τῶν γραμμάτων ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἡ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων καὶ ἡ μελέτη σπουδαίων καὶ ὑψηλῶν ἐπιστημονικῶν ζητημάτων, εἰς τὰ ὁποῖα κυριώτερον ἠσχολήθη μέχρι τοῦδε ὁ Σύλλογος, ἐστὶν ἀναντιῤῥήτως ἔργον ἀναγκαιότατον διὰ τὴν πατρίδα ἡμῶν, ἥτις στερεῖται τῶν ἀλλαχοῦ ὑπαρχόντων πολλῶν καὶ σπουδαίων ἐπιστημονικῶν καθιδρυμάτων· ἀλλ' ἡ ὑποστήριξις τῶν σχολείων καὶ ἰδίως τῶν δημοτικῶν ἐστιν ἀσυγκρίτως ἀναγκαιοτέρα, ὅπως δυνηθῶμεν νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὰ φυσικὰ καὶ ἠθικὰ πλούτη, ἅτινα ἐπεδαψίλευσεν ὁ Θεὸς εἰς τὴν χώραν ἡμῶν, καὶ ἅτινα ἡ ἔλλειψις τῆς ἀπαιτουμένης παιδείας καὶ τῶν ἀναγκαίων γνώσεων ἀφῆκε νεκρὰ καὶ καὶ ἀκαλλιέργητα.

»Παραδεχθεὶς ὅμως καὶ *τὴν ὑποστήριξιν τῶν ἀπόρων σχολείων καὶ τὴν καθίδρυσιν νέων* μεταξὺ τῶν μέσων τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, ὁ Σύλλογος δὲν φρονεῖ ὅτι θὰ δυνηθῇ ἀμέσως διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ πόρων νὰ ὑποστηρίξῃ πάντα τὰ ὑποστηρίξεως χῃζοντα Σχολεῖα ἐν Ἀνατολῇ, οὐδ' ὅτι θὰ δυνηθῇ ἀμέσως νὰ συστήσῃ νέα πανταχοῦ, ὅπου δὲν ὑπάρχουσι τοιαῦτα, ἀλλὰ προέθετο νὰ καταβάλῃ οὕτω τὰ θεμέλια τοιαύτης τινὸς ἐργασίας καὶ ἐμπιστευθῇ εἰς τὸ μέλλον τὴν ὁλοσχερῆ καὶ τελείαν αὐτῆς ἐνέργειαν.

»Διττῶς δ' ἐλπίζει ὁ Σύλλογος ὅτι θὰ δυνηθῇ νὰ φανῇ χρήσιμος εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Ἀνατολῆς· α') ἐρεύνας ποιούμενος περὶ τῶν νεωτέρων καὶ τελειοτέρων διδακτικῶν μεθόδων, ὡς καὶ περὶ παντὸς ζητήματος τὴν διδασκαλίαν ἀφορῶντος, καὶ διαβιβάζων εἰς τὰς σχολὰς, αἵτινες ἤθελον ζητήσει τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν τοιούτων ἐρευνῶν· καὶ β') παρέχων διάφορα ὑλικὰ βοηθήματα εἰς ἐκείνας τῶν πρὸς αὐτὸν ἀποτεινομένων σχολῶν, ἃς θέλει εὕρει μᾶλλον τῶν ἄλλων ἐχούσας ἀνάγκην τῶν τοιούτων βοηθημάτων.

»Καθ' ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὸ πρῶτον ὁ Σύλλογος στηριζόμενος ἐπὶ τῆς ἐργασίας τῶν μελῶν αὐτοῦ, ἐλπίζει ὅτι πολλὰ ἐξ αὐτῶν θὰ δείξωσι τὸν αὐτὸν ζῆλον περὶ τὴν σπουδὴν τῶν πρακτικῶν τούτων θεμάτων, ὃν ἔδειξαν ἤδη περὶ τὴν μελέτην ὑψηλῶν καὶ ἐπιστημονικῶν ζητημάτων· καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸ δεύτερον ὁ Σύλλογος ἐρείδεται κυρίως εἰς τὴν συνδρομὴν τῶν φιλομούσων καὶ φιλοκάλων συμπολιτῶν ἡμῶν, καὶ ἐλπίζει ὅτι θέλει πάντοτε τύχει τοιαύτης, προοιωνιζόμενος τοῦτο ἐκ τῆς γενναίας πρωτοβουλίας, ἣν ἔλαβον ἤδη δύω τῶν ἐπιτίμων αὐτοῦ μελῶν προσφέροντα ἕκαστον ἀνὰ 200 λίρας ὀθωμανικὰς κατ' ἔτος πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἀπόρων σχολείων, καὶ ἐκ τῶν πολλῶν καὶ γενναίων συνδρομῶν, αἵτινες δὲν διέλιπον προσφερόμεναι αὐτῷ πρὸς ὑποστήριξιν διαφόρων αὐτοῦ ἔργων, καὶ ἐξ ὧν ὡς ἐν παραδείγματι ἀναφέρομεν τὴν ἐκ 200 λιρῶν ὀθωμ. ὑπὲρ τῆς βιβλιοθήκης αὐτοῦ ἀρτίως γενομένην παρὰ φιλοκάλου ὁμογενοῦς.

»Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἀσχολίαι καὶ ἐργασίαι αὐτοῦ πολλαί εἰσι καὶ ποικίλαι, ὁ Σύλλογος, ὅπως τελειότερον καὶ ἀκριβέστερον ἐκτελῇ ταύτας, καθιέρωσεν ἐν τῷ νέῳ κανονισμῷ τὴν σύστασιν διαφόρων διαρκῶν ἐπιτροπῶν πρὸς ἐξακρίβωσιν καὶ μελέτην τῶν ζητημάτων, ἅτινα συνδέονται μετὰ τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ. Διὰ τῆς συστάσεως τῶν ἐπιτροπῶν τούτων ὁ κύκλος τῆς ἀπὸ κοινοῦ ἐργασίας τοῦ Συλλόγου καθίσταται εὐρύτερος, τὰ δὲ ἔργα αὐτῶν ἔσονται καὶ πλουσιώτερα καὶ σπουδαιότερα. Οὕτω δὲ ἑκάστη ἐπιτροπὴ εἰδικὸν ἔχουσα σκοπὸν θέλει ἀποτελεῖ ἴδιον κέντρον ἐργασίας, ὁ δὲ Σύλλογος ἐν ταῖς συνεδριάσεσιν αὐτοῦ συγκεντρόνων ταύτας θέλει εὑρίσκει ἐν αὐταῖς τροφὴν πνευματικὴν προητοιμασμένην καὶ ἀντικείμενα σπουδαιοτέρων μελετημάτων.

»Θεωρῶν δὲ προσέτι ὁ Σύλλογος ὡς ἄριστον σύνδεσμον τῆς καλλιεργείας τῶν γραμμάτων καὶ διαδόσεως τῆς παιδείας τὴν σπουδὴν καὶ μελέτην τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἀνεκήρυξε τὴν μετὰ σχολίων κριτικῶν καὶ ἐξηγητικῶν ἔκδοσιν αὐτῶν ὡς ἓν τῶν κυριωτέρων μέσων πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ, ὃν προέθετο, προσκαλῶν οὕτω τοὺς μὲν φιλομούσους τῶν πλουσίων ὁμογενῶν ἵνα χορηγήσωσι τὴν πρὸς τοῦτο ἀναγκαιοῦσαν δαπάνην, τοὺς δὲ λογίους ἵνα εἰς τὸν εὐγενῆ τοῦτον ἀποδυθῶσιν ἀγῶνα.

»Περαίνοντες τὴν παροῦσαν νομίζομεν ἀναγκαῖον ἵνα ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν ὑμῶν ἐπὶ τοῦ ἄρθ. 15 τοῦ κανονισμοῦ, καθ' ὃ δύνανται νὰ γίνωσι τακτικὰ μέλη τοῦ Συλλόγου καὶ ἄνδρες ἐκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως διαμένοντες· ἐξαιτούμενοι δὲ τὴν ἀρωγὴν ὑμῶν ὑπὲρ τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ σκοποῦ τοῦ Συλλόγου, σᾶς παρακαλοῦμεν ἵνα δεχθῆτε τὴν ἔκφρασιν τῆς διακεκριμένης πρὸς ὑμᾶς ὑπολήψεως ἡμῶν.

»Ὁ Πρόεδρος
(Τ. Σ.) »Κ. ΚΑΡΑΠΑΝΟΣ.

»Ὁ Γεν. Γραμματεὺς
»Γ. ΧΑΣΙΩΤΗΣ.»

Η ΧΑΡΑ ΠΡΟΞΕΝΕΙ ΤΡΟΜΟΝ.

ΚΩΜΩΔΙΑ ΕΚ ΤΟΥ ΓΑΛΛΙΚΟΥ

ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ EMILE DE GIRARDIN.

Πρόσωπα:

ΑΔΡΙΑΝΟΣ, υἱὸς τῆς Κ. Δεζωβιέρ.
ΠΕΤΡΟΣ, παλαιὸς ὑπηρέτης.
ΟΚΤΑΒΙΟΣ, φίλος τοῦ Ἀδριανοῦ.
ΚΥΡΙΑ ΔΕΖΩΒΙΕΡ.
ΛΕΥΚΗ, θυγάτηρ τῆς Κ. Δεζωβιέρ.
ΜΑΤΘΙΛΔΗ ΔΕ ΠΙΕΡΒΑΛ.

Ἡ σκηνὴ εἰς τὰ πέριξ τῆς Ἄβρης.

ΣΚΗΝΗ ΠΡΩΤΗ.

ΚΥΡΙΑ ΔΕΖΩΒΙΕΡ, ΛΕΥΚΗ, ΟΚΤΑΒΙΟΣ, ΜΑΤΘΙΛΔΗ.

Ἡ Κ. Δεζωβιὲρ κάθηται ἐπὶ ἀνακλίντρου, ἡ δὲ Λευκὴ πλησίον αὐτῆς βλέπουσα τὸ ἀκροατήριον· ἐργάζονται δὲ καὶ αἱ δύο ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐργοχείρου· ὁ Ὀκτάβιος κάθηται εἰς τὸ βάθος κρατῶν βιβλίον, ἀλλὰ δὲν ἀναγινώσκει, παρατηρεῖ μετ' ἀνησυχίας τὴν Ματθίλδην ἥτις ζωγραφεῖ πλησίον τραπέζης. Καὶ αἱ τρεῖς γυναῖκες φοροῦσι μέγα πένθος. Σιωπή . . . .

Ἡ Κ. Δεζωβιὲρ σκέπτεται, ἀφίνει καὶ πίπτει τὸ ἐργόχειρον ἀπὸ τὰς χεῖρας καὶ δάκρυα καταβρέχουσι τὰς παρειάς της. Ἡ Λευκὴ τὴν παρατηρεῖ περίλυπος, σηκόνεται σιγῇ σιγῇ τὰ δάκρυα τῆς μητρός της, τὴν ἀσπάζεται, καὶ πλησιάζει τὸν Ὀκτάβιον ὅστις ἐγείρεται.

ΛΕΥΚΗ. Τί τρομερὸς καιρὸς ἀπόψε! . . τί νὰ γίνωνται ἄρά γε οἱ ταλαίπωροι ψαράδες οἱ ὁποῖοι ἀνεχώρησαν χθὲς τὸ πρωΐ;

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Ἐπέστρεψαν εἰς τὸν λιμένα, τοὺς εἶδα ὅτε ἤμην εἰς τὸ παράλιον.

ΜΑΤΘΙΛΔΗ, (*κατ' ἰδίαν παρατηροῦσα τὸν ὁρίζοντα.*) Ἄλλοτε, ὅτε ἤκουα τρικυμίαν ἀνετριχίαζα· τὸν ἐσυλλογιζόμην, καὶ ἔτρεμα! . . . Σήμερον ὅμως τί μὲ μέλει διὰ τὰς τρικυμίας, καὶ τοὺς κινδύνους!..

Κ. ΔΕΖΩΒΙΕΡ. (*κατ' ἰδίαν*) Ἀλλοίμονον! οὔτε ἀνησυχῶ πλέον!

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Ὁ ἄνεμος ἦτο τόσον σφοδρὸς ὥστε ἔθραυσε τὸν μέγαν ἱστὸν, ὅστις εὑρίσκετο ἔμπροσθεν τῆς γειτονός μας Ἀναστασίας.

ΛΕΥΚΗ (*εἰς τὸν Ὀκτάβιον*). Σιωπὴ, μὴν ὁμιλῆτε περὶ τῆς Ἀναστασίας εἰς τὴν μητέρα. Ἔχασε καὶ αὐτὴ τὸν υἱόν της, πρὸ δύο χρόνων δὲν ἔχει εἰδήσεις του.

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. (*ταπεινῇ τῇ φωνῇ εἰς τὴν Λευκὴν*) Ἄ! ἡ χήρα τοῦ πιλότου, εἶχεν υἱόν;

ΛΕΥΚΗ. (*ταπεινῇ τῇ φωνῇ εἰς τὸν Ὀκτάβιον*) Νομίζουν ὅτι ἐχάθη εἰς τὸ ναυάγιον τῆς *Ἀμφιτρίτης*. Ἀλλὰ ποτὲ μὴ τὸ ἀναφέρετε ἐδῶ . . . τὸ ὄνομα μόνον τῆς Ἀναστασίας κάμνει τὴν μαμμὰν νὰ κλαίῃ . . . Τὴν ἀνενθυμίζει . . .

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Ἐννοῶ . . . φίλτατε Ἀδριανέ . . . σὺ ὁ φίλος τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας . . .

ΜΑΤΘΙΛΔΗ. Ν' ἀποθάνῃ εἴκοσι τριῶν ἐτῶν, καὶ μετὰ τόσην ἐπιτυχίαν. . .

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Ὅτε ὁ κόσμος ἤρχιζε νὰ ἐκτιμᾷ τὴν σπουδαιότητα τῶν ἔργων καὶ τῶν ἀνακαλύψεών του.

ΛΕΥΚΗ. (*πλησιάσασα τὴν Ματθίλδην καὶ παρατηροῦσα τὴν εἰκόνα*) Ἄ, ἰδοὺ αὐτός! ἰδοὺ τὸ γλυκύ του βλέμμα . . . τὸ ὑπερήφανον ἦθός του! . . Πρόσεξε μὴ ἴδῃ ἡ μαμμὰ αὐτὴν τὴν εἰκόνα· ὁμοιάζει τόσον ὥστε ἠμπορεῖ νὰ τὴν βλάψῃ. Ὦ ἀδελφέ μου! . . Τὸν ἀγαπᾷς λοιπὸν πάντοτε;

ΜΑΤΘΙΛΔΗ. Παιδίον! . . . (*παρατηροῦσα αὐτὴν ἀσκαρδαμυκτί.*) Ὅταν εἶσαι μελαγχολικὴ ἔχεις τὰ μάτια του. (*Τὴν ἀσπάζεται*) Τοῦτον τὸν μῆνα ἐπρόκειτο νὰ ὑπανδρευθῶμεν.

ΛΕΥΚΗ (*Κατ' ἰδίαν.*) Πῶς τὴν κυττάζει!

ΣΚΗΝΗ ΔΕΥΤΕΡΑ.

(Ἡ ΚΥΡΙΑ ΔΕΖΩΒΙΕΡ βεβυθισμένη εἰς σκέψεις ἐπὶ ἀνακλίντρου, ὁ Ὀκτάβιος κάθηται ἀριστερὰ ἐπὶ ἑτέρου, ὁ ΠΕΤΡΟΣ εἰσέρχεται ἐκ τοῦ βάθους καὶ κλείει τὴν θύραν. ΛΕΥΚΗ. ΜΑΤΘΙΛΔΗ ζωγραφοῦσα)

ΠΕΤΡΟΣ (*ταπεινῇ τῇ φωνῇ, ἀφοῦ παρετήρησε τὴν Κ. Δεζωβιέρ.*) Κυρία Λευκή. . .

ΛΕΥΚΗ, (*τὴν πλησιάζει.*) Τί θέλεις Πέτρε;

ΠΕΤΡΟΣ. Ὁ ἀρχιτέκτων, δηλαδὴ ὁ πρωτομά-

στορης ἦλθε δι' ἐκεῖνον τὸν παλαιότοιχον ὁ ὁποῖος ἐκρημνίσθη... θέλει νὰ ὁμιλήσῃ μὲ τὴν Κυρίαν.

ΛΕΥΚΗ, (*ταπειρῇ τῇ φωνῇ εἰς τὸν Πέτρον.*) Καλά! (*προχωρεῖ ὀλίγον πρὸς τὴν μητέρα ἀλλ' ἐπιστρέφει πλησίον τοῦ Πέτρου.*) Ἔφερε τὸ σχέδιον τῆς ἀποθήκης τὸ ὁποῖον ἐζήτησα;

ΠΕΤΡΟΣ, (*ταπειρῇ τῇ φωνῇ.*) Ναί, καὶ λέγει ὅτι δὲν θὰ ἐξοδεύσετε σχεδὸν τίποτε ἐπειδὴ ἡ Κυρία ἔχει ἐδῶ ὅλον τὸ ὑλικόν... Προσπαθήσετε νὰ τὴν πείσετε... Θὰ πηγαίνῃ νὰ βλέπῃ τοὺς ἐργάτας, καὶ αὐτὸ θὰ τὴν ἀναγκάσῃ νὰ περιπατῇ καὶ νὰ ἀναπνέῃ καθαρὸν ἀέρα... Καλὸν καὶ τοῦτο.

ΛΕΥΚΗ. Δὲν θὰ θελήσῃ.—Τί λέγεις νὰ τὴν ζητήσω νὰ μὲ παραγγείλῃ ὑάλινον στέγασμα διὰ τὰ ἄνθη μου;

ΠΕΤΡΟΣ. Διὰ τὰς τέσσαρας πορτοκαλέας;

ΛΕΥΚΗ. Θ' ἀποκτήσω καὶ ἄλλας. Ἀλλὰ ὄχι, δὲν πρέπει νὰ τῆς τὸ ζητήσω, διότι θὰ ἐννοήσῃ ὅτι περὶ αὐτῆς φροντίζω, καὶ δὲν θὰ θελήσῃ. Πρέπει νὰ πιστεύσῃ ὅτι πρόκειται περὶ ἀληθοῦς ἐπιθυμίας μου... Βλέπεις, Πέτρε, μόνη ἡ ἰδέα ὅτι θὰ μὲ εὐχαριστήσῃ ἠμπορεῖ νὰ τὴν καταπείσῃ· δὲν ὑπάρχῃ ἄλλος τρόπος.

ΠΕΤΡΟΣ. Ναί... Ἂς τελειώσωμεν ἀμέσως σήμερον αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν.

ΛΕΥΚΗ. Ἂν παρεκάλουν τὴν Ματθίλδην.

ΠΕΤΡΟΣ. Τὴν Ματθίλδην! αὐτὴ δὲν ἠξεύρει ἄλλο τίποτε εἰμὴ νὰ κλαίῃ.

ΛΕΥΚΗ. Καὶ νὰ ζωγραφίζῃ ἀριστουργήματα.

ΠΕΤΡ. Πᾶ! τὰ ἀριστουργήματα δὲν παρηγοροῦν.

ΛΕΥΚΗ. Καὶ ὅμως...

Κ. ΔΕΖΩΒΙΕΡ, (*ἐξεγερθεῖσα.*) Τί τρέχει;

ΛΕΥΚΗ, (*πλησιάζουσα τὴν μητέρα της.*) Μαμμά, ὁ Πέτρος θέλει ἀφεύκτως νὰ ὁμιλήσῃς μὲ τὸν πρωτομάστορην περὶ τῆς ἀποθήκης τὴν ὁποίαν ἐπρόκειτο νὰ κτίσῃς πρὸ τριῶν μηνῶν.... πρὸ τοῦ δυστυχήματός μας. Τῷ λέγω ὅτι δὲν ἔχεις διάθεσιν νὰ ἐνασχολῆσαι εἰς τοιαῦτα πράγματα, ὅτι τόρα δὲν ἠμπορεῖς νὰ σκεφθῇς περὶ αὐτῶν. Ἀλλὰ δὲν μὲ ἀκούει... εἶναι τρελλός... θέλει νὰ φέρῃ τὸν ἄνθρωπον ἐδώ.... λέγει ὅτι δὲν θὰ ἐξοδεύσῃς σχεδὸν τίποτε.

ΠΕΤΡΟΣ, (*πλησιάζων.*) Τίποτε... κυρία, τίποτε.

ΛΕΥΚΗ. Καὶ ὅτι μάλιστα ἠμποροῦν νὰ προσθέσουν εἰς τὸ κτίριον μικρὸν στέγασμα, διὰ τὰ ἄνθη μου, διὰ νὰ ἐνασχολοῦμαι περιποιουμένη αὐτά.

ΠΕΤΡΟΣ, (*κατ' ἰδίαν.*) Πολὺ καλά.

ΛΕΥΚΗ. Ὅτι αὐτὸ θὰ μὲ διασκεδάζῃ. Ἂ Θεέ μου! δὲν ἔχω ἀνάγκην διασκεδάσεως... δὲν θέλω νὰ διασκεδάσω.... Καὶ ἔπειτα δὲν ἀγαπῶ πλέον τὰ ἄνθη. (*Ἐπανέρχεται εἰς τὸ μέσον τοῦ θεάτρου.*)

Κ. ΔΕΖΩΒΙΕΡ, (*κατ' ἰδίαν.*) Ἀγαπητόν μου τέκνον! Αἰωνίως κλαίει!.. τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ζωῆς εἶν' ἐπικίνδυνον εἰς τὴν ἡλικίαν της... Τὰ ὡραῖά της χρώματα μαραίνονται.... (*Μεγαλοφώνως.*) Ἄλλοτε ἠγάπας τὰ ἄνθη!

ΛΕΥΚΗ. Ναί, τότε...

Κ. ΔΕΖΩΒΙΕΡ. Τότε δὲν τὰ ἐπεριποιεῖσο μόνη σου... Ἀλλὰ πρέπει τοὐλάχιστον νὰ φυλάξωμεν ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἠγάπα... εἶναι προσφιλὴς ἐνθύμησις. Ὁ Πέτρος ἔχει δίκαιον, κόρη μου, πηγαίνω νὰ ὁμιλήσω μὲ τὸν πρωτομάστορην.

ΛΕΥΚΗ, (*ταπειρῇ τῇ φωνῇ πρὸς τὸν Πέτρον.*) Ἀκούεις;

ΠΕΤΡΟΣ. Εἶναι συγχωρημένη πονηρία. (*Κατ' ἰδίαν.*) Εἶναι ὁ δαίμων τοῦ ἀγαθοῦ.

Κ. ΔΕΖΩΒΙΕΡ. Πέτρε, πήγαινε νὰ ἀνοίξῃς τὴν θύραν πρὸς τὸ μέρος τοῦ ὑποστατικοῦ. (*Ὁ Πέτρος ἐξέρχεται.—Κατ' ἰδίαν.*) Ἂς εἶναι, θάῤῥος. (*Μεγαλοφώνως.*) Ἔλα, Λευκὴ, πρέπει νὰ δώσῃς τὴν γνώμην σου, ἀφοῦ πρόκειται περὶ σοῦ. (*Ἐξέρχεται μετὰ τῆς Λευκῆς.*)

—

ΣΚΗΝΗ ΤΡΙΤΗ.

ΟΚΤΑΒΙΟΣ, ΜΑΤΘΙΛΔΗ.

ΟΚΤΑΒΙΟΣ (*ἐγειρόμενος καὶ κλείων τὴν θύραν*). Μόνοι, μίαν στιγμὴν, κατὰ τύχην... (*πλησιάζει τὴν Ματθίλδην ἥτις ἐγείρεται καὶ ἵσταται ἀκίνητος*). Πρὸς Θεοῦ, ἀκούσατέ με, σᾶς ἱκετεύω! Ἐπιτρέψατέ μοι νὰ ὑποσχεθῶ εἰς τὸν πατέρα σας ὅτι ταχέως θὰ ἐπιστρέψετε πλησίον του...

ΜΑΤΘΙΛΔΗ. Σᾶς τὸ εἶπα ἤδη, θέλω, καὶ πρέπει νὰ μείνω ἐδώ.

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Πρέπει νὰ κατοικήσετε μὲ τοὺς γονεῖς σας, εἰς τὴν οἰκογένειάν σας.

ΜΑΤΘΙΛΔΗ. Ἡ οἰκογένειά μου εἶναι αὐτή... ἐκείνου τὸν ὁποῖον ἐπρόκειτο νὰ ὑπανδρευθῶ.

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Ἐννοῶ νὰ θελήσετε νὰ τὸν κλαύσετε πλησίον τῆς ἀδελφῆς καὶ τῆς μητρὸς κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς λύπης· ἀλλὰ μετὰ τρεῖς μῆνας πένθους, νομίζω...

ΜΑΤΘΙΛΔΗ. Ἂ! Κύριε, ἂν ἤμην χήρα του θὰ εἶχα τὸ δικαίωμα νὰ φέρω τὸ πένθος του καθ' ὅλην μου τὴν ζωήν.

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Τότε θὰ ἦτο διάφορον... ἡ ἐθιμοταξία...

ΜΑΤΘΙΛΔΗ. Καὶ τί ὀνομάζετε ἐθιμοταξίαν; Κλαίω ὁμοῦ μὲ ἐκείνους οἵτινες ἔχουν τὴν αὐτὴν λύπην μὲ ἐμέ· ἰδοὺ τί ἐννοῶ ἐγὼ ἐθιμοταξίαν.

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Ἔχετε χρέος ὡς θυγάτηρ...

ΜΑΤΘΙΛΔΗ. Ἡ μήτηρ τοῦ Ἀδριανοῦ εἶναι καὶ μήτηρ μου.

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Ἀλλὰ τέλος ὁ πατήρ σας...

ΜΑΤΘΙΛΔΗ. Ὁ πατήρ μου ἐνυμφεύθη ἐκ δευτέρου, εἶναι εὐτυχής. Δὲν ἔχει ἀνάγκην ἐμοῦ καὶ εἶμαι βεβαία ὅτι ἄνευ τῶν... περιττῶν παρατηρήσεών σας... ὁ πατήρ μου οὐδὲ κἂν θὰ ἐσκέπτετο νὰ μὲ ἀνακαλέσῃ εἰς Παρισίους.

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Ὑποφέρει γνωρίζων τὴν σφοδρὰν ἀπελπισίαν σας!... Σᾶς ἀγαπᾶ, εἶναι ὑπερήφανος δι' ὑμᾶς, διὰ τὰς ἐπιτυχίας σας. Κατέχετε ἴσην θέσιν πρὸς τοὺς περιφημοτέρους καλλιτέχνας, καὶ τὴν καταστρέφετε εἰς δάκρυα καὶ πένθιμον ἀργίαν... Ὁ πατήρ σας ἔχει δίκαιον... λέγει ὅτι μετ' ὀλίγον καὶ αὐτὴ ἡ τέχνη θὰ σᾶς ἐγκαταλείψῃ, ὅτι δὲν θὰ ἠμπορῆτε πλέον νὰ ζωγραφίζετε...

ΜΑΤΘΙΛΔΗ. Αἴ! πολὺ καλά! δὲν θὰ ζωγραφήσω πλέον.

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Ὅτι θὰ ἀσθενήσετε καὶ θ' ἀποθάνετε...

ΜΑΤΘΙΛΔΗ. Μάλιστα, θὰ ἀποθάνω.

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Δὲν ἔχετε τὸ δικαίωμα... Ἡ ἱκανότης καὶ ἡ ἐπιτυχία σας δὲν τὸ ἐπιτρέπουν.

ΜΑΤΘΙΛΔΗ. Αἴ! καὶ τί μὲ μέλει τώρα διὰ τὴν ἐπιτυχίαν μου! ὁ Ἀδριανὸς δὲν ὑπάρχει πλέον... Ἡ ἱκανότης μου! Δὲν ἐπιθυμῶ πλέον (*πλησιάζουσα εἰς τὴν τράπεζαν ἐφ' ἧς ἐζωγράφει*) εἰμὴ τόσην δύναμιν ὥστε νὰ ἀποτελειώσω τὴν εἰκόνα του. Ὦ! πόσον ἐπιθυμῶ νὰ τὸν ὁμοιάσῃ... εἰς περικαλλῆ εἰκόνα νὰ διασώσω τὴν μνήμην του... Ἀγαπητὴ ζωγραφία, τελευταῖόν μου ἔργον!... Ἀλλὰ... ἄνευ ἐκείνου!... νὰ διαφιλονεικῶ εἰς τὸν θάνατον τοὺς ἀπολεσθέντας χαρακτῆράς του. Ἂ! εἶναι φοβερόν. (*Στηρίζει τοὺς ἀγκῶνας ἐπὶ τῆς τραπέζης καὶ κρύπτουσα τὴν κεφαλὴν μεταξὺ τῶν χειρῶν κλαίει*).

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς πῶς ἀπεφάσισε νὰ ἀναχωρήσῃ, νὰ σᾶς ἐγκαταλείψῃ, νὰ τρέχῃ νὰ κάμῃ τὸν γῦρον τοῦ κόσμου! Πῶς ἠμπορεῖ τις νὰ ταξειδεύῃ ὅταν ἀγαπᾶται! Ἀλλὰ ἐγὼ, Ματθίλδη, ἂν μὲ ἠγάπας ὀλίγον, ὀλίγον μόνον, ποτὲ δὲν θὰ εἶχα τὴν γενναιότητα νὰ σὲ ἀποχαιρετήσω· ὄχι, θὰ ἔζων βλέπων σε ζῶσαν. Δὲν θὰ ὠνειρευόμην οὔτε δόξαν, οὔτε ματαίαν λάμψιν τοῦ ὀνόματός μου... Ἡ ἰδική σου γλυκεῖα δόξα θὰ μὲ ἤρκει· οὐδὲν εὐγενέστερον θὰ ἐπεθύμουν παρὰ νὰ σὲ βοηθῶ νὰ λάμπῃς σὺ δι' ἡμᾶς, νὰ σὲ βοηθῶ εἰς τὰ ἔργα σου, θὰ ἐγινόμην ὁ ὑπηρέτης τῆς μεγαλοφυΐας σου, καὶ ἡ μετριόφρων ἐνταυτῷ καὶ ὑπερήφανος αὐτὴ θέσις θὰ μὲ ἤρκει. Ἂ! ἐγὼ δὲν εἶμαι φιλόδοξος... ἀγαπῶ! (*Ἡ Ματθίλδη ἐγείρει τὴν κεφαλὴν, καὶ κρύπτει τὴν εἰκόνα ἐντὸς τῆς τραπέζης*). Ἀναμφιβόλως σᾶς ἠγάπα, εἶχε δι' ὑμᾶς σπουδαίαν ἀγάπην· ἀλλὰ ἂν ἠσθάνετο ἔρωτα, ἀληθῆ ἔρωτα (*ἡ Ματθίλδη ἐγείρεται*) Ἂν καὶ θυμώνετε, σᾶς τὸ ἐπαναλαμβάνω... δὲν θὰ ἀνεχώρει.

ΜΑΤΘΙΛΔΗ. Καὶ ἐγὼ δὲν θὰ τὸν ἠγάπων! διότι ἡ φιλοδοξία του μὲ ἤρεσκε... αὐτὴ ἡ δίψα τῆς φήμης, ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ φέρῃ ἀξιοπρεπῶς ὄνομα ἤδη ἔνδοξον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς πατρίδος του. Ἐπροτίμα, λέγετε, νὰ κινδυνεύσῃ, νὰ καταφρονήσῃ μυρίους θανάτους ἢ νὰ μένῃ ἄχρηστος καὶ ἄγνωστος πλησίον μου. Ἀλλὰ αὐτὴ ἦτο δι' ἐμὲ ἡ ἀξία του, αὐτὴ ἡ τόλμη μὲ εἵλκυσε πρὸς αὐτόν. Ὁ Ἀδριανὸς δὲν μὲ ἠγάπα! Αὐτὸ θέλετε ἐπιμόνως νὰ μὲ εἰπῆτε· ἔστω... Τὸ ἐνόησα καὶ σᾶς ἀπαντῶ ὅτι προτιμῶ τὴν ἡρωϊκὴν ἐκείνην ἀδιαφορίαν, τὴν ἔνδοξον ἐκείνην ἐγκατάλειψιν, ἢ τὸ ἀποκλειστικὸν πάθος, τὴν αἰωνίαν τρυφερότητα τὴν ὁποίαν πᾶς ἄλλος θὰ ἐτόλμα νὰ μὲ προσφέρῃ.

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Εἶσαι ἄδικος, Ματθίλδη, δὲν ἤξιζα τοσαύτην ἀγανάκτησιν. Κατὰ τί σὲ προσέβαλα τόσον σκληρῶς;

ΜΑΤΘΙΛΔΗ, (*μετ' ὀργῆς.*) Μὲ ἀγαπᾶς.

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Καὶ τοῦτο εἶναι ἔγκλημα;

ΜΑΤΘΙΛΔΗ. Ναί!.. διότι κλαίω τὸν φίλον σου.

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Δὲν τὸν ἐγνωρίζετε ἀκόμη ἐν ᾧ σᾶς ἠγάπων ἤδη. Τότε ὁ ἔρως μου δὲν σᾶς παρώργιζε.

ΜΑΤΘΙΛΔΗ. (*ἀποτόμως.*) Ἐγέλων μὲ αὐτόν.

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Ὦ! εἶσθε ἀνηλεής! Θέλετε λοιπὸν νὰ μὲ ἀπελπίσετε;..

ΜΑΤΘΙΛΔΗ. Ἀφοῦ σεῖς θέλετε νὰ μὲ παρηγορήσετε!... δὲν αἰσθάνεσθε λοιπὸν ὅτι αἱ ἐλπίδες σας μὲ προσβάλλουν καὶ μὲ ταπεινόνουν; Νὰ ὁμιλῆτε περὶ ἔρωτος, ἐν ᾧ ἐγὼ κλαίω, εἶναι ὡς νὰ μὲ λέγετε ὅτι ἔχω καρδίαν ἄπιστον, ὅτι δὲν ἔχω μνήμην, δὲν ἔχω θρησκείαν, δὲν ἔχω αἰδώ!.. Ἀλλ' ἐὰν ἐπαρηγορούμην θὰ ἤμην ἐλεεινὴ, θὰ ἐμίσουν τὸν ἑαυτόν μου!.. Ἡ ἀπελπισία τώρα εἶναι ἡ μόνη μου ἀξία· ζῶ μόνον διὰ νὰ διατηρῶ εἰς τὴν ψυχήν μου τὴν μνήμην, τὴν εἰκόνα του, διὰ νὰ ἐξακολουθῶ τὰς σκέψεις του· ζῶ διὰ νὰ τὸν ἐπικαλοῦμαι, νὰ τὸν κλαίω, νὰ τὸν ἀγαπῶ!.. Καὶ ἔρχεσθε... καὶ τολμᾶτε!.. (*Διέρχεται τὴν σκηνήν.*) Ὦ! αὐτὴ ἡ ἰδέα μὲ ἐξαγριόνει!.. Τολμᾶτε νὰ μὲ εἰπῆτε, εἰς ἐμέ: «Σᾶς ἀγαπῶ, λησμονήσατέ τον, ἂς τὸν λησμονήσωμεν ὁμοῦ!» Καὶ ἀπορεῖτε διότι ὀργίζομαι!.. Ὦ! ἀλλ' ἐγὼ ἀπορῶ διότι τόσην ὥραν ἔχω τὴν δύναμιν νὰ σᾶς ἀκούω! Ἔρχεται ἐδὼ νὰ ἀριθμήσῃ τὰ δάκρυά μου καὶ νὰ μάθῃ ἂν ἀρχίζουν νὰ ξηραίνωνται· καὶ ἐλπίζει... εἶναι ἱκανὸς νὰ ἐλπίζῃ... καὶ τολμᾷ νὰ ὀνειρεύεται ὅτι θὰ μὲ παρηγορήσῃ... διότι μὲ ἀγαπᾷ αὐτὸς, καὶ θὰ κατορθώσῃ νὰ μὲ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ Ἀδριανὸς δὲν μὲ ἠγάπα!... Ἀδριανέ! ὦ Θεέ μου! Αὐτὸς ἦτο ὁ φίλος σου;

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Ἡσυχάσετε, σᾶς ἱκετεύω! ἔχω ἄδικον... ἀλλὰ εἶμαι τόσον δυστυχὴς βλέπων ὅτι ὑποφέρετε!..

ΜΑΤΘΙΛΔΗ. Θέλω νὰ ὑποφέρω.

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Ὁ Θεὸς εἶναι μάρτυς μου ὅτι καὶ

τὴν ζωήν μου θὰ ἔδιδα διὰ νὰ σᾶς σώσω ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀπελπισίαν ἥτις σᾶς θανατόνει.

ΜΑΤΘΙΛΔΗ. Δὲν θέλω κάνεὶς νὰ μὲ σώσῃ, δὲν θέλω κάνεὶς νὰ ἐνδιαφέρεται δι' ἐμὲ, δὲν θέλω κάνεὶς νὰ μὲ ἀγαπᾷ.

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Ματθίλδη!

ΜΑΤΘΙΛΔΗ. Ἀφήσατέ με! Ἀφήσατέ με! (*Ἐξέρχεται βιαίως, ἡ θύρα μένει ἀνοικτὴ καὶ φαίνεται ὁ Πέτρος κρατῶν σάρωθρον ἐκ πτερῶν.*)

—

ΣΚΗΝΗ ΤΕΤΑΡΤΗ.

ΠΕΤΡΟΣ, ΟΚΤΑΒΙΟΣ.

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Πρὸς Θεοῦ! . . . (*Καταβαίνει τὴν σκηνὴν, δεξιά.*) Πρέπει λοιπὸν νὰ τὴν ἐγκαταλείψω! . . Αὐτὴ ἡ ἀπελπισία εἶναι τρέλλα. . . . Ὅλην της τὴν δύναμιν καὶ τὴν μεγαλοφυΐαν τὰς μεταχειρίζεται εἰς τὸ νὰ ὑποφέρῃ! . .

ΠΕΤΡΟΣ. *Καταθέτει τὸ σάρωθρον καὶ κλείει τὴν θύραν.*) Τί τρέχει λοιπόν; Τὴν πειράζετε.

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Προσπαθῶ νὰ τὴν παρηγορήσω.

ΠΕΤΡΟΣ. Ἀφοῦ δὲν θέλει νὰ παρηγορηθῇ! . .

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Ἀλλὰ δὲν βλέπεις, Πέτρε, πόσον ἡ λύπη τὴν ἠφάνισε; . . πόσον ἤλλαξε; πόσον ἔγινεν ὠχρά!

ΠΕΤΡΟΣ. Τί σᾶς μέλει; Δότε με τὴν ἄδειαν, τέκνον μου, νὰ σᾶς ὁμιλήσω εἰλικρινῶς. Δὲν κάμνετε καλὰ ν' ἀγαπᾶτε τὴν κυρίαν Πιερβάλ. Ἤτο ἡ μνηστὴ τοῦ Ἀδριανοῦ πρέπει νὰ τὴν σεβασθῆτε! . . . Καὶ ἔπειτα εἶναι γυνὴ ἥτις δὲν σᾶς ἁρμόζει· σεῖς μονογενὴς υἱὸς τοῦ πλουσιωτέρου μας ναυπηγοῦ, πρέπει νὰ ζήσετε εἰς τὸ Ἅβρ, ἡσύχως, ἐμπορικῶς εὐτυχῆς· πρέπει νὰ νυμφευθῆτε μικρὰν καλὴν νέαν, ἄνευ μεγαλοφυΐας, ἥτις θὰ ἔχῃ μὲν πνεῦμα, δὲν θὰ εἶναι ὅμως καλλιτέχνης, δὲν θὰ κάμῃ μὲν τὴν εἰκόνα σας, ἀλλὰ οὔτε οὐδενὸς ἄλλου, καὶ μόνον ὑμᾶς θ' ἀγαπᾷ. Ἐγὼ γνωρίζω αὐτὰ τὰ πράγματα, αὐτὴ ποτὲ δὲν θὰ σᾶς ἀγαπήσῃ.

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. (*κάθηται δεξιά*) Ἔχεις δίκαιον, Πέτρε, πρέπει νὰ τὴν λησμονήσω.

ΠΕΤΡΟΣ. Ὑπάρχουν τόσαι ἄλλαι νέαι! Διατί ἐπιμένετε εἰς αὐτὴν ἥτις δὲν σᾶς θέλει;

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Θ' ἀναχωρήσω ἀπόψε.

ΠΕΤΡΟΣ (*δυσηρεσημένος.*) Διατί ν' ἀναχωρήσετε;

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Τῇ προξενῶ δυσαρέσκειαν.

ΠΕΤΡΟΣ (*μετὰ πονηρίας*) Δὲν προξενεῖτε δυσαρέσκειαν εἰς ὅλους ἐδώ.

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Τί ἐννοεῖς;

ΠΕΤΡΟΣ. Ἐννοῶ ὅτι εἶναι καὶ πρόσωπα εἰς τὰ ὁποῖα εἴσθε πολὺ εὐχάριστος . . . εἰς ἐμέ . . . παραδείγματος χάριν . . . εἰς τὴν Κυρίαν . . . εἰς τὴν Κυρίαν Λευκὴν . . . ἰδοὺ ἀξιέραστος κόρη! . . . ναὶ μὲν δὲν τὴν ἐπαινοῦν εἰς τὰς ἐφημερίδας, εἰς τὴν *Αὐγὴν*, ἀλλὰ . . .

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Ναὶ, νομίζω ὅτι θὰ γίνῃ ὡραία.

ΠΕΤΡΟΣ. (*κατ' ἰδίαν*) Θὰ γίνῃ! . . . βλέπω καὶ τὰς θέλει ἑτοίμους τὰς ὡραίας . . . Δὲν ὑποπτεύεται ὅτι ἡ μικρὰ Λευκὴ τὸν ἀγαπᾷ.

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Ἔχει ἤδη πολὺ πνεῦμα.

ΠΕΤΡΟΣ. Καὶ παιδείαν! καὶ εἶναι τόσον εὔθυμος ὅταν δὲν εἶναι λυπημένη! . . . Ἄ! αὐτὴ ἂν ἤθελε κανεὶς νὰ τὴν παρηγορήσῃ δὲν θὰ ἐφαίνετο ἀπότομος (*ὁ Ὀκτάβιος σιωπᾷ.*) (*κατ' ἰδίαν*) Δὲν ἐννοεῖ . . . δὲν βλέπει τίποτε. Δίκαιον ἔχουν νὰ λέγουν ὅτι ὁ ἔρως εἶναι τυφλός . . . δι' ὅλα.

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Πέτρε, αὔριον θὰ εἶμαι εἰς Παρισίους.

ΠΕΤΡΟΣ. Αὔριον;

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Ἂν ἡ Κυρία δὲ Πιερβὰλ ἀσθενήσῃ, ἢ ἡ Κυρία Δεζωδιὲρ ἔχει ἀνάγκην ἐμοῦ γράψε με.

ΠΕΤΡΟΣ. Νὰ παρηγορῇ τις καὶ νὰ διασκεδάζῃ τρεῖς γυναῖκας ἀπελπισμένας δὲν εἶναι εὔκολον, καὶ τώρα ποῦ θὰ εἶμαι μόνος. . .

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Νὰ εἶσαι βέβαιος ὅτι καὶ ἐγὼ θὰ σὲ βοηθήσω· ἀνετράφην εἰς αὐτὴν τὴν οἰκίαν μετὰ τοῦ ἀγαπητοῦ σας Ἀδριανοῦ, καὶ ἂν δὲν εἶμαι μέλος τῆς οἰκογενείας . . .

ΠΕΤΡΟΣ. Ὦ! ὑπάρχουν πολλοὶ τρόποι διὰ νὰ ἦναί τις μέλος οἰκογενείας.

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Εἶμαι ὅμως κατὰ τὴν καρδίαν, τὴν ἐκλογὴν καὶ τὴν μνήμην.

ΠΕΤΡΟΣ. (*κατ' ἰδίαν*) Τί ἀνόητος ποῦ εἶναι!

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Ὁ Ἀδριανὸς μὲ μετεχειρίζετο ὡς ἀδελφόν του, θὰ εἶμαι υἱὸς διὰ τὴν μητέρα του.

ΠΕΤΡΟΣ. Καὶ ἐγὼ αὐτὸ ζητῶ.

ΟΚΤΑΒΙΟΣ. Κάμε εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἠμπορέσω νὰ ἀναχωρήσω ἀπόψε. (*ἐξέρχεται*)

(*Ἕπεται συνέχεια.*)

Η ΝΕΑ ΑΜΕΡΙΚΗ.

(Συνέχ. Ἴδε φυλλ. 509.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἡ αἱματόφυρτος Κανσάς.

— Καὶ ἀπὸ ποῖον τόπον εἶσαι, Σάμ;

Ταύτην τὴν ἐρώτησιν ἀπέτεινε πρὸς νέον μαῦρον τριακονταπέντε ἐτῶν φαιδρὸν καὶ ἔξυπνον, ξυρίζοντά με μετὰ σπανιωτάτης ἐλαφρίας, κονίζοντα τὸ πρόσωπον καὶ περιχέοντα τὴν κεφαλήν μου μὲ ἀνθόνερον. Ἐγίνοντο δὲ ταῦτα εἰς Δηβενουὸρθ εἰς τὸ ξενοδοχεῖον τοῦ Planters.

— Ἐγὼ, ἀφέντη, γεννημένο 'ς τὸ Μισουρῆ.

— Ἐγεννήθης λοιπὸν δοῦλος;

— Ναὶ, ἀφέντη, σκλάβο ἐκεῖ 'ς τὸ Οὐέστο. Ἀφέντη μου πολὺ κακὸ, πάντα μεθυσμένο, πάντα ξύλο ἐμὲ τὸν κακομοίρη.

— Καὶ πῶς ἐλευθερώθης; Ἴσως θὰ ὑπηρέτεις εἰς τὸν στρατόν.

— Ἐγὼ ποτὲ, ἀφέντη, νὰ πιάσῃ τουφέκι· ἐγὼ θὰ ἔκαμνα μεγάλο κακό. Ἐγὼ κολυμπῶ.

— Κολυμβᾷς; Ἐνόησα. Θὰ ἐπέρασες κολυμβῶν τὸν ποταμὸν διὰ νὰ ἔλθῃς εἰς ἐπαρχίαν ἐλευθέραν.

— Ναὶ, ἀφέντη. Μιὰ βραδυὰ μαύρη, 'βγαίνω ἀγάλι' ἀγάλια ἔξω ἀπ' τὸ Οὐέστο, τρέχω 'ς τὸν ποταμὸ, φτάνω 'ς ἐκεῖνα τὰ δένδρα, κάθουμαι 'ς τὸν ἄμμο, καὶ βλέπω ἴσια μὲ τὴν αὐγὴν τ' ἄστρα τ' οὐρανοῦ καὶ τὰ φῶτα τῶν 'σπητιῶν. Τὰ χαράματα, 'βγαίνω μέσ' ἀπὸ τὰ χόρτα καὶ περνῶ τὸ ποτάμι.

— Ἔκτοτε λοιπὸν εἶσαι ἐλεύθερος;

Ὁ δὲ Σὰμ ἀπεκρίθη δείξας μοι ὅλους τοὺς ὀδόντας.

— Οἱ κάτοικοι τῆς Κανσᾶς, ἐπανέλαβον, ὑπερασπίζονται τοὺς δούλους, καὶ αὐτοὶ θὰ σ' ἐβοήθησαν νὰ γλυτώσῃς.

— Ὄχι, ἀφέντη, ἐγὼ βοηθήσει ἐμένα.

Προσέθετο δὲ ὅτι εἰς οὐδένα ἐξεμυστηρεύθη ποτὲ, διότι καὶ μέχρι τῆς παραμονῆς τῆς φυγῆς του δὲν ἦτο ἀποφασισμένος. «Ὁ Κύριος, εἶπε, μὲ τὸ ἔβαλεν εἰς τὸ κεφάλι μου.» Ἦτο δὲ Μεθοδιστὴς ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν Μαύρων, καί τινα πρωΐαν ἐνῷ ἐπέστρεφεν ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν ἀναλογιζόμενος «τὰς πολυαρίθμους ὁδοὺς τοῦ Κυρίου», πλησιάσας τις εἶπεν εἰς τὸ οὖς του· «ἐξύπνησε, Σὰμ, φύγε καὶ γενοῦ ἄνθρωπος.» Εἰ δὲ καὶ, ὡς ἔλεγεν, ἐνόησεν ὅτι ὁ Θεὸς ἐλάλησεν εἰς αὐτὸν, ὅμως ἐδίσταζεν ἔτι. Δὲν θὰ κάμω, ἐσκέπτετο κακὴν πρᾶξιν φεύγων; Δὲν θὰ κλέψω κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον χίλια διακόσια τάλληρα ἀπὸ τὸν κύριόν μου; Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἀπεφάσισε νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν παραγγελίαν τοῦ Θεοῦ λέγων ὅτι ἀνῆκεν ἔτι μᾶλλον εἰς τὸν Θεὸν παρὰ εἰς ἄνθρωπον.

— Καὶ σὲ κατεδίωξαν;

— Ναὶ, ἀφέντη.

Μοὶ εἶπε δὲ ὅτι ὁ κύριός του ἐλθὼν εἰς Δηβενουὸρθ ἀπήντησεν αὐτὸν καθ' ὁδὸν, καὶ προτείνας πολύκαννον, καὶ ἁρπάσας τὸν φυγάδα ἀπὸ τοῦ τραχήλου ὅπως τὸν σύρῃ εἰς παραμένουσαν λέμβον, «Ἔλα, ἀνέκραζε, σατανᾶ!» Ἀλλὰ συναθροισθέντων πολλῶν, ἐξ ὧν οἱ μὲν ἔκραζον «ἄφες ἡσυχον τὸν μαῦρον,» οἱ δὲ «ξεκοίλιασέ τον», ἐπῆλθον γρονθοκοπήματα εἰς τιμὴν τοῦ Σὰμ καὶ ῥῆξις διαρκέσασα ὁλόκληρον ἡμέραν, καθ' ἣν ἐθριάμβευσαν οἱ ἀντίπαλοι τῆς δουλείας.

Ἡ ἱστορία αὕτη εἶχε συμβῆ πρὸ ἓξ ἐτῶν, ὅτε ἡ ἐπαρχία Μισουρῆ, εὔφορος εἰς ἄκρον καὶ δασώδης καθ' ἣν ὥραν γράφω, ἦτο τότε προστάτης τῆς δουλείας, ὀλίγους μὲν ἔχουσα κατοίκους ἀλλὰ θηριώδεις, ὧν τὸ ἐπάγγελμα ἦτο ἡ ἐκδρομὴ καὶ ἡ πώλησις δούλων. Πρὸ ἐννέα ἔτι ἐτῶν, ἤτοι τὸ 1851, οὔτε ὄνομα εἶχεν ἡ ἀπέραντος αὕτη χώρα, ἡ ἀπὸ τῆς δυτικῆς ὄχθης τοῦ Μισουρῆ μέχρι τῶν πετρωδῶν ὀρέων ἐκτεινομένη. Συμμορίαι ἀγρίων Ἰνδῶν ἐπλανῶντο εἰς τὰς ἀχανεῖς πεδιάδας κυνηγοῦσαι ἐλάφους, βουβάλους καὶ αἰγάγρους. Καὶ διεσχίζοντο μὲν αἱ πεδιάδες ὑπὸ δύο ὁδῶν, τῆς μὲν ἐκ μεσημβρίας πρὸς Santa-Fé, κατὰ τὴν νέαν Μεξικὴν, τῆς δὲ πρὸς δυσμὰς διὰ τοῦ ποταμοῦ Πλάττου αἵτινες ἔφερον πρὸς τὴν λίμνην Σαλὲ καὶ τὸν Σὰν Φραγκῖσκον, ὅμως ἡ χώρα ἦτο εἰσέτι ἀφιερωμένη εἰς θήραν ἐνεργουμένην ἰδίως ὑπὸ τῶν Ἰνδῶν. Ἡ ἀμερικανικὴ κυβέρνησις εἶχεν ἀνεγείρει ἐκεῖ ἓξ ὀχυρὰ, οὐχὶ τόσον χάριν τῶν λευκῶν καὶ τῶν περιηγητῶν, ὅσον χάριν ἀσφαλείας τῶν παραχωρηθέντων εἰς τοὺς Ἰνδοὺς δικαιωμάτων. Ἀλλὰ τὸ 1851, ἔτος σμῆνος ἀποίκων διαβάντες τὸν Μισουρῆν ἐπὶ λέμβων καὶ σχεδιῶν, κατέλαβον τὰ μεταξὺ τῶν ὀχυρῶν Καλοὺν καὶ Δηβενουὸρθ ὑψώματα, ἔκτισαν καλύβας, ἐμοιράσθησαν τὰ ὡραιότερα μέρη τῆς γῆς καὶ ἐθεμελίωσαν τὰς σήμερον τοσοῦτον ἀκμαίας πόλεις Ὀμάχαν, Νευράσκαν, Ἄτκισον καὶ Δηβενουὸρθ ὑπαγομένας εἰς τὴν ἐλευθέραν χώραν τῆς Νευράσκας καὶ τὴν πολιτείαν Κανσᾶς. Τότε ἤρχισε κατὰ τὰς ὄχθας τοῦ Μισουρῆ ὁ ἀμείλικτος καὶ πλήρης περιπετειῶν ἐκεῖνος ἀγὼν, οὗ ἕνεκα ἐδόθη εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο τὸ ὀδυνηρὸν ἐπώνυμον «Κανσὰς ἡ αἱματόφυρτος,» ἀγὼν πρόδρομος τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, διαρκέσας ὅλην ἑξαετίαν. Αἱ πόλεις Δαυρεντία καὶ Δηβενουὸρθ ἐθεμελιώθησαν ἕνεκα ταύτης τῆς πάλης.

Γνωστὸν ὅτι κατὰ τὴν μεγάλην ἔριδα τὴν μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων καὶ τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς δουλείας, ἀνακωχὴ ὀνομασθεῖσα ὑπὸ τῆς ἱστορίας «Σύμβασις τοῦ Μισουρῆ», ἐγένετο τὸ 1820, καθ' ἣν ἀπαγορεύεται ἀπολύτως ἡ δουλεία εἰς τὴν δυτικὴν χώραν τὴν πέρα τοῦ βαθμοῦ πλ. πρὸς ἄρκτον 36° 30, ἐκτὸς μόνον εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ Μισουρῆ τὸ ὑπερβαῖνον τὸ ὅριον τοῦτο. Ἐν διαστήματι τριάκοντα ἐτῶν ἡ σύμβασις αὕτη ἐτηρήθη, καὶ οὔτε ὅτε ἐξερράγη εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἀμερικῆς ὁ κατὰ τῆς δουλείας πόλεμος παρέβησαν αὐτὴν κατὰ τὴν δύσιν. Ἐγγίζοντος ὅμως τοῦ τελευταίου μεγάλου ἀγῶνος καὶ οἱ δύο ἀντίπαλοι δὲν ἐφάνησαν πολλὰ εὐχαριστημένοι ἐκ τῶν ὅρων τῆς ἀνακωχῆς. Οἱ δουλοκτήμονες, οἵ τινες εἶχον ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν πολιτείᾳ τὸ ἐξαιρετικὸν προνόμιον νὰ κατοικῶσι μετὰ τῶν δούλων αὐτῶν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ ἀπηγορευμένου ὁρίου, ἠθέλησαν νὰ ἐπιβάλωσι τοὺς οἰκείους κοινωνικοὺς θεσμοὺς εἰς τὰς ὄπισθεν αὐτῶν κειμένας

χώρας, τὰς ἐκτεινομένας ἕως εἰς τοὺς πρόποδας τῶν Πετρωδῶν ὀρέων. Πάντες οἱ νότιοι συνέτρεχον αὐτοὺς ἂν καὶ τὸ κίνημά των ἀντέκειτο ἀμέσως πρὸς τὸν νόμον. Μυστικαὶ ἑταιρίαι ὠργανίσθησαν εἰς πολλὰς πολιτείας, οἷον *αἱ Κοινωνικαὶ γραμμαί, τὰ Τέκνα τῆς μεσημβρίας*, καὶ πολλοὶ ἄλλοι συνεταιρισθέντες ὡρκίσθησαν νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τῶν φυτευτῶν οἵ τινες, καταφρονοῦντες καὶ τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀνακωχὴν καὶ τὴν σύμβασιν, ἤθελον νὰ φέρωσι τὴν δουλείαν πρὸς δυσμὰς τοῦ μεγάλου ποταμοῦ.

Οἱ δουλοκτήμονες τοῦ Μισουρῆ ἐκέρδησαν τὴν πρώτην μάχην χωρὶς κἂν ἅπαξ νὰ πυροβολήσωσιν· ἐψήφισαν νόμον ἐγχώριον μὴ παρατηρηθέντα μήτ' ἐν Νεοεβοράκῳ μήτ' ἐν Βοστόνῃ, ἐπεκτείνοντα τὰ δυτικὰ αὐτῶν ὅρια ἀπὸ τῆς πρὸς ἄρκτον καὶ μεσημβρίαν γραμμῆς, διὰ τῆς πόλεως Κανσᾶς μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ σχηματιζομένης, προσθέσαντες οὕτω εἰς τὴν πολιτείαν αὐτῶν καὶ ἑπομένως εἰς τὴν δουλείαν, ἓξ μεγάλα κομητάτα πολυάριθμα σήμερον. Καὶ ἡ μὲν πρᾶξις ἦτο παρανομωτάτη, οὐδεὶς ὅμως εἰς τὰς πρὸς ἀνατολὰς πόλεις δὲν ἠθέλησε νὰ κατακρίνῃ αὐτὴν πρὶν ἢ δημοσιευθῶσι τὰ bills τὰ δίδοντα ἰσχὺν νόμου, καὶ κατοικηθῇ ἡ παραληφθεῖσα χώρα ὑπὸ δουλοκτημόνων, οἵ τινες διὰ τοῦτο ἐφαίνοντο θριαμβεύοντες. Ἀπὸ τῆς νέας ταύτης πολιτείας ἀναχωροῦντες ἀδιακόπως ὀπαδοὶ τῶν ἀνωτέρω ἑταιριῶν, κατελάμβανον τὰς ἰδιοκτησίας τῶν κυνηγῶν τῆς Δελαουάρης καὶ τῆς Κανσᾶς. Ἕκαστος ἔποικος, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ καὶ τοὺς μαύρους, ἐσφετερίζετο τὰ καλήτερα μέρη. Οἱ ἐν Ἀγίῳ Λοδοβίκῳ καὶ τῇ Νέᾳ Αὐρηλίᾳ ἐχειροκρότουν τὸ θάρρος αὐτῶν, οἱ δὲ γερουσιασταὶ καὶ ἡ ἀριστοκρατία τῶν σωματεμπόρων, ἀντὶ νὰ καταμηνύσωσιν εἰς τὴν δίκην τῶν νόμων τοὺς μισουρείους φυτευτὰς, ἐνεθάρρυνον τὴν κατὰ τῶν ἐλευθέρων πολιτειῶν ὕβριν. Ὠφελούμενοι ἀπὸ τῶν διαιρέσεων τῶν πολιτικῶν μερίδων καὶ διασπείροντες ἀνησυχίαν, κατώρθωσαν δευτέραν σύμβασιν, καθ' ἣν τὸ ζήτημα τῆς δουλείας ἔπρεπε νὰ λύεται ἐν γένει ὑπὸ τῶν κατοίκων ἑκάστης ἐπαρχίας νεωστὶ συγκροτηθείσης, ἤ τις ἤθελε ζητήσει νὰ γείνῃ μέλος τῶν Ἡνωμένων πολιτειῶν. Κατὰ τὴν ἰδέαν τῶν φυτευτῶν τῆς Μισουρῆ καὶ τῆς Κεντουκὺ, δυνάμει τῆς πράξεως ταύτης αἱ ἐπαρχίαι τῆς Κανσᾶς καὶ τῆς Νευράσκας ἐλάμβανον τὸ δικαίωμα νὰ κηρυχθῶσιν ὑπὲρ τῆς δουλείας. Τότε οἱ ἀρκτῶοι ἐφάνησαν εἰς τὴν σκηνὴν, διότι ἐὰν ἡ Νευράσκα ἔπαυεν οὖσα ἐλευθέρα, τὰ ὅρια τῆς δουλείας, πρὸς τὴν δυτικὴν Ἀμερικὴν, θὰ ἐξετείνοντο μέχρι Βοστόνης. Ἡ ἑταιρία τῶν βοηθημάτων ὑπὲρ τῶν ἐποίκων τῆς ἄρκτου συνεκροτήθη εἰς Μασασουσέτην, καὶ πλούσιοι ἐνοικιασταὶ κτημάτων, καθηγηταὶ πεποιθήσεις ἔχοντες ἐνθέρμους καὶ νέοι ποιηταὶ ἀνεχώρησαν εἰς Μισουρῆ ἐπὶ τῇ προθέσει νὰ κατοικήσωσιν εἰς τὰς νέας ἰνδικὰς χώρας, νὰ δεχθῶσι τὴν σύμβασιν καὶ, καθὸ ἐλεύθεροι πολῖται, νὰ ψηφίσωσιν ἐλεύθερον πολίτευμα ὑπὲρ τῆς Κανσᾶς. Μία τῶν μυστικῶν ἑταιριῶν ἔκτισε τὰς καλύβας αὐτῆς εἰς Δηβενουὸρθ καὶ Ἄτκισον, καὶ ὁ πρῶτος ἐκ τῆς ἄρκτου ἐρχόμενος ἔποικος ἐὰν δὲν ἐδύνατο νὰ βεβαιώσῃ ὅτι εἶχε δούλους, ἐρρίπτετο εἰς μίαν λέμβον ἄνευ τροφῆς καὶ κωπῶν καὶ κατεδιώκετο ὑπὸ σκωμμάτων καὶ ἀπειλῶν. Τὰ *Τέκνα τῆς μεσημβρίας* συνῆλθον εἰς Οὐεπὸρτ, κατὰ τὰ ὅρια τῆς Κανσᾶς, καὶ μετὰ λόγους βιαίους ἐπεψηφίσθησαν ὁμοφώνως τὰ ἑξῆς·

« Τὰ μέλη τῆς ἑταιρίας ταύτης ὑποχρεοῦνται, ἅμα προσκληθέντα ὑπό τινος πολίτου τῆς Κανσᾶς, νὰ ἑτοιμασθῶσιν ὅπως ἐνεργοῦντα ἐκ συμφώνου ἀποκρούσωσι πάντα ἔποικον ἢ πᾶσαν ἑταιρίαν ἐποίκων, οἵτινες ἤθελον παρουσιασθῇ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἑταιρίας τῶν βοηθημάτων ὑπὲρ τῶν ἐποίκων τῆς Ἄρκτου.

Ἡ δὲ ἐν Ἄτκισον ἐκδιδομένη ἐφημερὶς Squatter Sovereing ἐδημοσίευσε τὴν ἀκόλουθον διακήρυξιν τῶν φυτευτῶν.

« Θέλομεν ἐξακολουθήσει ἐφαρμόζοντες τὸν νόμον τοῦ Lynch, ν' ἀπαγχονίζωμεν, ν' ἀλείφωμεν μὲ πίσσαν, καὶ μετὰ ταῦτα νὰ κυλίωμεν ἐντὸς στρώματος μὲ πτερὰ καὶ νὰ καταποντίζωμεν εἰς τὸν ποταμὸν, πάντα ἀχρεῖον καθαιρέτην τῆς δουλείας, ὅστις ἤθελε τολμήσει νὰ μολύνῃ τὴν χώραν ἡμῶν μὲ τὴν παρουσίαν του. »

Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1854 τριάκοντα ἔποικοι τῆς ἄρκτου καλῶς ὡπλισμένοι καὶ ἔχοντες σκηνὰς καὶ τροφὰς, διεπέρασαν ἐπὶ λέμβων τὸν ποταμὸν, καὶ ἀναβάντες τὸν Κανσᾶς ἦλθον εἰς τοὺς πρόποδας ὡραίου λόφου, μεταξὺ ἀνωμάλου καὶ ἀνθηφόρου πεδιάδος· στήσαντες δὲ τὰς σκηνὰς, ἤρχισαν νὰ κόπτωσι ξύλα ὅπως κτίσωσι καλύβας. Ὠνόμασαν δὲ τὸ μέρος ἐκεῖνο Λαυρεντίαν, ἐκ τοῦ ὀνόματός τινος Λαυρεντίου, ἀνδρὸς δημοτικοῦ. Τὸν ἑπόμενον μῆνα ἑξήκοντα νέοι ἔποικοι ἦλθον πρὸς τοὺς πρώτους, ὡσαύτως καλῶς ὡπλισμένοι καὶ ἀπόφασιν ἔχοντες νὰ ἀνεγείρωσι πόλιν καὶ νὰ πατήσωσι χῶμα ἐλεύθερον. Ἡ τοσαύτη τόλμη ἑκατὸν Γιαγκῶν, ἐλθόντων τόσῳ μακρὰν τῶν ὁμοφρόνων αὐτῶν νὰ ἐγκατασταθῶσι μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν τῆς δουλείας προκαλοῦντες οὕτως εἰπεῖν τοὺς ἐναντίους, ἐβίασε τοὺς κατοίκους τῆς Μισουρῆ νὰ ἐνεργήσωσι τὰς κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτῆς ἀποφάσεις των. Τριακόσια Τέκνα τῆς μεσημβρίας ἀναβάντα εἰς ἵππους διεπέρασαν τὸν ποταμὸν, καὶ στρατοπεδεύσαντα λίαν πρωὶ καὶ βαλόντα προσκόπους προσεκάλεσαν τοὺς ἐποίκους τῆς Λαυρεντίας νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν χώραν, ὑποσχόμενοι ὅτι δὲν θέλουσιν ἐπιστρέψει πλέον. Ἔδωκαν δὲ αὐτοῖς τρίωρον προθεσμίαν ἵνα παραλαβόντες τὰ σκεύη των ἀναχωρήσωσιν. Ἀλλὰ κήρυξ Γιαγκῆς ἐκάλεσεν εἰς τὰ ὅπλα τοὺς νεοελθόντας, οἵ τινες ἀπέστειλαν εἰς τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν ἀπάντησιν εὐγενῆ μὲν σταθερὰν ὅμως. Ὅτε δὲ οἱ Μεσημβρινοὶ εἶδον τοὺς Γιαγκεῖς, ἐδέχθησαν τὴν πρότασιν φανέντες μάλιστα εὐδιάθετοι νὰ πολεμήσωσιν ἐνόσῳ καὶ εἷς μόνος ἐδύνατο νὰ κρατήσῃ ὅπλον· ἀλλ' ἤρχισαν νὰ δυσπιστῶσι πρὸς ἀλλήλους, ν' ἀμφιβάλλωσι περὶ τῆς εὐστοχίας τῶν ὅπλων αὐτῶν καὶ νὰ γίνωνται ἄφαντοι. Πρὸς τὸ ἑσπέρας ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς δουλείας ἠλαττώθη κατὰ πολὺ, περὶ δὲ τὴν αὐγὴν οὐδὲ εἷς ἔμενε πλέον εἰς τὸ στρατόπεδον. Ἔκτοτε ἡ Λαυρεντία δὲν ἔπαυσεν εὐδαιμονοῦσα καὶ πληθυνομένη. Οἱ Μισούρειοι εἰσέβαλον μὲν πολλάκις εἰς τὴν πόλιν, ἧς πολλὰ κτίρια φέρουσιν ἔτι καὶ σήμερον σημεῖα μάχης, ἀλλὰ οὐδέποτε κατώρθωσαν νὰ ἐξώσωσι τοὺς κατοίκους. Ἡ Λαυρεντία εἶναι σήμερον ἕδρα ἐλευθέρας πολιτείας, μικρὰ μὲν ἀλλὰ ὡραία, ζωηρὰ ὅσον καὶ πόλις τῆς Ἄρκτου.

Καὶ τῆς Δηβενουὸρθ δὲ αἱ ὁδοὶ ἐγένοντο θέατρον πολλῶν μαχῶν. Τὰ Τέκνα τῆς μεσημβρίας, κατοικοῦντα ἐκεῖ πλησίον, εἰς τὴν δασώδη ὄχθην τὴν ὁποίαν ἔχω πρὸ ὀφθαλμῶν γράφων ταῦτα, δὲν ἐνέδιδον. Αἷμα ἔρρευσεν εἰς πάντας σχεδὸν τοὺς δρομίσκους καὶ μάλιστα ἐν καιρῷ ἐκλογῶν· χιλιάδες Μισουρείων ἐπέρων τὸν ποταμὸν ἐπὶ λέμβων, ἐκυρίευον τὰς κάλπας καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐσχημάτιζον μεγίστην πλειοψηφίαν, δολίαν ὅμως, ὑπὲρ τῆς δουλείας. Ἀγαθός τις πολίτης, Οὐΐλλιαμ Φίλιππς, ἐκακοποιήθη ὑπὸ τῶν Μεσημβρινῶν ὡς ὑπογράψας, καθὸ δικηγόρος, διαμαρτύρησιν ἐναντίον τῶν καταχρήσεων αἵ τινες εἶχον ἀτιμάσει τὴν ἐκλογήν. Τὸν ἔρριψαν εἰς λέμβον μεταβάσαν διὰ τοῦ ποταμοῦ μέχρι Οὐέστον, καὶ ἐκεῖ ἀφοῦ μετεχειρίσθησαν αὐτὸν αἰσχρῶς, τὸν ἐπώλησαν ἐπὶ δημοπρασίας ὡς δοῦλον εἰς μαῦρον, πάντων διαβολικῶς ὠρυομένων καὶ ἀπειλούντων. Κατορθώσας ὅμως νὰ δραπετεύσῃ ἐπανῆλθεν εἰς Δηβενουὸρθ ἀπόφασιν ἔχων ν' ἀντιστῇ εἴπερ ποτὲ εἰς τοὺς ὀπαδοὺς τῆς δουλείας· διὸ καὶ εἰς πάσας τὰς συμπλοκὰς ἦτο πρῶτος.

Πρὸ δέκα ἐτῶν ἄλλη τις συμμορία ἀναχωρήσασα ἐκ τῆς ἀπέναντι ὄχθης ἦλθεν εἰς Δηβενουὸρθ καὶ ἐκυρίευσε τὴν πόλιν ἐπί τινας ὥρας. Ἐπὶ προφάσει δὲ ὅτι ἤθελον ὅπλα, εἰσῆλθον εἰς τὰς οἰκίας, διήρπασαν αὐτὰς καὶ ἐκακοποίησαν τοὺς ἐχθροὺς τῆς δουλείας. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Φίλιππς ἀπέκρουσεν αὐτοὺς ἐλθόντας εἰς τὴν οἰκίαν του φονεύσας καὶ δύο, ἐφόνευσαν καὶ ἐκεῖνον ἔκαυσαν δὲ καὶ ταύτην ὁμοῦ μὲ πολλὰς ἄλλας.

Ἐν τοσούτῳ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐποίκων ηὔξανε καθ' ἑκάστην· συνήρχοντο δὲ ἀπόφασιν ἔχοντες ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τὰς εἰσβολὰς τῶν δολοφόνων. Κρατοῦντες εἰς τὴν μίαν μὲν χεῖρα ὅπλον εἰς τὴν ἄλλην δὲ δίκελλαν, ἐμάχοντο ἅμα δὲ καὶ ἐξεχέρσουν τὴν γῆν, ἕως οὗ ἐθριάμβευσαν καὶ κατὰ τὰς ἐκλογὰς καὶ εἰς τὰς μάχας.

Ἐκ τῶν κωμικῶν περιπετειῶν τοῦ ἀγῶνος τούτου ἀναφέρομεν μίαν μάχην, καθ' ἣν ὁ ἀρχηγὸς Clay Pate ἢ Πετροκέφαλος ἐπρωταγωνίστησεν.

Ὁ Βιργίνιος οὗτος πολίτης, ὅστις ἐσημνύνετο ἐπὶ στρατιωτικῇ ἐμπειρίᾳ, ἐγένετο ἀρχηγὸς τῶν πεντήκοντα ἐξ υἱῶν αὐτοῦ, καὶ διεκήρυξεν ὅτι *θὰ φάγῃ* τοὺς εἰκοσιένα ἐποίκους οἵ τινες εἶχον παρακολουθήσει τὸν Ζὸν Βράουν. Ὁ Πετροκέφαλος ἔδωκε στρατιωτικὸν ὀργανισμὸν εἰς τὸ μικρὸν στράτευμά του, καὶ πεζικὸν καὶ ἱππικὸν καὶ σκεύη στρατιωτικὰ καὶ σκηνάς, πάντα ταῦτα εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ· καὶ ἐπειδὴ εἶχε λεηλατήσει πρὸ μικροῦ τὴν ἐχθρὰν πόλιν τῆς δουλείας Πελμύραν, αἱ ἡμίονοί του ἦσαν κατάφορτοι. Ὁ Βράουν ἀντετάχθη εἰς αὐτὸν καὶ μετ' ἀγῶνας χαλεποὺς, ἑκατέρωθεν, ὁ Πετροκέφαλος παρεδόθη εἰς τὸν γενναῖον πρεσβύτην, ἀφεὶς καὶ ξίφος, καὶ σκεύη, καὶ λάφυρα, καὶ εἰκοσιένα αἰχμαλώτους, καὶ νεκροὺς, καὶ τραυματίας καὶ τὴν ὡραίαν σκηνήν του.

Τὸ δὲ 1861 ἤτοι ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν μάχην τὴν συγκροτηθεῖσαν ὑπὸ τὰ παράθυρα τοῦ ξενοδοχείου μου ὑπὸ τῶν πολιτῶν τῆς Δηβενουὸρθ ὑπερασπιζομένων τὸν φίλον μου Σὰμ, ἡ αἱματόφυρτος Κανσᾶς κατετάχθη ὁριστικῶς ὡς *Ἐλευθέρα Πολιτεία* μεταξὺ τῶν Ἡνωμένων, καὶ τὰ τραύματα αὐτῆς ἐπουλώθησαν.

(*Ἀκολουθεῖ.*)

ΕΤΑΙΡΙΑ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ ΤΟΥ ΛΑΟΥ.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΟΣΙΟΣ.

Ἐξ μόλις μῆνας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πρώτου προέδρου τῆς *Ἑταιρίας τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ* θρηνοῦμεν καὶ τὸν τοῦ δευτέρου. Ὡς ἐνθυμεῖται ὁ ἀναγνώστης, τὴν προεδρείαν ἀπεποιεῖτο ἐπιμόνως ὁ Κωνς. Δόσιος οὐχὶ δι' ἔλλειψιν προθυμίας, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσθένειαν τοῦ σώματος [1]). Ἀλλ' οἱ ἑταῖροι τιμῶντες τό τε φρόνημα καὶ τὴν ἐμπειρίαν τοῦ ἀνδρὸς ἐπέμενον καὶ αὐτοὶ, μὴ πιστεύοντες ὅτι ἔμελλε νὰ στερηθῇ τόσῳ ταχέως ἡ ἑταιρία τῆς εὐεργετικῆς αὐτοῦ προστασίας. Ἐκεῖνος ὅμως ἀποποιούμενος δὲν ἐλανθάνετο· τοσοῦτον μάλιστα ᾐσθάνετο ὅτι ἡ φθοροποιὸς νόσος εἶχε προοδεύσει, ὥστε καὶ τὴν ἡμέραν καθ' ἣν φιλοξενηθέντες εἰς τὸ ὄχημα αὐτοῦ συναπηρχόμεθα πρὸς

[1]) Παγδ. τόμ. ΚΔ', σελ. 457.

ἐκλογὴν τοῦ διαδόχου τοῦ ἀποθανόντος προέδρου, εἰκοσάκις ἴσως τότε ἐπανέλαβε τὴν ἄρνησιν ἕνεκα τῆς φθινούσης αὐτοῦ ὑγείας. « Καὶ τὸν λόγον, προσέθετο, ὃν κατὰ χρέος θέλω ἀπαγγείλει σήμερον μόλις συνέταξα, ποτὲ μὲν ὑπαγορεύων, ποτὲ δὲ μόλις κρατῶν τὸν κάλαμον.»

Καὶ τῳόντι ἀξιοσημείωτος ἦτο ἡ ἀλλοίωσις τῆς ὄψεως καὶ τῶν σωματικῶν δυνάμεων αὐτοῦ· τὸ μὲν βλέμμα εἶχεν ἀπολέσει τὴν πρὶν ζωηρότητα, αἱ δὲ χεῖρες ὑπέτρεμον, καὶ οἱ πόδες ὑπενέδιδον ὑπὸ τὸν ἀκατάσχετον ἐκεῖνον περιπατητήν. Αἱ νοητικαὶ ὅμως ἤκμαζον ὡς καὶ πρότερον, διαλευκανθεῖσαι μάλιστα καὶ ἐπιῤῥωσθεῖσαι ὑπὸ τοῦ χρόνου, οὗ ἕνεκα «μόνος ὁ νοῦς παλαιούμενος ἀνηθᾷ καὶ τῷ γήρᾳ προστίθεται ἡ ἐπιστήμη.» Σπανίως δὲ ἡ ἐκ τῆς πείρας ἐπιῤῥοὴ ἀπέδη τοσούτῳ δραστηρία, ὅσῳ ἡ διαῤῥυθμίσασα τὴν περὶ πολιτευμάτων γνώμην τοῦ Κωνστ. Δοσίου. Ἀναφέρομεν δὲ ταύτην κατ' ἐξαίρεσιν, διότι ἐπιδοθεὶς ἐκ νεότητος εἰς τὴν μελέτην κοινωνικῶν ζητημάτων, καὶ εἴπερ τις ἄλλος μεριμνῶν ὑπὲρ τῆς πατρίδος, εἶχε καὶ ὑπὲρ πολλοὺς ἄλλους συστηματικωτέραν τὴν περὶ συγκροτήσεως τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας δόξαν, ἣν καὶ διὰ γραφῆς καὶ διὰ λόγου, διὰ τούτου μάλιστα, ἐφιλοτιμεῖτο νὰ ἐνσταλάξῃ καὶ εἰς τοὺς διστάζοντας.

Εἶχε δὲ καὶ δεύτερον εὐγενὲς συμφέρον· γεννηθεὶς ἐκτὸς τῶν στενῶν ὁρίων τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, ἐνόμιζεν αὐτήν, ὡς νομίζομεν πάντες οἱ ὡς ἐκεῖνος πάροικοι, ζύμην προωρισμένην νὰ φυράσῃ καὶ πᾶσαν τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, καλῶς μὲν ἐὰν καλῶς χειροπλαστῆται ἐνταῦθα, κακῶς δὲ ἐὰν εἰς τὴν ἀπειρίαν ἢ τὴν ἰδιοτέλειαν ἀνατίθεται ἡ διαχείρισις αὐτῆς. Καὶ ἰδοὺ διὰ τί ἀπὸ τοῦ 1837 ἔτους ἰδίως ἐκήρυττε προσφυέστατον εἰς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα. Κατὰ τοῦτο δὲ εἶχεν ὁμοφρονοῦντας, πλὴν ἐλαχίστων σπουδαιοτάτων ὅμως ἐξαιρέσεων, καὶ τοὺς ὁπωσδήποτε πολιτευομένους, οἵ τινες ἐπεζήτουν τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ πολιτεύματος· ὀλίγοι μὲν κατ' ἐπίγνωσιν ὡς ὁ Κωνστ. Δόσιος, πλεῖστοι δὲ θερμαινόμενοι ὑπὸ τοῦ συνταγματικοῦ πυρετοῦ τοῦ συνταράξαντος δίκην ἐπιδημίας ἀπὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1830 ἔτους σύμπασαν τὴν Εὐρώπην, ἢ παρασυρόμενοι ὑπὸ τῆς γνώμης ἄλλων, ἢ καὶ κατὰ νοῦν ἔχοντες ἴδια συμφέροντα. Οἱ εἰλικρινῶς πρεσβεύοντες ὡς πανάκειαν τὸ σύνταγμα ἔφερον ἀείποτε εἰς παράδειγμα τὸ τῆς Γαλλίας, θαυμάζοντες αὐτὸ ὡς εὐδοκιμῆσαν μόλις γεννηθὲν, καὶ ἀποδὸν εἰς αὐτὴν, τὴν ἀπὸ δεκαπέντε ἐτῶν τεταπεινωμένην καὶ ἀσθενῆ, τοσαύτην ἰσχὺν, ὥστε καὶ τὴν ἰδίαν θέλησιν νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τοὺς πρὸ μικροῦ αὐτῆς νικητὰς, κατὰ τὰ ἐν Βελγίῳ φέρ' εἰπεῖν καὶ τῇ ἀρκτῴᾳ Ἰταλίᾳ συμβάντα.

Ἀλλ' οἱ εἰλικρινεῖς οὗτοι ὀπαδοὶ τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ λόγιοι, οἵ τινες μετεωριζόμενοι ὡς σύνηθες αὐτοῖς εἰς πελάγη θεωριῶν, λησμονοῦσιν ὅτι πρὸ τῶν συστημάτων ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι καὶ ὅτι μόνον δι' ἀνθρώπων ἐφαρμόζονται τὰ συστήματα· οὐδ' ἐνθυμοῦνται ἐν τῷ ἀκαθέκτῳ αὐτῶν ζήλῳ ὑπὲρ τοῦ ἀπολύτου ἀγαθοῦ, ὅτι καὶ ὑπὸ οὐρανίου πολιτεύματος διεπόμενόν τι κράτος, ἐὰν οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔχωσιν ἀνάλογον τὴν πρὸς αὐτὸ ἀξίαν, μαραίνεται καὶ ἐπὶ τέλους φθείρεται. Μάτην οἱ ἐμπειρότεροι τῶν καθ' ἡμᾶς, οἷοι Μαυροκορδάτος καὶ Κωλέττης, ἠγωνίζοντο καὶ μακρόθεν ν' ἀνοίξωσι τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἱεροκηρύκων τούτων, καὶ μάτην οἱ περὶ δήμων καὶ ἐπαρχικῶν καὶ νομαρχικῶν συμβουλίων φιλελεύθεροι νόμοι, οὓς ἐχορήγησεν ἡ ἀντιβασιλεία, ἀπεδείκνυον ὅτι δι' αὐτῶν προηλείφετο μὲν τὸ ἔθνος εἰς τὸν κοινοβουλευτικὸν βίον, ἐῤῥίπτετο δὲ ὁ σπόρος τῆς ἀποκεντρώσεως, ὑπὲρ ἧς καὶ σήμερον παταγοῦμεν ἀγνοοῦντες ὅ,τι ἔχομεν καὶ ἐκζητοῦντες ὅ,τι ἀγνοοῦμεν. Ταῦτα ὡμολόγει μετὰ σπουδῆς καὶ ὁ μακαρίτης Δόσιος ὅτε πρό τινων μηνῶν ἐκλήθη μέλος ἐπιτροπῆς, ἐντολὴν λαβούσης νὰ συσκεφθῇ περὶ τοῦ πολυκρότου τούτου θεσμοῦ.

Εἰς τὴν διττὴν δὲ ταύτην ἐνέργειαν, τὴν τῶν ἀπροκαλύπτων λέγομεν καὶ τὴν τῶν ἐχόντων ὑποκεκρυμμένους σκοποὺς, προσετίθετο καὶ τρίτη, ξενικὴ μὲν, οὐδὲν ἧττον ὅμως ἰσχυρὰ,—ἴσως δὲ καὶ ἰσχυροτέρα, ἢ ὀλεθριωτέρα,—ἡ τῶν τριῶν δυνάμεων. Ἑκάστη τούτων, «ἕτερα μὲν ἔκευθεν ἐνὶ φρεσίν,» ἕτερα δὲ ἔγραφε καὶ ἕτερα ἐνήργει. Ἐν μὲν τῇ Δύσει καὶ αἱ τρεῖς, μηδὲ τῆς Ἀγγλίας ἐξαιρουμένης, ἔλεγον ἐκ συμφώνου τὴν Ἑλλάδα ἀνίκανον ἔτι πρὸς συνταγματικὸν πολίτευμα [1]· ἐν δὲ τῇ Ἑλλάδι καὶ αὐτὴ ἡ Ῥωσία πρωταγωνιστοῦσα ἐζήτει σύνταγμα. Ὅθεν ἡ πάλη μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ἄρμανσπεργ καὶ τὴν ἔλευσιν τοῦ Ῥουδὰρτ, ἡ διὰ τῶν ἐφημερίδων

[1]) Ἰδοὺ τί ἔγραφεν ὁ Πάλμερστων τὸ 1835 πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας· «Pressez le gouvernement grec d'envoyer un ministre à Paris pour y déjouer les intrigues de Coletti. Cet homme a inspiré à M. de Broglie la malheureuse idée de rendre la délivrance du dernier tiers de l'emprunt dépendante de l'établissement d'une constitution en Grèce et du renvoi des troupes bavaroises. . .» Μετὰ τὴν περικοπὴν δὲ ταύτην ὁ ἄγγλος ὑπουργὸς ἠγωνίζετο ν' ἀποδείξῃ διὰ μακρῶν πάντῃ ἀνεπιτηδείαν τὴν Ἑλλάδα πρὸς σύνταγμα. Περίεργον δὲ ὅτι καὶ κατεμήνυσεν εἰς τὴν Αὐστρίαν τὴν Γαλλίαν ὡς ζητοῦσαν νὰ ἐπιβάλῃ σύνταγμα εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀνάγνωθι τὴν ἀπὸ 7 Δεκεμβρίου 1835 ἐπιστολὴν τοῦ ἐν Βιέννῃ πρέσβεως Saint-Aulaire πρὸς τὸν de Broglie. Ἡ δὲ Γαλλία καὶ μέχρι τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1843 ἀπέκρουε τὸ σύνταγμα. «Il est clair, ἔγραφεν ὁ de Broglie τὴν 3 Δεκεμβρίου 1835 πρὸς τὸν ἐν Λονδίνῳ Σεβαστιάνην, qu'on ne peut fonder du premier coup en Grèce un gouvernement constitutionel qui ait chance de durée.» Ἴδε καὶ τὰς πρὸς Πισκατόρην ὁδηγίας τοῦ Γυιζὼ τῆς 23 Μαΐου 1843.

μάλιστα, ἐξεῤῥάγη φλογερὰ, πρὸς ἣν καὶ ὁ Κωνστ. Δόσιος ὥρμησεν ἐκ τῶν πρώτων, ἁδρὰν κομίσας συμβολὴν τὰς γνώσεις αὐτοῦ καὶ τὴν φιλοπατρίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μέριμνα τοῦ ἀνδρὸς περὶ τῶν ἐσωτερικῶν τῆς πατρίδος πραγμάτων συνεβάδιζεν, ὡς εἴπομεν, μετὰ τῆς περὶ τῶν ἐξωτερικῶν, τῶν τῆς δούλης Ἑλλάδος, συνειργάζετο ἀκάματος μετ' ἄλλων εἰς ἀπελευθέρωσιν καὶ ταύτης, ἐπιχειρήσας πρὸς τοῦτο καὶ μακρὰς ἀποδημίας.

Συνέπεσε τότε ἡ μεταξὺ Σουλτάνου καὶ τοῦ Σατράπου τῆς Αἰγύπτου ἔνοπλος ἔρις, καθ' ἣν ἐνίκησε μὲν οὗτος, κατεβλήθη ὅμως καὶ αὐτὸς μετά τινα χρόνον ὑπὸ τεσσάρων μεγάλων δυνάμεων. Τὸ γαλλικὸν ὑπουργεῖον ὀργισθὲν ὅτι ὑπεγράφη ἡ συνθήκη τῆς 3/15 Ἰουλίου 1840 ἄνευ τῆς συμμετοχῆς αὐτοῦ, προέτεινε μετὰ πολλῆς μυστικότητος εἰς τὸν βασιλέα Ὄθωνα νὰ συναινέσῃ εἰς τὴν κατά τινα παραλίαν τοῦ κράτους ἀποβίβασιν ἑξήκοντα χιλιάδων γάλλων στρατιωτῶν, οἵ τινες εἰσβαλόντες εἰς τὰς ὑπὸ τὴν Τουρκίαν ἑλληνικὰς χώρας ν' ἀπαλλάξωσιν αὐτὰς τοῦ ζυγοῦ καὶ προσαρτήσωσιν εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα [1]). Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ὅς τις ἐγίνωσκεν ὅτι ἀδιάσειστος βάσις τῆς πολιτικῆς τοῦ Φιλίππου ἦτο ἡ εἰρήνη, καὶ πρὸ πάντων ἡ τῆς Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας συμμαχία, ἧς χάριν «καὶ ἂν ὑπὸ λεπτοῦ ἀχύρου συνεδέετο ἤθελε σπεύσει νὰ μεταβάλῃ αὐτὸ εἰς σιδηροῦν μοχλὸν» [1]), ἠρώτησεν ἀπ' εὐθείας τὸν Φίλιππον περὶ τῆς προτάσεως· περιττὸν δὲ νὰ εἴπωμεν ὅτι ἔφριξεν ὁ γάλλος ἡγεμών.

Ἔκτοτε ὁ φιλελληνικώτατος ἐκεῖνος βασιλεὺς, ὁ ὑπὲρ πάντας ἡμᾶς διάπυρος ζηλωτὴς τοῦ μεγαλείου τῆς Ἑλλάδος, κατηγορήθη ὡς ἐπίβουλος, ἡ δὲ παράδοξος αὕτη κατηγορία διαδοθεῖσα μετὰ μεγίστης ἐπιμονῆς, καὶ μετὰ τὸ 1857 εἰς ἄκρον τραχυνθεῖσα, ἐπιστεύθη ἔτι παραδοξότερον παρὰ πολλῶν. Ἀξιεπαίνως δὲ ὁ Κωνσταντῖνος Δόσιος ὅς τις διωρίσθη τὸ 1862 μέλος τῆς ἐπὶ τῆς διαλογῆς τῶν ἐγγράφων τοῦ ἐξωσθέντος βασιλέως ἐπιτροπῆς, ἔσπευσε νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἀπάτην εἰς ἣν καὶ αὐτὸς εἶχεν ὑποπέσει.

Ὡς γνωστὸν ἡ πάλη ἐκείνη δὲν περιωρίσθη εἰς ἁπλοῦς λόγους οὐδ' εἰς ἄρθρα ἐφήμερα, διότι συνεννοηθεῖσαι καὶ αἱ τρεῖς μερίδες εἰς ἃς διῃροῦντο τότε οἱ πολιτευόμενοι, παρεσκεύασαν τὸ κίνημα, τὸ ἐκραγὲν τὴν 3 Σεπτεμβρίου. Καὶ οἱ μὲν τρόποι τῆς τε συστάσεως καὶ τῆς παρασκευῆς μένουσιν ἄχρι τοῦδε ἀνιστόρητοι· ἀλλ' οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι ἐπεδίωξαν μὲν καὶ αἱ τρεῖς τὸ αὐτὸ πρᾶγμα, ὅτι ὅμως ἐθήρευεν ἑκάστη κατὰ θυμὸν διάφορον ἀποτέλεσμα. Τοιοῦτος ἄλλως τε ὁ χαρακτὴρ πασῶν τῶν λεγομένων πολιτικῶν συμμαχιῶν (coalitions politiques), αἵ τινες διὰ τοῦτο καὶ καταλήγουσιν εἰς καταστροφάς. Μὴ λησμονήσωμεν δὲ ὅτι τὰ δόγματα καὶ τὰς τάσεις τῶν μερίδων ἡρμήνευον τρεῖς ἐφημερίδες κατ' ἐξοχὴν, τῆς μὲν ῥωσικῆς ὁ *Αἰὼν*, τῆς δὲ γαλλικῆς ὁ *Φίλος τοῦ Λαοῦ*, καὶ τῆς ἀγγλικῆς ἡ *Ἀθηνᾶ*, καὶ ὅτι κατέβησαν οὐχὶ διὰ μιᾶς ἀλλ' ἡ μία κατόπιν τῆς ἄλλης εἰς τὸ στάδιον, αὕτη μάλιστα πολὺ βραδύτερον, κατὰ τὴν σειρὰν ἣν σημειοῦμεν ἐνταῦθα.

Ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ ὁ Κωνστ. Δόσιος προῆρεῖτο ὡς καὶ προτοῦ τὰ τῆς ἀγγλικῆς μερίδος· τελεσθέντος δὲ τοῦ ἀγῶνος ἀπεδύθη εἰς δεύτερον, πολὺ πλέον τοῦ πρώτου δυσεπιχείρητον, τὸν τῆς συντάξεως καὶ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νέου πολιτεύματος, ἐκλεχθεὶς πληρεξούσιος μὲν ἐν τῇ Συνελεύσει, ὑπουργικὸς δὲ σύμβουλος ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν ἐσωτερικῶν, ὅπου διὰ τὰς ἰδιαιτέρας μελέτας εἰς ἃς, ὡς προειρέθη, ἐνέκυψεν, ἔμελλε ν' ἀναδειχθῇ χρησιμώτατος. Ἀλλ' ἐπελθόντος τοῦ περὶ αὐτοχθόνων καὶ ἑτεροχθόνων ἐκείνου ψηφίσματος, τοῦ καταισχύναντος δωρεὰν τὴν Ἑλλάδα, διότι μετὰ δύο ἔτη οἱ ἐξωσθέντες πέντε ἢ δέκα ἀνέκτησαν τὰ ἐξαρπασθέντα δικαιώματα, ἀπεβλήθη καὶ αὐτὸς, εἰ καὶ διϊσχυρίσθη πολλὰ ὀρθῶς ὅτι ἀνῆκεν εἰς χώραν λαβοῦσαν τὰ ὅπλα ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος, πολλὰ διὰ τοῦτο παθοῦσαν καὶ πλείονα θυσιάσασαν· ἀλλ' ὁ κατὰ ἑτεροχθόνων χείμαῤῥος τοσοῦτον ἀκάθεκτος κατεκρημνίζετο, ὥστε οὐδ' οἱ ἐξαιρέτως τιμῶντες τὸν Δόσιον ὑπουργοὶ Μαυροκορδάτος καὶ στρατηγὸς Δόντος ἐτόλμησαν ν' ἀντιταχθῶσι. Καὶ ἐπανῆλθε μὲν παρελθούσης τῆς διετοῦς προθεσμίας εἰς τὰ πράγματα καὶ ὡς γενικὸς γραμματεὺς, καὶ ὡς ὑπουργὸς, καὶ ὡς πληρεξούσιος, καὶ ὡς βουλευτὴς, καὶ πολλῶν νομοθετικῶν ἐπιτροπῶν διωρίσθη μέλος, ἀλλ' ἀποχωρῶν ἔφερε πάντοτε μεθ' ἑαυτοῦ τὴν ἀλγεινὴν ἰδέαν, ὅτι δυσκόλως, δυσκολώτατα, ἤθελε κατορθωθῇ ἡ τακτικὴ ῥύθμισις τῆς πολιτείας, ἀφ' ἧς ἐξήρτητο κατ' αὐτὸν καὶ τῆς ἔξω Ἑλλάδος ἡ τύχη.

Ἀλλὰ τὸ θάῤῥος αὐτοῦ, ἀκμαῖον ἔτι τὸ 1854 ἔτος, ὅτε πολλὰ ἐνήργησε καὶ ἐθυσίασε, δὲν ἠλαττώθη εἰμὴ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ὀκτωβρίου, εἰς ἣν ἐν τοσούτῳ εἶχε συντελέσει, καὶ οὐ μικρόν· διότι, ἐπειδὴ κατ' οὐδεμίαν περίοδον τοῦ βίου τῶν

[1]) Ἐπειδὴ ἡ πρότασις εἰς λίαν εὐαρίθμους ἐγένετο γνωστὴ, φέρομεν εἰς μαρτυρίαν τὸν Κ. Μ. Ο. D'Haussonville εἰπόντα τὰ ἑξῆς· « Sur ces entrefaites, et comme pour témoigner qu'il n'était pas encore irrévocablement engagé avec la cour de Saint-Pétersbourg, le cabinet anglais nous proposait sous main de faire avec lui, sur quelque point de l'Orient, dans l'Archipel ou les côtes de la Syrie, ou à l'entrée des détroits des manifestations belliqueuses. » Hist. de la polit. extérieure de gouvern. français. Tom. I, σελ. 154.

[1]) «Si je remettais en vos mains, ἔλεγεν ὁ Saint-Aulaire πρὸς τὸν Μέτερνιχ τὴν 7 Δεκεμβρίου 1835, une paille qui représentât notre alliance à l'Angleterre, vous hésiteriez à la briser. » — « Je voudrais plutôt en faire une barre d'acier», ἀπεκρίθη ὁ αὐστριακὸς διπλωμάτης.

ἐθνῶν διδασκόμεθα ἐκ τῆς πείρας ὅσον ἐν καιρῷ διχοστασιῶν, ὅτε καὶ καρδία καὶ νοῦς, καὶ χαρακτὴρ καὶ φρόνημα, καὶ ἦθος καὶ ἀξία ἐκτυλίσσονται μέχρι καὶ τῆς ἐσχάτης πτυχῆς, ἐπείσθη καὶ αὐτὸς ὅτι οὔτε ἡ ἐσωτερικὴ καχεξία, οὔτε αἱ ἐξωτερικαὶ ἀποτυχίαι προήρχοντο ἐκ τῆς πηγῆς ἣν ἐπὶ πολὺ ὑπέλαβεν ὕποπτον. Ἐτράπη λοιπὸν πρόθυμος πρὸς ἄλλον τρόπον ἐπιτεύξεως τοῦ μεγάλου σκοποῦ, βραδύτερον μὲν ἀλλ' ἀσφαλέστερον, τὸν τῆς ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς ἀναπλάσεως. Ἐντεῦθεν ἡ μετ' ἄλλων συνεννόησις αὐτοῦ καὶ ἵδρυσις τῆς *Ἑταιρίας τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ*, ἐντεῦθεν ἡ γενναία ὑποστήριξις ἣν ἐχορήγει εἰς τὸν Σύλλογον τὸν ἐπὶ τῆς διαδόσεως τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, καὶ ἐντεῦθεν αἱ μετὰ θάνατον δαψιλεῖς τοῦ ἀνδρὸς κληροδοσίαι. Ὁ Κωνσταντῖνος Δόσιος ὑπῆρξεν ἀναντιῤῥήτως ἐκ τῶν φιλογενεστέρων τέκνων τῆς Ἑλλάδος, οὗ τινος ἐστερήθη μὲν παρ' ὥραν ἡ πατρίς, δακρύομεν δὲ ἡμεῖς δικαίως τὸν θάνατον.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΝΟΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ.

Ὑπὸ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΕΤΡΙΔΟΥ,
Ἑλληνοδιδ. Ἀρεοπόλεως.

Ἡ Μάνη διαιρεῖται εἰς δύο· εἰς ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν Μάνην. Καὶ ἀνατολικὴ μὲν λέγεται τὸ μέρος, ὅπερ ἀποτελεῖ ἤδη τὴν ἐπαρχίαν Γυθείου· δυτικὴ δὲ, τὸ ἀποτελοῦν τὴν ἐπαρχίαν Οἰτύλου. Ἐν μέσῳ δ' ἀμφοτέρων τούτων ἀνυψοῦται σειρὰ ὀρέων ἀπὸ τοῦ Ταϋγέτου τὰς ἀρχὰς ἔχουσα καὶ εἰς τὸ ἀκρωτήριον τοῦ Ταινάρου (Ματαπᾶ σήμερον) ἀπολήγουσα, καὶ οὕτω σχηματίζουσα τὰ ὅρια μεταξὺ τῶν δύο ἐπαρχιῶν, τῆς μὲν ἐξ αὐτῶν πρὸς τὴν ἀνατολικὴν κλιτὺν τοῦ ὄρους κειμένης, καὶ ἀνατολικῆς Μάνης διὰ τοῦτο λεγομένης, τῆς δὲ πρὸς τὴν δυτικὴν κλιτὺν, καὶ διὰ τοῦτο δυτικῆς Μάνης ἐπικαλουμένης. Τὸ πάλαι ἐκαλεῖτο Λακωνική, κατὰ δὲ τὸν Μεσαιῶνα ἔλαβε τὸ ὄνομα «Μαΐνη» ἤτοι ἤλλαξεν ὀνομασίαν, ὅπως καὶ ὁ Ταΰγετος μετωνομάσθη Πενταδάκτυλος κατὰ Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον λέγοντα τάδε· «Καὶ ἐπειδὴ ὄρος ἐστὶν ἐκεῖσε μέγα καὶ ὑψηλότατον, καλούμενον *Πενταδάκτυλος*, καὶ εἰσέρχεται, ὥσπερ τράχηλος, εἰς τὴν θάλασσαν, ἕως πολλοῦ διαστήματος.» (Κωνστ. Πορφυρ. κεφ. VIII. τῆς πρὸς τὸν ἴδιον αὐτοῦ υἱὸν Συγγρ. ἔκδ. Βανδουρ.) Ὠνομάσθη δ' ὁ Ταΰγετος Πενταδάκτυλος διὰ τὸν ἑξῆς ἴσως λόγον· θεωρούμενος ἀπὸ τῆς ὑψίστης αὐτοῦ κορυφῆς καθ' ὅλους τοὺς πρὸς τὴν Λακωνικὴν (Μάνην νῦν) διακλαδισμοὺς, παρέχει σχῆμα χειρὸς τεταμένους ἔχουσα ἕως πολλοῦ διαστήματος τοὺς πέντε δακτύλους, τῆς χειρὸς δὲ ταύτης βραχίονα ἐθεώρουν ἴσως οἱ ναυτικοὶ τῶν τότε χρόνων τὴν μεταξὺ τῶν δύο κόλπων τοῦ τε Μεσσηνιακοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ Λακωνικοῦ ἀφ' ἑτέρου συμπερικλειομένην ὀρεινὴν χώραν τῆς Μαΐνης, εἰσχωροῦσαν δὲ πολὺ πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ σχηματίζουσαν τὸ ἀκρωτήριον τοῦ Ταινάρου· ὠνόμαζον δὲ βραχίονα τῆς Μαΐνης, ὅπερ παραλαβόντες οἱ τῶν δυτικῶν ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης ναυτικοὶ καὶ ἰδίᾳ οἱ Βενετοὶ μετέφερον εἰς τὴν ἑαυτῶν γλῶσσαν *brazzo de Maïna* καλοῦντες τὴν χώραν ταύτην ἐν μεταφράσει ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ.

Ὅτι δὲ οἱ Βενετοὶ εἶχον ἐν χρήσει τὴν ὀνομασίαν ταύτην ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν παρὰ τοῖς ἀρχείοις τῆς Βενετίας διασωζομένων ἐγγράφων, ἐξ ὧν ὁ κ. Σάθας ἐδημοσίευσε τὸ ἑξῆς, παρ' ᾧ ἀπαντᾷ τό δε τὸ χωρίον.

«Progressus Korcondeili Klada hominis perfidissimi et scandalosissimi, ac per turbatoris quietis in *Brachio Maïne* diti onis domini Turci etc. (Κωνστ. Σάθα Ἑλλην. Ἀνέκδ. σελ. ξή—ξθ',) καὶ παρακατιὼν ὁ αὐτὸς ἐν ἰταλικῇ διαλέκτῳ φησί· «Che era il passo principal de intrar in detto «*Brazzo*» κλ.

Εἰς ἔγγραφα τέλος πάντων ἐπίσημα τῆς βενετικῆς κυβερνήσεως, ἅπερ εὗρον ἐν τῇ οἰκίᾳ Παναγάκου Βοζῆ [1]) ἐκ Κελεφᾶς, χωρίου Οἰτύλου, ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα *Maïna*. Ὅθεν πρὸς ἄρσιν πάσης ἀμφιβολίας, παρατίθημι ἓν ἐξ αὐτῶν ἐνταῦθα, τόδε [2]).

Noi Marini Gritti Proved. eg. della f. e provincia di *Maina*.

»In conocata l'occasione di segnalarsi Michalaci Bozzi, uno delli primati di Chielefa é provincia di *Maina*, unitosi con grosso numero di gente nell'Ascedio fatto dà Turci à Chielefa dove non ha' mancato con fervore è zelo con piu joutite contro se nemico vantaggio de publico servizio; tendendosi pro degnio della testatione medesima le ti lavamo il prie avio oppresso à qualonque ff. la presetante stà te conoscio la sua fedeltà é fede é ne te morti là Publica munificenza con gonfedele [3]).

Chielefa. li 11 avril. 1687. S. N.

(Τ. Σ.) MARINI GRITTI.

[1]) Ὁ Βοζῆς, εἷς τῶν πρωτευόντων τῆς Μάνης, uno delli primati κατὰ τὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ ἀνωτέρω βενετικοῦ ἐγγράφου, ἦν συγγενὴς πρόπαππος τοῦ Πετροπουλάκη. Ὁ πύργος τοῦ Βοζῆ σώζεται καὶ σήμερον ἐν Κελεφᾷ, ὡς καὶ ἀπόγονοι, λεγόμενοι Βοζιάνοι.

[2]) Τὸ ἔγγραφον τοῦτο δημοσιεύεται ἤδη τὸ πρῶτον.

[3]) ΣΗΜ. ΠΑΝΔ. Ὁ καὶ μικρὸν γινώσκων τὴν ἰταλικὴν ἐννοεῖ ὅτι τὸ ἀνωτέρω ἔγγραφον καθὼς καὶ τὸ ἑπόμενον ἢ ἐγράφησαν ἢ ἀντεγράφησαν κακῶς.

Ἐξ ἑνὸς ἑτέρου ἐγγράφου τῆς αὐτῆς οἰκίας ἀποσπῶμεν τάδε ὡς χρήσιμα εἰς τὸν σκοπόν μας·

Noi Marino Michiel di la generosa republica di Venezia etc. etc.

Doppo che gli habitanti della *Maïna* diedero le più indubitabili prove della fedele loro osequiosa divotione veni il publ. nome nell'æguisto diquel passe dall'armi gloriose della jener. Publ. continuo il capitan *Michalaci Bozzi*, *uno de principali* di quella provincia. etc. etc.

Argos. 15 novemb. 1694.

(Γ. Σ.) MARINI MICHIELI.

Καὶ ἐν ἄλλοις πλείστοις ὅσοις ἐγγράφοις ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα *Maina*, ὥστε ἐπιλείψει ἡμᾶς ὁ χρόνος τὰ τοιαῦτα συγκαταλεγομένους περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς Μαΐνης. Ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ παρὰ Γάλλοις ὑπῆρχεν ἐν χρήσει ἡ ὀνομασία *Maina* κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας (Berger de Xivrey, mémoires de l'institut Royal, tom. v.) ὅπου ἀναφέρεται ἡ συνεννόησις τοῦ δουκὸς τοῦ Νιθὲρ μετὰ τῶν Μανιατῶν περὶ ἐπαναστάσεως κατὰ τῶν Τούρκων, κυρίων ἤδη τῆς Πελοποννήσου. Περὶ τούτων ἐπραγματεύθη ἐν ἐκτάσει ὁ κ. Σάθας ἐν τῷ πονήματι αὐτοῦ ἡ *Τουρκοκρατουμένη Ἑλλὰς*, (σελ. 196, 202). Οἱ κάτοικοι τῆς Μαΐνης λέγονται παρ' Εὐρωπαίοις *Mainotti*.

(Ἀκολουθεῖ.)

LANTANA CANDIDA ἢ NIVEA.

Λαντάνη ἡ λευκόχρους, ἢ μᾶλλον ἡ Ἰνδική.

Ord. Didynamia angiosperma.

L. nivea foliis oppositis ovatis, basi in petiolum decurrentibus, spicis capitatis, planis, bracteis lanceolatis tubo multo brevioribus, caule aculeato. (Wild. En. H. Berol.)

Τὸ φυτὸν τοῦτο φύεται ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς Ἰνδίαις· κἀκεῖθεν δὲ κομισθὲν κατὰ πρῶτον ἐν Ἀγγλίᾳ, διεσπάρη ἁπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης, ὅπου πολλαπλασιαζόμενον διὰ σπερμάτων ἀνέδειξεν ἕτερόν τι εἶδος μετ' ἐρυθρῶν ἀνθέων.

Ἔχει δὲ καυλὸν ξηρὸν ἢ ξυλοειδῆ, τεφρόχρουν, πέντε περίπου σπιθαμῶν τὸ ὕψος, μετὰ κλάδων τετραγώνων, φερόντων ἐν ταῖς γωνίαις σκληρά τε καὶ κυρτὰ κέντρα. Τὰ φύλλα αὐτοῦ κεῖνται ἀντιθέτως πρὸς ἄλληλα, ἐκεκτεινόμενα ἐπὶ τοῦ μόσχου αὐτῶν· κατὰ δὲ τὸ σχῆμα εἰσὶν ὠοδολογχοειδῆ καὶ ὀβελωτὰ μετὰ καὶ ἐπιφανῶν νεύρων. Τῶν φύλλων τούτων ἡ μὲν ἄνω ἐπιφάνεια ἐστιν αὐχμηρὰ καὶ ζωηροῦ πρασίνου χρώματος, ἡ δὲ κάτω ὠχρά. Τὸ ἄνθος ἀποτελεῖ στεφάνην ἐπιμῆκη, μονοπέταλον καὶ ἀνώμαλον, κατὰ δὲ τὸ χρῶμα λευκὴν ἢ ἐρυθράν.

Καρπὸν δὲ φέρει σαρκώδη μετὰ καὶ 2—4 σπερμάτων.

Ι. ΔΕ-ΚΙΓΑΛΑΛΑΣ.

ΠΟΙΗΣΙΣ.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΠΕΡΙΗΓΗΤΙΚΩΝ ΑΝΑΜΝΗΣΕΩΝ.

Εἰς τὴν θέαν τοῦ ἐν Λονδίνῳ ἀνδριάντος τοῦ Νέλσωνος.

Υἱὲ τοῦ πόντου! καύχημα καὶ δόξα τῆς Ἀγγλίας!
Γενναῖε καταφρονητὰ τρικυμιῶν καὶ σάλων,
Κυμάτων φίλε, χαῖρε!
Ἐξόχως διαλάμπουσιν ἐντὸς τῆς ἱστορίας,
Ἡρωϊκῆς ἀνδρείας σου, ναυμαχιῶν μεγάλων.
Νικῶν σου αἱ ἡμέραι!

—o—

Ἐπέτα ζῶντος πανταχοῦ τῆς γῆς τὸ ὄνομά σου,
Καὶ πᾶν λαμπρὸν κατόρθωμα, πᾶν ἀνδραγάθημά σου
Ὡς τ' ἄστρ' ἀντήχ' ἡ φήμη σου.

Ἂν δὲ οἱ συμπολῖταί σου ἐν μεγαλοπρεπείᾳ
Πολλὰ καλὰ σοὶ ἔστησαν καὶ στήνουσι μνημεῖα,
Τὸ κάλλιστον — ἡ μνήμη σου!

—o—

Νέλσων! ἐντὸς εὐγνώμονος λαοῦ κλεινοῦ καρδίας,
Μεγάλου ἔθνους, ναί, ἐντὸς τῆς γαύρης φαντασίας του,
Πρεπούσης εἰς ἡμίθεον τυχὼν ἀθανασίας,
Τῆς δόξης μέγας σελαγεῖς ἀστὴρ τῆς θαλασσίας του!

Εἰς τὸν Παλμερστῶνα.

Εἰς μεγάλους ἄνδρας λόγοι οἱ πολλοὶ τί ὠφέλοῦσιν;
Ὅσο μέγας, εἶσαι, θέλεις μένει μέγας ἀνὴρ, θεῖος,
Καὶ θανόντος σου τὰ ἔργα τὴν Ἀγγλίαν διοικοῦσιν,
Ὡς διεῖπε τὴν Ἀγγλίαν ὁ πολιτικός σου βίος.
Τῆς πατρίδος σου δ'οὐ μόνον, καὶ τοῦ κόσμου διπλωμάτης
Ὅλου ἄριστος συνάμα, πλεῖστα ἔτι διαπράττεις...
Ἐπειδὴ τοῦ χρόνου σύρει πάντα μεθ' ὁρμῆς τὸ ῥεῦμα,
Πάντα, ναί, πλὴν μόνον ὄχι μέγα καὶ ἐξέχον πνεῦμα!
Τοῦτο νόμους ἐπιβάλλει καὶ τῇ ὑφηλίῳ πάσῃ,
Δι' ὧν δύνατ' ἐπὶ πλεῖστον, καὶ ἐκπτὰν αὐτῆς, ν' ἀνάσσῃ:
Καὶ τοιαύτη, σὺ τῆς γῆς σου τῆς Γῆς ὅλης, τοῦ αἰῶνος,
Εἰς αἰῶνας θελεις λάμπει, ὦ ψυχὴ τοῦ Παλμεστρῶνος!

Τὸ ἀγγλικὸν Κοινοβούλιον.

Πόῖον ἐν μέσῳ Λονδίνῳ τὸ μέγαρον ἄραγ' ἐκεῖνο,
Κωδονοστάσια ἔχον διπλᾶ, πυργωτὰ καὶ μεγάλα,
Καὶ ἰδιόῤῥυθμον ἅμα κ' ἐπίσημον ὅλως τὸ σχῆμα,
Λάμπον ἐν μέσῳ τοσούτων κτιρίων, ἐξέχον ἁπάντων;
Μὴ ὑπερπλούτου τινὸς ἰδιότροπον οἴκημα λόρδου;
Πρὸς ἐπιστήμης σκοποὺς καὶ τεχνῶν τὸ καθίδρυμα τοῦτο,

Ἢ ἡγεμόνος τινὸς τὰ ἀνάκτορα ἄρά γε ἦναι;
Εἴν' ἡ τῶν λόρδων βουλὴ, κοινοβούλιον μέγα τῶν Ἄγγλων
Βρετανικῆς ῥητορείας εὐρύτατον στάδιον εἶναι,
Πολιτικῆς βαθυσόφων, δεινῶν ἱκανότητος νόων, . . .
Ἔνδον, ἐν μέσῳ σεμνῆς ὁμηγύρεως Ἄγγλων τοσούτων,
Εὐπατριδῶν, εὐμαθῶν, βαθυπλούτων, παντοίως ἐξόχων,
Ἐν σοβαρότητι πάσῃ, σχεδὸν αἱ παγκόσμιοι τύχαι,
Αἱ τῶν ἐθνῶν συζητοῦντ' ἐκκρεμεῖς ὑποθέσεις ἁπάντων,
Σχέδια νόμων τῆς ὅλης Εὐρώπης προτείνονται ἅμα.
Ὧδε οἱ Πήλ=Δημοσθένεις καὶ Πάλμερστων, Γλάδστων καὶ
Τὴν ὑψηλὴν εὐγλωττίαν ἀσκοῦσι δαιμόνιοι ἄνδρες Ῥῶσσελ,
Ὡς διπλωμάται, ἀπάσης ἰθύντορες τῆς Οἰκουμένης,
Τῶν ἐλευθέρων πρὸ πάντων, θεσμῶν τῆς ἰδίας πατρίδος
Προασπισταὶ ἰσχυροὶ, εἰς αὐτῆς τὸ συμφέρον καὶ μόνον,
Ὡς Σπαρτιᾶται ἀρχαῖοι, τὰ πάντα προσφέροντες θῦμα! . .

Τὰ ἀνάκτορα τῆς Βικτωρίας.

Καὶ τὰ ἀνάκτορα εἶδον τὰ ἔκλαμπρα τῆς Βικτωρίας·
Ὅμως ἡ ἔξωθεν λάμψις αὐτῶν δὲν ὑπάρχει τοσαύτη
Κ' ἡ πολυτέλεια ὅλη, ἡ ἔσωθεν τῶν βασιλείων,
Ὅσον ἡ ἄνασσα φῶς διαχέει, ἡ ἔνδον οἰκοῦσα
Φῶς εἰς τοὺς πέριξ αὐτῆς, φῶς ψυχῆς ἱλαρᾶς καὶ ὡραίας
Χαῖρε, κλεινὴ Βικτωρία, φερώνυμος ἄνασσα, χαῖρε!
Τ' ὄνομα φέρεις τῆς νίκης, κ' ἐν λόγοις συνάμα καὶ ἔργοις
Πάντοτε καὶ πανταχοῦ νὰ νικᾷς ἀγαθοῖς συνειθίζεις.
Σὺ σεαυτὴν εὐσεβείας παράδειγμα μέγα παρέχεις
Κ' εἰς τοὺς οἰκείους τοὺς σοὺς κ' εἰς τὸ ἔθνος σου ὅλον οὐχ ἧττον,
Ὥστε καὶ ζῶσα λαμπρῶς βασιλεύεις, καὶ μνήμην θ' ἀφήσῃς
Μακαριστὴν, ὡς ἀπέλθῃς τοῦ κόσμου, εἰς πάντας βεβαίως,
Ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τὸ σὸν εὐτυχεῖ ὁ γενναῖος λαός σου,
Ἐλευθερίας μεγάλης κ' εὐνόμου συνάμ' ἀπολαύων,
Οἷας οὐδὲν τῶν λοιπῶν ἀπολαύει ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης.
Πρότυπον δ' οὕτω πολὺ ζηλωτῆς πολιτείας προτείνων
Ἕκαστος Ἄγγλος καυχᾶται καὶ χαίρει καλούμενος Ἄγγλος.
Εἴθ' εὐγενὴς βασιλὶς, βασιλεῖς ἐπὶ γῆς τόσοι ἄλλοι
Τὴν σύνεσίν σου καὶ τόσην εὐσέβειαν ἅμα μιμῶνται,
Καὶ οἱ ὑπήκοοι οὕτως αὐτῶν, ὡς σοί, εὐτυχῶσιν!
Εἴθε ὁ οἶκός σου ὅλβιος πᾶς, ἀνθηρότατος, θάλλῃ,
Καὶ Βικτωρί' αἱ διάδοχοι σοῦ βασιλίδες καλῶνται,
Μετὰ συζύγων καὶ τέκνων παντὸς ἀγαθοῦ εὐμοιρῶσιν.

Φ. Α. ΟΙΚ.

ΔΙΑΦΟΡΑ.

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ Μ. ΒΡΕΤΑΝΙΑΣ. Ἐκ τῆς πρὸ τεσσάρων περίπου μηνῶν γενομένης ἀπαριθμήσεως τῶν κατοίκων τοῦ Ἡν. Βασιλείου τῆς Μ. Βρετανίας ἐξάγονται τὰ ἑξῆς·

α΄. Ὁ ὅλος ἀριθμὸς τῶν κατοίκων ἀναβαίνει εἰς 31,465,480, ἐξ ὧν τὰ μὲν 22,704,108 ἀνήκουσιν εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ Οὐαλίαν, τὰ δὲ 5,402,759 εἰς τὴν Ἰρλανδίαν καὶ τὰ 3,358,613 εἰς τὴν Σκωτίαν.

β΄. Ἐν τῷ διαστήματι δέκα ἐτῶν ὁ πληθυσμὸς ηὔξησεν ἐν μὲν τῇ κυρίως Ἀγγλίᾳ καὶ Οὐαλίᾳ κατὰ 2,637,884, ἐν τῇ Σκωτίᾳ κατὰ 296,319· ἀλλ' ἐν Ἰρλανδίᾳ ἀντὶ αὐξήσεως ἐγένετο ἐλάττωσις 396,208 διὰ τὰς μεταναστεύσεις. Ἐν γένει ὅμως εἶναι ἀνώτερος τοῦ πρὸ δεκαετίας κατὰ 2,537,995.

γ΄. Πανταχοῦ τοῦ γυναικείου φύλου ὁ ἀριθμὸς ἐπικρατεῖ, καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ Οὐαλίαν.

δ΄. Ἐξ Ἰρλανδίας, ἐντὸς τῶν τελευταίων δέκα ἐτῶν μετηνάστευσαν 846,958.

ε΄. Ἐκ τῶν 5,402,759 κατοίκων τῆς Ἰρλανδίας, τὰ 4,141,923 προσβεύουσι τὸ ῥωμαϊκὸν δόγμα, οἱ δὲ λοιποὶ ἀνήκουσιν εἰς διαφόρους αἱρέσεις.

ς΄. Ἐκ Σκωτίᾳ φοιτῶσιν εἰς τὰ σχολεῖα 504 περίπου χιλιάδες μαθητῶν ἀπὸ 5 μέχρι 13 ἐτῶν, μετὰ δὲ ταῦτα οἱ πλείονες ἐξερχόμενοι ἐπιδίδονται εἰς τὸν πρακτικὸν βίον.

ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑ ΡΟΔΟΚΑΝΑΚΕΙΟΝ. Μετὰ τὴν κρίσιν τοῦ Ῥοδοκανακείου ἀγῶνος, περὶ ἧς διελάβομεν ἐν τῷ φυλλαδίῳ τῆς 15 Μαΐου, προετέθη εἰς λύσιν τὸ ἑξῆς θέμα·

«Ἡ τῶν Ἑλλήνων μυθολογία καὶ λατρεία τοῦ θείου καθ' Ὅμηρον.

»Ἔνθα ἐξεταστέα·

»Α΄. Πόσοι τῷ Ὁμήρῳ γνωστοὶ θεοὶ καὶ τίς ἡ φύσις ἑκάστου. Τίς ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς ἀλλήλους πρὸς τὴν φύσιν καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Ἂν διαστέλλωνται ἀπ' αὐτῶν οἱ δαίμονες, καὶ τίς ἡ τούτων φύσις.

»Β΄. Ὁ τόπος τῆς λατρείας· ἤτοι ναοὶ, τεμένη, βωμοὶ, μαντεῖα καὶ παντὸς εἴδους ἱερά. Τὰ πρόσωπα δι' ὧν ἐκτελεῖται ἡ λατρεία· ἤτοι ἱερεῖς, μάντεις, καὶ οἱ τούτων ὑπηρέται. Τὰ τῆς λατρείας ἰδίως· ἤτοι εὐχαὶ, θυσίαι, ἀραὶ, ὅρκοι, μαντεῖαι καὶ ὅ,τι ἄλλο τοιοῦτον. Ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἐκτελοῦνται τὰ τῆς λατρείας, ἔνθα περὶ ἑορτῶν καὶ ἀγώνων κτλ.

»Τελευταῖον ἐξεταστέον ἐν ἀμφοτέροις ἂν ὑπάρχῃ διαφορὰ ἐν Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσείᾳ, ἐξ ἧς ἤθελεν εἰκάσει τις διάφορον ποιητὴν καὶ χρόνον τῆς ποιήσεως τῶν ἐπῶν τούτων.

»Τὸ θέμα τοῦτο πρέπει νὰ λυθῇ μέχρι τῆς ά. Φεβρουαρίου 1873, καὶ αἱ λύουσαι αὐτὸ πραγματεῖαι νὰ σταλῶσι μέχρι τοῦ χρόνου τούτου εἰς τὴν πρυτανείαν ἢ εἰς ἕνα τῶν ἀγωνοδικῶν. Πᾶσα πραγματεία σταλεῖσα μετὰ τὴν προθεσμίαν ταύτην εἶναι ἀπαράδεκτος, ὡς καὶ αἱ κακῶς καὶ δυσαναγνώστως γεγραμμέναι.

»Περὶ τῶν λοιπῶν ἰσχύουσιν οἱ αὐτοὶ ὁρισμοὶ, οἱ ἐκ τῶν προτέρων περιόδων τοῦ ἀγῶνος τούτου γνωστοί.»